

College voor Examens

MAATSCHAPPIJLEER II

VMBO

Syllabus centraal examen 2015

April 2013

© 2013 College voor Examens vwo, havo, vmbo, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	4
1. Syllabus Maatschappijleer II BB	5
1a. Verdeling examinering CE/SE	5
1b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	6
2. Syllabus Maatschappijleer II KB	22
2a. Verdeling examinering CE/SE	22
2b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	23
3. Syllabus Maatschappijleer II GT	46
3a. Verdeling examinering CE/SE	46
3b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE	47

Voorwoord

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Examens (CvE) geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2015. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2016 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld.

Het CvE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2015 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2014 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2015 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

De syllabus maatschappijleer vmbo II centraal examen 2014 is in april 2013 nader vastgesteld. Dat betekent dat de syllabus die al was vastgesteld is aangepast. Deze wijzigingen zijn blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 zijn deze blauw gemarkeerde wijzigingen uiteraard ook opgenomen. U kunt deze wijzigingen herkennen aan de rode letters.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cve.nl of aan CvE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Examens,
Drs. H.W. Laan

1. Syllabus Maatschappijleer II BB

1a. Verdeling examinering CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof maatschappijleer II BB over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		B	CE	moet op SE	mag op SE
ML2/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X		B	
ML2/K/2	Basisvaardigheden	X		B	
ML2/K/3	Leervaardigheden in het vak maatschappijleer	X	B	B	
ML2/K/4	Politiek en beleid	X	B		B
ML2/K/5	Mens en werk	X		B	
ML2/K/6	De multiculturele samenleving	X		B	
ML2/K/7	Massamedia	X		B	
ML2/K/8	Criminaliteit en rechtsstaat	X	B		B

1b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

ML2/K/3 Leervaardigheden in het vak maatschappijleer

De kandidaat kan

- 1 informatie verwerven en daarbij gebruik maken van verschillende informatiebronnen
- 2 zelf verzamelde of aangereikte informatie over maatschappelijke verschijnselen/ vraagstukken verwerken en interpreteren op basis van vakinhoudelijke kennis:
 - uit aangereikte informatiebronnen relevante gegevens selecteren
 - gegevens ordenen, vergelijken en zo nodig bewerken in de vorm van het maken van een schema, brief/ verhaaltje (zie ook standpunt formuleren)
 - aangereikte informatie begrijpen met behulp van vakinhoudelijke kennisEr wordt uitgegaan van verschillende informatiebronnen zoals teksten, beelden, cijfers, eenvoudig statistisch materiaal.
- 3 de principes en procedures van de benaderingswijze van het vak maatschappijleer herkennen in een tekst over een maatschappelijk vraagstuk of verschijnsel:
 - wat vindt, wat doet de overheid? Welke regelgeving/ wetten bestaat/bestaan er?
 - welke groeperingen hebben er belang bij?
 - wat vinden mensen/ groepering ervan? Welke waarden en normen hebben de verschillende groeperingen?
 - hoe werd er vroeger en in andere samenlevingen over het vraagstuk gedacht?
- 4 een standpunt innemen met betrekking tot een concreet maatschappelijk vraagstuk en hier argumenten voor geven

ML2/K/4 Politiek en beleid

4.1 De kandidaat kan Nederland typeren als een parlementaire democratie in een rechtsstaat.

4.1.1 kenmerken van een parlementaire democratie:

- de politieke macht ligt namens de burgers bij het parlement, de volksvertegenwoordiging. Het kabinet/ de regering kan ter verantwoording worden geroepen door de volksvertegenwoordiging. Het parlement – Tweede Kamer en Eerste Kamer – neemt uiteindelijk de beslissing over wetsvoorstellen.
- er zijn vrije en geheime verkiezingen en algemeen kiesrecht. De burgers hebben het recht om vertegenwoordigers in het parlement te kiezen en hebben het recht en de mogelijkheid om op andere wijze invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming.
- vertegenwoordigende organen beslissen met meerderheid van stemmen anders gezegd een besluit is democratisch tot stand gekomen, maar er wordt in het algemeen rekening gehouden met minderheidsstandpunten
- er zijn grondrechten onder andere vrijheid van meningsuiting, persvrijheid, vrijheid van vergadering, van het oprichten van verenigingen en politieke partijen, godsdienstvrijheid, vrijheid van onderwijs, recht op privacy
- alle burgers zijn voor de wet gelijk; respect voor minderheden. Artikel 1 van de Grondwet: allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

4.1.2 kenmerken van een rechtsstaat:

(zie toelichting onder 8.2.1 uit exameneenheid Criminaliteit & rechtsstaat)

4.1.3 functioneren van een parlementaire democratie:

(zie verder de paragrafen 4.1.5, 4.1.6 en 4.2)

4.1.4 verschillen tussen een democratische rechtsstaat en een dictatoriaal politiek systeem:

- in een dictatoriaal politiek systeem heeft een persoon, een aantal personen of één partij de hoogste macht. Er is geen sprake van een parlementaire democratie en rechtsstaat. Er zijn geen politieke grondrechten meer. Als er verkiezingen worden gehouden mag er maar één partij - die van de dictator - meedoen aan de verkiezingen en alleen die partij krijgt toegang tot de massamedia en de middelen om een verkiezingscampagne te voeren. Andere partijen en kranten en tv-zenders worden verboden en vervolgd door een veiligheidspolitie of leger.
- voorbeelden:
 - rechts-extremistische of fascistische dictatuur van Hitler in Duitsland en Mussolini in Italië in de vorige eeuw. Communistische regimes in China, Cuba en Noord-Korea. (Gedeeltelijke) dictatoriaal regimes in verscheidene Afrikaanse, Aziatische en Arabische/ islamitische landen, b.v. islamitisch regime in Iran.

4.1.5 taken van regering en parlement:

- het parlement bestaat uit de Tweede en Eerste Kamer (zie ook 4.2.4). De Tweede Kamer heeft 150 zetels en de Eerste Kamer 75. De leden van de Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen door de burgers. De Kamer bestaat uit fracties: persoon/ personen van een politieke partij die in de Kamer zit(ten). In het parlement zitten regerings- of coalitiepartijen en oppositiepartijen. Leden van de Eerste en Tweede Kamer zijn volksvertegenwoordigers. Taken van de regering: voorbereiding of bepaling van en uitvoering van overheidsbeleid. De regering komt met wetsvoorstellen, begrotingen, nota's. Parlement heeft twee taken waarmee het overheidsbeleid wordt bijgestuurd:
 - (mede)wetgevende taak. Dat wil zeggen wetten goed- of afkeuren en zelf voorstellen van wetten indienen en recht om wijzigingen op een wetsvoorstel in de te dienen.
 - controlerende taak. Om haar controlerende taak te kunnen uitoefenen beschikt het parlement over de volgende instrumenten: de ministers en staatssecretarissen ter verantwoording roepen in een debat; het recht om mondelinge en schriftelijke vragen te stellen; onderzoek instellen; moties indienen; begroting goed- of afkeuren of wijzigen (deze laatste behoort ook tot de wetgevende taak).

Verhouding tussen regering en parlement:

Wetsvoorstellen komen meestal van het kabinet en worden door de Tweede Kamer gewijzigd, verworpen of aangenomen. De regering kan niet regeren tegen de wensen van de meerderheid

van volksvertegenwoordiging in. De ministers kunnen voortdurend ter verantwoording worden geroepen door de volksvertegenwoordigers. De ministers hebben een verantwoordingsplicht. Het parlement heeft het laatste woord: niet alleen bij wel of niet aannemen van wetsvoorstellen maar het parlement kan ook het vertrouwen in de minister opzeggen. Als de regering zich niets aantrekt van de kritiek van de volksvertegenwoordiging dan kunnen de ministers tot aftreden worden gedwongen.

Regeringspartijen hebben meer invloed dan de oppositiepartijen (zie eerste margestreepje in paragraaf 4.1.7 'knelpunten').

4.1.6 de rol die de overheid speelt op de verschillende terreinen:

- tot de overheid behoren ondermeer het bestuur van het land, de provincie en de gemeente.
Nederland kent dus drie bestuurslagen. Het bestuur van het land – ook wel nationaal bestuur genoemd – bestaat onder andere uit het gekozen parlement, de regering en de ministeries. Het bestuur van de provincie bestaat onder andere uit de gekozen Provinciale Staten en het College van Gedeputeerden. De Commissaris van de **Koning**¹ is de voorzitter van het College van Gedeputeerde Staten. De Commissaris van de **Koning**¹ wordt benoemd door de regering. Het bestuur van de gemeente (zie verder 4.2.6.) bestaat onder andere uit de gekozen gemeenteraad en het College van Burgemeester en Wethouders (B&W). Het bestuur van de provincie en de gemeente is gebonden aan wetten en besluiten van de landelijke overheid. Zie voor het bestuur van de gemeente paragraaf 4.2.6.
De overheid zorgt voor een aantal zaken, dat van algemeen belang geacht worden. Voorbeelden hiervan zijn: het garanderen van openbare orde en veiligheid, zorgen voor verkeer- en waterwegen, garanderen van een minimumniveau van bestaanszekerheid van alle burgers. Verder maakt de overheid beleid voor alle maatschappelijke problemen die op de politieke agenda komen. (zie ook paragraaf 4.2.2 over politieke problemen en politieke agenda)

4.1.7 Nederland is een monarchie:

- de **Koning**¹ is staatshoofd en lid van de regering. De bevoegdheden/ macht van de **Koning**¹ is beperkt door de Grondwet. Formeel heeft de **Koning**¹ geen politieke macht. In een parlementaire democratie zijn de ministers verantwoordelijk voor het beleid en daarom zijn de ministers verantwoordelijk voor wat de **Koning**¹ zegt en doet in het openbaar.
Een zeer kleine minderheid van de bevolking heeft bezwaren tegen de monarchie en wil een republiek als staatsvorm. In een republiek wordt het staatshoofd b.v. de president gekozen door de burgers.
De **Koning**¹ heeft vooral een ceremoniële, symbolische en representatieve functie. Als hoofd van de regering spreekt de **Koning**¹ op Prinsjesdag de troonrede uit. Daarin staan de plannen van de regering voor het komende jaar.

4.2 De kandidaat kan uitleggen op welke wijze overheidsbeleid tot stand komt, de invloed van de Europese Unie daarin herkennen en noemen/ herkennen hoe Europese besluiten tot stand komen.

4.2.1 fasen in het proces van politieke besluitvorming:

- fase 1: uiten van wensen en erkennen van wensen als politieke problemen
 - toelichting: het proces van politieke besluitvorming begint met het uiten van wensen door burgers en pressiegroepen in de samenleving of het constateren van problemen. Ook politieke partijen en politici kunnen met wensen komen in deze fase (zie rol van politieke partijen in 4.2.9). Vaak maken burgers en organisaties gebruik van de media of de media zelf pikken de wensen van burgers/ organisaties op.
Wensen van burgers of organisaties worden politieke eisen als de wens of het probleem de aandacht heeft van politici. Politici zeggen dat ze iets aan de wensen of problemen willen doen. We zeggen dan dat het probleem op de politieke agenda is gekomen (zie paragraaf 4.2.2).
- fase 2: vergelijken of afwegen van politieke problemen; bedenken van oplossingen voor politieke problemen/ een bepaald politiek probleem

¹ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

- toelichting: bestuurders en politici bepalen welke problemen worden aangepakt/ welk probleem prioriteit krijgt. Zij komen met voorstellen voor oplossingen van een bepaald probleem.
- fase 3: beslissen over problemen/ besluitvorming
 - toelichting: kabinet en parlement of college en gemeenteraad nemen beslissingen (zie 4.2.3 tot en met 4.2.6)
- fase 4: het uitvoeren van besluiten
 - toelichting: ambtenaren onder verantwoordelijkheid van de minister/ de wethouder zijn belast met de uitvoer van wetten en maatregelen

4.2.2 politiek probleem en politieke agenda:

- politieke problemen zijn situaties die veel mensen als ongewenst beschouwen en waarvoor zij een oplossing wensen van de overheid of waarbij de overheid en politieke partijen betrokken zijn.
Dus als een probleem van het samenleven van mensen onderwerp is van overheidsbeleid, m.a.w. op de politieke agenda staat, dan is het een politiek probleem. Veel problemen die het samenleven van mensen oproept, zijn politieke problemen, omdat ze niet door individuen of groepen opgelost kunnen worden. Ze vereisen actie van de overheid en staan of komen op de politieke agenda.

4.2.3 compromissen:

- politieke besluiten zijn vaak het gevolg van het sluiten van compromissen. Compromissen zijn overeenkomsten tussen partijen waarbij ieder wat toegeeft. Het sluiten van compromissen is vaak noodzakelijk om tot meerderheidsbesluiten te komen. - bijvoorbeeld:
 - geen enkele partij heeft in de Tweede Kamer een meerderheid en kan dus alleen regeren. Partijen die in de Tweede Kamer een meerderheid hebben, vormen na de verkiezingen van de Tweede Kamer een coalitie. Het kabinetsbeleid is het resultaat van het sluiten van compromissen.

4.2.4 rol van regering en parlement:

- de regering en parlement maken wetten en nemen maatregelen die in het hele land algemeen geldig zijn. Regering bestuurt het land en het parlement controleert dit bestuur. De minister-president wordt naar voren geschoven door de grootste politieke partij. De regering bestaat uit ministers en de **Koning**². Het kabinet bestaat uit de ministers en staatssecretarissen.

4.2.5 **Koning**²:

(over de rol van de **Koning**² zie paragraaf 4.1.7 'Nederland is een monarchie')

4.2.6 de gemeente en het gemeentebestuur:

- de gemeente is de overheid die voor de burger in zijn directe leefomgeving het meest van belang is. De burger heeft op de volgende manieren te maken met de gemeente: de burger kiest de gemeenteraad, is betrokken bij beleidsvorming b.v. inspraak, is belastingbetaler b.v. rioolbelasting en is klant van de gemeente bijvoorbeeld paspoort. Het bestuur van de gemeente/ gemeentebestuur bestaat uit de gemeenteraad, het college van burgemeester en wethouders (college van B en W) en de burgemeester. Het college van B en W vormt het dagelijkse bestuur van de gemeente. Het zorgt voor de voorbereiding van zaken waarover de raad moet beslissen en het zorgt ook voor de uitvoering van de raadsbesluiten. De gemeenteraad heeft het laatste woord en controleert het college van B en W. De burgemeester is voorzitter van de raad en van het college. Daarnaast vervult de burgemeester een representatieve functie. De burgemeester is verantwoordelijk voor handhaving van de openbare orde en voor veiligheid (o.a. bestrijden van rampen) in de gemeente.

4.2.7 massamedia (alleen voor KB en GT)

4.2.8 ambtenaren (alleen voor KB en GT)

4.2.9 kenmerken en rol van politieke partijen:

² In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

- politieke partijen proberen via verkiezingen politieke macht te verwerven om hun doelen te bereiken
- politieke partijen houden zich bezig met de inrichting van de samenleving als geheel en moeten daarbij verschillende belangen/ wensen afwegen
- zij formuleren partij- en verkiezingsprogramma's waarin ze aangeven welk beleid zij op grond van hun ideeën voorstaan. Zij brengen hun ideeën onder de aandacht van de burgers.
- zij leveren mensen voor politieke functies - kamerleden, ministers, leden gemeenteraad, burgemeesters, wethouders - en beslissen wie er op de verkiezingslijsten komen.

4.2.10 Nederland en de Europese Unie (EU):

- het buitenland oefent op allerlei manieren invloed uit op de besluitvorming en beleid in Nederland. Meest duidelijk is dat bij de EU.
Algemeen: EU is in 1992 tot stand gebracht; telt anno 2012 27 lidstaten³.
Oorspronkelijke bedoeling: Europa veiliger ('nooit meer oorlog') en welvarender maken door economische samenwerking. Deze doelen zijn grotendeels gehaald voor de huidige EU-landen. De doelen - verbetering van stabiliteit en veiligheid en verhogen van de welvaart in Europa - worden ook gesteld ter rechtvaardiging van de uitbreiding van de EU.

Europese economische samenwerking:

Economische samenwerking is de belangrijkste pijler van de EU. Belangrijke kenmerken: Binnen EU creëren van gemeenschappelijke markt: vrij verkeer van goederen, diensten, kapitaal en mensen; garanderen van eerlijke concurrentie; gemeenschappelijk landbouwbeleid (o.a. subsidiëring van agrarische producten).

voorbeelden van andere vormen van samenwerking:

- op het gebied van buitenlands beleid (asiel- en integratiebeleid) en justitie (b.v. misdaad- en terreurbestrijding); beleid en regelgeving op het gebied van milieu

Invloed van EU op het Nederlandse beleid en daarmee op het leven van alledag:

Veel van de nationale wet- en regelgeving is van de EU afkomstig of is in hoge mate door de EU beïnvloed. Als lid van de EU dient Nederland de Europese regels (Europese richtlijnen) om te zetten in Nederlandse wetgeving.

voorbeelden van invloed op sociaaleconomisch terrein:

- algemeen: toename van de welvaart.
- gemeenschappelijke Europese munt, de Euro (anno 2012 in zeventien landen³). Voordelen: b.v. omwisselen van geld op vakantie is niet meer nodig; kopen van producten over de grens is gemakkelijker; bevordert de handel.
- rechten van de consument worden beschermd (b.v. koper van een product heeft het recht op de teruggave, het herstel of de vervanging van goederen met gebreken tot twee jaar na levering)
- in de supermarkt koopt de burger (buitenlandse) producten met de zekerheid dat deze aan uniforme gezondheids- en veiligheidsregels voldoen
- gelijke rechten mannen en vrouwen: EU regels bepalen dat vrouwen en mannen evenveel loon moeten krijgen voor hetzelfde werk
- bescherming van milieu (b.v. voorkomen en of verminderen van verontreiniging van water, bodem en lucht; bescherming van dieren)
- in 2009 moeten dierproeven om cosmeticaproducten en -ingrediënten te testen tot het verleden behoren. De EU heeft dit in 2003 in een richtlijn bepaald.
- commissie komt met verordening om mobiel bellen in het buitenland goedkoper maken

voorbeelden van invloed op sociaal-cultureel gebied:

- algemeen: bevordering/ garantie van internationale stabiliteit en veiligheid
- eerbiedigen van de mensenrechten (onder meer de gelijke rechten van vrouwen) en voldoen aan de voorwaarden van de democratische rechtsstaat. Dit zijn voorwaarden voor de lidstaten en voor de landen die lid willen worden.
- Europees burgerschap: de burgers in de lidstaten hebben speciale rechten (b.v. het recht om vrij te reizen, wonen en werken binnen de grenzen van de EU); Europees burger mag stemmen voor de gemeenteraadsverkiezingen in zijn woonplaats ongeacht zijn nationaliteit

³ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

- de EU stimuleert dat jongeren makkelijk in het buitenland kunnen studeren en stage kunnen lopen

Bovenstaande voorbeelden worden in het algemeen (maar niet door iedereen) als voordelen gezien van de EU.

Politiek - hoe komen de Europese besluiten tot stand? - invloed van de burger:

Elke vijf jaar worden door de inwoners van de lidstaten de leden van het Europees Parlement gekozen. Het EP vertegenwoordigt de burgers. De Nederlandse kiezers stemmen op Nederlandse kandidaten voor het EP. Het Europees parlement is te vergelijken met de Tweede Kamer; het parlement beslist (mee) bij wetgeving en controleert de Europese Commissie. De leden van het EP zijn niet de enigen die meebeslissen over de wetgeving. De nieuwe wetten moeten ook goedgekeurd worden door de betreffende ministers van regeringen van alle EU-landen (b.v. de ministers van Economische zaken of van Financiën of van Landbouw en Visserij).

De Europese Commissie is het dagelijkse bestuur van de EU, te vergelijken met het kabinet in Nederland. Europese commissie komt met voorstellen voor nieuwe wetten en maatregelen, voert wetten en maatregelen uit en controleert of de lidstaten de wetten en maatregelen uitvoeren.

De burger heeft invloed op de Europese Besluitvorming door te stemmen; via het Nederlandse parlement; d.m.v. lobbyen (zie ook paragraaf 4.3).

Kritiek op/ problemen met de Europese samenwerking:

- bepaalde groepen en mensen vinden dat de EU te veel de zelfstandigheid van de afzonderlijke lidstaten beperkt: hoe meer zaken Europees geregeld wordt, hoe minder vrijheid er is voor de landen die lid zijn; afzonderlijke landen hebben zich te houden aan de wetgeving op EU-niveau
- voor een aantal mensen is een nadelig punt dat arbeidskrachten uit goedkopere lonenlanden naar Nederland komen en daarmee werklozen of jeugdigen verdringen op de arbeidsmarkt

4.2.11 knelpunten in het functioneren van het politieke besluitvormingsproces en voorstellen voor verbeteringen (alleen voor KB en GT; referendum en voordelen van referendum wel afvraagbaar, zie laatste margestreepje in 4.3.1)

4.3 De kandidaat kan mogelijkheden beschrijven die individuele burgers en belangen- of pressiegroepen hebben om de politieke besluitvorming te beïnvloeden.

4.3.1 mogelijkheden individuele burgers:

- stemrecht bij verkiezingen voor de gemeenteraad, provinciale staten, Tweede Kamer, Europees parlement
- oprichten van politieke partijen
- lidmaatschap van politieke partij en meedoen in een politieke partij
- inschakelen van politieke partijen
- oprichten van actie- of belangengroepen
- beïnvloeding via lidmaatschap van en deelname aan actie- of pressiegroepen
- indienen van klacht of bezwaarschrift bij regering, parlement, college van B en W, gemeenteraad
- handtekeningenactie
- allerlei vormen van buitenparlementaire actie
- persoonlijk contact opnemen met politici - minister, lid Tweede Kamer, lid B en W, raadslid- en ambtenaren
- inschakelen van de media, de openbaarheid zoeken
- klachten over het gedrag van bestuursorganen, van ambtenaren van de rijksoverheid en van de politie deponeren bij de Nationale Ombudsman
- gebruik maken van officiële inspraakmogelijkheden tijdens het besluitvormingsproces, b.v. tijdens hoorzittingen in de Tweede Kamer en gebruik maken van spreekrecht tijdens vergadering van de gemeenteraad
- bij onenigheid met de overheid/ gemeente de rechter inschakelen
- verzoek indienen om een referendum te houden in de gemeente; kiezers kunnen zich rechtstreeks uitspreken over bepaalde kwesties:
- voordelen van een referendum: kiezers hebben direct invloed op het politieke proces, verkleining van de kloof tussen kiezers en politici, door de burger daadwerkelijk invloed te geven zal het vertrouwen van de burgers in de politiek toenemen, van de zijde van de burgers kan de belangstelling voor politieke besluitvormingsprocessen/ een bepaald vraagstuk toenemen

4.3.2 kenmerken van belangen- of pressiegroepen:

- die groepen streven bepaalde belangen na
- ten behoeve van die belangen proberen ze druk uit te oefenen op de politieke besluitvorming

mogelijkheden van belangen- of pressiegroepen om invloed uit te oefenen op de politiek:

- openlijke actie, zoals een demonstratie, blokkades, vastketenen, consumentenstaking:
 - deze acties zijn belangrijk vanwege beïnvloeding van de publieke opinie
- overleg in adviesorganen
- lobbyen. Men spreekt van lobbyen als vertegenwoordigers van pressie- of belangengroepen proberen op een informele manier via direct contact met de politieke besluitvormers beleid in een voor hen gunstige richting te beïnvloeden. (zie ook de diverse mogelijkheden die burgers hebben, 4.3.1)

4.4 De kandidaat kan van politieke partijen en stromingen standpunten en de uitgangspunten noemen en herkennen.

Het gaat hierbij om standpunten van politieke partijen die in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn.

Politieke partijen en politieke opvattingen zijn te verdelen met de begrippen links – midden – rechts en met de begrippen progressief en conservatief.

- kenmerken van links/ progressief:
 - nadruk op sterke rol overheid om ongelijkheid/ inkomensverschillen te verkleinen; meer oog voor de belangen van lagere inkomensgroepen
 - meer vrijheid van het individu op het gebied van waarden, normen en moraal
- kenmerken van rechts/ conservatief:
 - meer ruimte voor het bedrijfsleven en een kleinere rol van de overheid in de economie; komen meer op voor de belangen van hogere inkomensgroepen
 - normen en goede zeden van de samenleving gaan boven de vrijheid van het individu (b.v. geen homohuwelijk, verbod euthanasie, geen gedoogbeleid drugsgebruik)

Een mogelijke indeling van de politieke partijen in de Tweede Kamer van links naar rechts is: Socialistische Partij –SP-, GroenLinks, PvdA, D66, Partij voor de Dieren, ChristenUnie, CDA, SGP, VVD, Partij voor de Vrijheid.

Bij de verkiezingen in 2012 is de partij 50plus in de Tweede Kamer gekozen. Deze partij komt op voor de belangen van 50-plussers.⁴

Populisme is een stijl van politiek bedrijven en een manier van communiceren in eenvoudig en vaak overdreven taalgebruik. Populisme betekent: neiging zich te richten naar de massa van de bevolking (Van Dale).

4.4.1 de liberale stroming en partijen:

- uitgangspunten en kenmerken van het liberalisme:
 - individuele vrijheid en individuele rechten – politieke grondrechten – staan centraal
 - andere belangrijke kenmerken van het liberalisme zijn: economische vrijheid, vrijheid om te ondernemen, ruimte voor de markt, relatief kleine rol voor de overheid, maar belangrijke taak overheid bij handhaving van openbare orde en defensie. Bescherming van de rechtsstaat en handhaven van een democratisch staatsbestel vormen de onmisbare voorwaarde voor de vrijheidsbeleving van de burgers.
In morele kwesties als abortus en euthanasie leggen de liberalen de nadruk op individuele vrijheid en eigen verantwoordelijkheid. Haar standpunten in deze kwesties komen overeen met die van de progressieve partijen.
- liberale partijen:
 - de VVD, de Partij voor de Vrijheid en D66:
 - D66 ziet zichzelf als een sociaalliberale partij. Belangrijke uitgangspunten van D66 zijn ook democratisering van politiek en samenleving, bestuurlijke vernieuwing bijvoorbeeld gekozen burgemeester, invoeren referendum.

⁴ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

4.4.2 de sociaaldemocratische/ socialistische stroming en partijen:

- uitgangspunten: streven naar gelijkheid, dus streven naar vermindering van bestaande ongelijkheid in de wereld; relatief grote rol van de overheid om ongelijkheid te verkleinen en om gemeenschapsgoederen zoals onderwijs, sociale voorzieningen e.d. te scheppen
- andere trefwoorden: mensen zijn gelijkwaardig aan elkaar; internationale solidariteit, verkleinen van verschillen in inkomen, welvaart, macht; opkomen voor de zwakken in onze samenleving, positie van laagste inkomensgroepen verbeteren
- Sociaaldemocratische partij: PvdA
- andere partijen die zich baseren op sociaaldemocratische/ socialistische uitgangspunten zijn GroenLinks en de Socialistische Partij:
 - GroenLinks ziet zichzelf ook als een milieupartij. Trefwoorden zijn: geen aantasting van natuur en milieu; milieuvriendelijk en duurzaam produceren en consumeren via mentaliteitsverandering en via overheidsmaatregelen.

4.4.3 de christendemocratische stroming en partijen:

- uitgangspunten: bijbelse waarden als naastenliefde en verantwoordelijkheid, christelijke geloof als inspiratiebron; harmonie en samenwerking tussen diverse organen binnen de overheid en samenleving; rentmeesterschap
- overige kenmerken: Wat betreft de rol van de overheid wordt een tussenpositie ingenomen tussen liberalen en socialisten. De overheid verricht vooral taken die niet door andere instituties in de samenleving kunnen worden vervuld. Dus wel overheidszorg voor kwetsbare groepen. Daarnaast zoveel mogelijk overlaten aan maatschappelijke organisaties.
Verantwoordelijke samenleving: verantwoordelijkheden waar mogelijk in handen van burgers zelf en hun organisaties.
Rentmeesterschap: goed beheer voeren over goederen/ grond, die niet aan de beheerder toebehoort. De mens heeft de opdracht om rentmeester te zijn over de schepping, die niet het eigendom van de mensen is. De christendemocraten gebruiken dit argument vooral voor behoud en bescherming van het milieu.
- voorbeeld van een christendemocratische partij is het CDA
- ChristenUnie en SGP zijn christelijke partijen. Voor deze laatste twee partijen is de bijbel richtsnoer voor het politiek handelen. De overige kenmerken van de christendemocratische stroming gelden ook voor deze partijen.

4.4.4 de rechtsextremistische stroming:

- uitgangspunten: ongelijkwaardigheid met betrekking tot ras - racisme - , nationaliteit - nationalistisch - , seksuele geaardheid of sekse; centraal leiderschap; gerichtheid op geweld; vaak sympathie voor (leiders van) fascisme van Nazi-Duitsland
- het opduiken van rechtsextremistische denkbeelden en rechtsextremistische geweld zijn vooral waar te nemen in perioden van crisis en werkloosheid.
Rechtsextremistische denkbeelden spelen in dergelijke perioden in op angst- en onzekerheidsgevoelens. Als alternatief benadrukken deze groepen een vermeende superioriteit van de eigen groep/eigen volk/ natie tegenover andere groepen/ volkeren/ naties.

ML2/K/8 Criminaliteit en rechtsstaat

8.1 De kandidaat kan aard, ontwikkeling en omvang van criminaliteit als maatschappelijk probleem herkennen en beschrijven.

8.1.1 criminaliteit als sociaal en politiek probleem:

- criminaliteit als sociaal probleem: het betreft een situatie die mensen onwenselijk vinden, die in strijd is met en bedreigend voor bestaande waarden en normen. Men vindt dat actie moet worden ondernomen om die situatie te veranderen en er bestaan vaak uiteenlopende visies op de aanpak ervan. De schade die de samenleving ondervindt van criminaliteit is zeer groot.
- criminaliteit als politiek probleem: de burgers vinden dat de overheid actie moet ondernemen om de criminaliteit aan te pakken. Politieke partijen en overheid hebben die wensen opgepakt m.a.w. bestrijding van criminaliteit staat op de politieke agenda. Criminaliteit is ook een politiek probleem omdat het 'handhaven van de openbare orde' en het verschaffen van veiligheid voor de burgers tot de basisfuncties van de staat behoren. (zie verder beleidsmaatregelen in eindterm 8.4)

Gevolgen van criminaliteit:

Criminaliteit als maatschappelijk probleem blijkt ook uit de gevolgen van criminaliteit voor burgers en samenleving.

- gevolgen op materieel vlak:
 - criminaliteit berokkent schade aan burgers, bedrijven en de overheid
 - de bestrijding van criminaliteit kost de overheid geld; burgers merken dit via hun belastingen.
 - de kosten die voortvloeien uit particuliere beveiliging
 - bedrijven rekenen schade als gevolg van criminaliteit vaak door in de prijzen voor hun producten of diensten. De burger merkt dit als consument.
 - verzekeringsbedrijven berekenen hogere premies.
 - burgers en bedrijven nemen maatregelen om criminaliteit te voorkomen: woningbeveiliging, camera's in winkels, particuliere bewakingsdiensten
- gevolgen op immaterieel vlak:
 - gevoelens van angst en onveiligheid
 - burgers voelen zich in hun bewegingsvrijheid beperkt
 - optreden van emotionele en geestelijk schade vooral bij gewelddadige delicten
 - aantasting van het rechtsgevoel, morele verontwaardiging
 - verandering van opvattingen over goed en kwaad – normvervaging
 - verlies aan vertrouwen in politiek en overheid
 - bedreiging van de rechtsstaat: gevaar voor eigenrichting

Begrip criminaliteit, bronnen van strafbaar gedrag:

Criminaliteit is (formeel) het geheel van gedragingen dat door de wet strafbaar gesteld wordt. De juridische omschrijving van strafbaar gedrag is een delict of een strafbaar feit (zie eindterm 8.1.2 criminaliteit als tijd- en plaatsgebonden begrip).

Bepalingen m.b.t. strafbaar gedrag zijn opgenomen in het Wetboek van Strafrecht, waarin achtereenvolgens uitgangspunten, misdrijven en overtredingen aan de orde komen.

Misdrijven die in het Wetboek van Strafrecht staan, zijn o.a. moord, doodslag, mishandeling, verkrachting, inbraak, vernieling, diefstal en heling. Overtredingen zijn bijvoorbeeld wildplassen, overtreding van het bekende bordje 'Verboden toegang artikel 461 Wetboek van Strafrecht' en openbare dronkenschap. Voor het onderscheid tussen overtredingen en misdrijven (zie verder eindterm 8.2.2).

8.1.2 veranderingen in opvattingen over rechtsregels:

- regels of normen zijn afspraken over hoe mensen zich ten opzichte van elkaar behoren te gedragen
- rechtsregels zijn geschreven regels, die door de overheid gesteld en gehandhaafd worden zoals bijvoorbeeld wetten. Onderdeel van de Nederlandse wetgeving vormt het Wetboek van Strafrecht.
- ongeschreven regels zijn bijvoorbeeld fatsoensnormen of regels die gelden in een bepaalde groep - groepsnormen
- aan regels of normen ligt altijd een waarde ten grondslag. Een waarde is een opvatting over wat mensen goed, waardevol of nastrevenswaardig vinden.

Criminaliteit is een tijd- en plaatsgebonden begrip.

Maatschappelijke opvattingen over wat strafwaardig en misdadig gedrag zijn en hoe dit kan worden voorkomen of bestreden, veranderen in de loop der tijd. Dit leidt tot nieuwe rechtsregels of verandering van de rechtsregels. Daarnaast is criminaliteit ook een plaatsgebonden begrip:

Opvattingen over wat criminaliteit is kunnen van land/cultuur tot land/ cultuur verschillen.

voorbeelden van een verandering van een opvatting over rechtsregels en het overtreden daarvan, zijn:

- vroeger was in Nederland godslastering een zwaar misdrijf; nu ook nog in verschillende landen in de wereld
- vroeger was homoseksualiteit misdadig
- het gedoogbeleid ten aanzien van drugsgebruik. Volgens de wet is verkoop en gebruik van softdrugs verboden; in de praktijk worden deze gedoogd. De handel en teelt van softdrugs blijven verboden.
- het opheffen van het verbod op prostitutie
- abortuswet en euthanasiewet. Vroeger verboden nu onder bepaalde voorwaarden toegestaan. In veel landen van de wereld verboden.

Deze voorbeelden van veranderingen in opvattingen over rechtsregels zijn ook voorbeelden van criminaliteit als een plaatsgebonden begrip.

8.2 De kandidaat kan de kenmerken van de rechtsstaat herkennen in het straf- en procesrecht

8.2.1 kenmerken van de rechtsstaat:

A. bescherming van burgers tegen te grote overheidsmacht en tegen willekeur van de overheid:

- de overheid is gebonden aan de wet. In straf- en procesrecht zijn regels opgenomen, die de burger beschermen tegen willekeur van de overheid. De burger moet weten wat hem te wachten staat bij het plegen van een delict en hij moet erop kunnen rekenen dat hij niet anders zal worden behandeld/ bestraft dan iemand anders.
- de rechter is onafhankelijk
- grondrechten van de burgers: wezenlijk is het beschermen van de individuele vrijheid van de burger (zie grondrechten onder 4.1.1. uit Politiek en beleid, zie rechten van een verdachte onder 8.2.3)
- parlementaire democratie (zie 4.1.1 uit Politiek en beleid)

B. de overheid dient de rechtsorde te handhaven met wettelijke middelen en daarbij dient de overheid de rechten van de burger te waarborgen

8.2.2 uitgangspunten in het strafrecht en in het strafproces:

- bij strafbaar gedrag moet het gaan om menselijk gedrag, dat valt onder een delictomschrijving. Dat wil zeggen dat men alleen kan worden veroordeeld en bestraft voor handelingen, die in de wet strafbaar zijn gesteld; de wet bepaalt bovendien welke straf maximaal mag worden gegeven.
- Iedereen wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld door de rechter is bewezen; bij gebrek aan bewijs volgt vrijspraak
- Iedereen heeft recht op een eerlijk proces voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter
- er wordt rekening gehouden met de achtergronden en persoonlijke eigenschappen van de dader. Het feit moet aan de schuld van de dader te wijten zijn; dit is bijvoorbeeld niet het geval bij ontoerekenbaarheid. Voor jongeren geldt het jeugdstrafrecht.
- er wordt rekening gehouden met de situatie waarin het delict plaats vond. De wet biedt de mogelijkheid om rekening te houden met omstandigheden, waaronder een overtreding of misdrijf is begaan, bijvoorbeeld noodweer en overmacht. Het gedrag is dan niet strafbaar.
- taken en bevoegdheden van de officier van justitie, politie en rechter zijn in ons recht vastgelegd. Hetzelfde geldt voor rechten en plichten van advocaat, verdachte, reclassering en slachtoffers (zie 8.2.3).
- in het strafrecht wordt rekening gehouden met de ernst van het gepleegde delict. Het Wetboek van Strafrecht maakt een onderscheid tussen overtredingen en misdrijven. Het verschil hiertussen komt tot uitdrukking in de volgende factoren:
 - een overtreding is meestal een lichte, misdrijf meestal een zware schending van de wet
 - voor overtredingen gelden lagere (maximum)straffen dan voor misdrijven. De vrijheidsstraf bij overtreding heet hechtenis - maximaal 1 jaar - en wordt uitgezeten in een Huis van Bewaring; bij een misdrijf wordt gesproken van gevangenisstraf (van max. levenslang). Voor overtredingen krijg je meestal geen

strafblad, bij misdrijven wel. Hoe ernstiger het delict, hoe zwaarder de maximumstraf die er op staat.

Of er sprake is van een misdrijf of een overtreding is bepalend voor de vraag welke rechter een zaak moet behandelen. Overtredingen worden behandeld door de kantonrechter; misdrijven worden door de strafrechter – strafsector van de rechtbank behandeld.

Dat de wet rekening houdt met de ernst van het gepleegde delict blijkt ook uit de verschillende soorten sancties/ straffen en maatregelen (zie hoofdstuk 8.5).

8.2.3 de rechtspraak in de Nederlandse rechtsstaat:

De verdachte:

In de wet zijn de rechten van de verdachte vastgelegd. Iemand is een verdachte indien uit de omstandigheden of feiten blijkt dat er een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit bestaat.

- de verdachte heeft het recht te weten waarvan hij verdacht wordt
- de verdachte heeft vanaf het moment van in verzekeringstelling recht op hulp van een advocaat/raadsman. Ook als de verdachte die niet zelf kan betalen. De politie moet de verdachte op dit recht wijzen.
- de verdachte heeft het recht om te zwijgen; hij heeft wel de plicht om een identiteitsbewijs te tonen of mee te werken aan het vaststellen van zijn identiteit - het nemen van foto's en van vingerafdrukken - en de verdachte moet ook meedoen aan DNA-onderzoek.
- de verdachte mag voor maar een beperkte tijd worden vastgehouden. Hoelang dat voor welke strafbare feiten mag, staat precies in de wet.
- in een rechtszaak heeft de verdachte het recht om in hoger beroep te gaan
- iedereen heeft recht op een eerlijk proces voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter
- iemand is onschuldig totdat hij door de rechter schuldig is bevonden. Men kan niet onbeperkt in voorlopige hechtenis worden gehouden.
- de wet beperkt de mogelijkheden van de overheid om te straffen bijvoorbeeld niemand mag tweemaal voor hetzelfde vergrijp vervolgd worden; misdrijven en overtredingen kunnen verjaren; elk delict kent een maximumstraf
- de wet biedt de mogelijkheid om rekening te houden met bijzondere kenmerken van een verdachte bijv. leeftijd, toerekenbaarheid

De rechten van de verdachte kan het opsporen en vervolgen van strafbare feiten bemoeilijken. De rechten van de verdachte staan soms ook op gespannen voet met de belangen van het slachtoffer.

Jeugdstrafrecht:

Jongeren onder de 12 jaar kunnen niet strafrechtelijk worden vervolgd. Voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar gelden bijzondere bepalingen, zoals:

- zij staan voor de kinderrechter
- de rechtszittingen zijn niet openbaar
- er gelden andere straffen en maatregelen:
 - zo kunnen jeugdigen in geval van een misdrijf geen gevangenisstraf krijgen, maar wel in een tuchtschool worden geplaatst. (Kinderen tot zestien jaar kunnen maximaal een jaar krijgen en jongeren vanaf zestien maximaal twee jaar.) Een maatregel die de kinderrechter kan opleggen is de ondertoezichtstelling (waarbij een gezinsvoogd wordt aangewezen).

In sommige gevallen geldt ook voor 16 tot 18-jarigen het volwassenenstrafrecht en voor 18 tot 21-jarigen het minderjarigenstrafrecht.

Taken van de officier van justitie:

- leiding van opsporingsonderzoek; hij zorgt ervoor dat de politie strafbare feiten opspoort
- vervolgen van strafbare feiten dus: voor de rechter brengen van verdachten. De officier van justitie is de openbare aanklager (zie paragraaf 'De rechtszitting').

De officier van justitie kan besluiten het plegen van strafbare feiten om bepaalde redenen niet te vervolgen; dit heet een zaak seponeren. Redenen kunnen zijn: de schade die verdachten kunnen ondervinden van een rechtszaak en veroordeling weegt niet op tegen de noodzaak tot straffen; er bestaat in de ogen van de officier onvoldoende bewijs voor het strafbare feit. De officier van justitie kan aan de verdachte ook een transactie of schikkingsvoorstel aanbieden d.w.z. de verdachte wordt aangeboden een bepaald bedrag te betalen. Als de verdachte daarop ingaat, hoeft hij niet terecht te staan.

- doen uitvoeren van opgelegde vonnissen

De officier van justitie vertegenwoordigt bij de rechtbank het Openbaar Ministerie.

Taken van de politie:

- zorgen voor daadwerkelijke handhaving van de openbare orde - valt onder gezag van de

- burgemeester -; o.a. bij voetbalwedstrijden
- verlenen van hulp
- opsporing van strafbare feiten (strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde), onder verantwoordelijkheid van de officier van Justitie
- preventie
- dienstverlening en geven van service en advies

Met het uitvoeren van haar taken levert de politie een bijdrage aan een veilige en leefbare samenleving.

De politie mag een verdachte staande houden, fouilleren, een bekeuring geven, vragen naar persoonlijke gegevens, identiteitsbewijs en/of meenemen naar het bureau voor verhoor. Een verdachte mag maximaal 6 uur worden vastgehouden voor verhoor (excl. nacht), tenzij de officier van justitie toestemming geeft om hem langer vast te houden.

De politie stelt het proces-verbaal op. Het is een verslag waarin de persoonsgegevens van het slachtoffer worden vermeld, maar ook het tijdstip, de plaats, de toedracht en andere bijzonderheden van het strafbare feit. In andere zaken vormt het eindresultaat van het opsporingsonderzoek van de politie ook het proces-verbaal. Het OM en de rechter nemen op grond van de feiten in het proces-verbaal belangrijke beslissingen.

Sinds 1 januari 2005 moet iedereen in Nederland van 14 jaar en ouder een geldig identiteitsbewijs kunnen tonen als politie of andere toezichthouders daar om vragen. Het verzoek om identificatie door politie of andere toezichthouder mag niet willekeurig gebeuren. Zij moeten daar een geldige reden voor hebben. Het moet nodig zijn voor de uitvoering van hun taken, bijvoorbeeld voor verkeerstoezicht, hulpverlening, opsporing van strafbare feiten of handhaven van de openbare orde. Er mogen geen afzonderlijke controles plaatsvinden op het bezit van identiteitsbewijzen (zie ook toelichting bij 8.4).

Organisatie strafrechtspraak:

Er zijn drie rechterlijke instanties: de rechtbanken (in totaal 19), de gerechtshoven (in totaal vijf) en de Hoge Raad. Een rechtbank is ingedeeld in verschillende sectoren: sector kanton, civiele sector, strafsector en sector bestuursrecht. (De namen arrondissementsrechtbank en kantongerecht zijn komen te vervallen.) De term 'kantonrechter' is blijven bestaan.

De organisatie van de strafrechtspraak is als volgt:

- overtredingen worden behandeld door de sector kanton van de rechtbank - de kantonrechter
- misdrijven worden door de strafsector van de rechtbank behandeld - de strafrechter
- het gerechtshof behandelt het hoger beroep tegen vonnissen van de strafrechter
- het hoogste rechtsorgaan is de Hoge Raad. Haar taak is het toetsen van vonnissen van lagere rechtbanken en niet meer of de verdachte schuldig is van een delict.
- overtredingen en misdrijven door jongeren onder de 18 jaar vallen onder de kinderrechter.

Bij zware delicten geldt ook voor 16 tot 18 jarigen het volwassen strafrecht.

De verdachten en de officier van justitie hebben de mogelijkheid om in hoger beroep te gaan.

De zaak wordt dan voorgelegd aan een hogere rechter.

De rechtszitting:

Volgorde van een rechtszitting: opening, aanklacht/ tenlastelegging, verhoor van getuigen en deskundigen, verhoor van verdachte, requisitoir, pleidooi, laatste woord, uitspraak.

De wettelijk vastgelegde rolverdeling tussen de onderstaande functionarissen en de rechten van de verdachte bevorderen een eerlijk en rechtvaardig proces. Ook het feit dat een strafzaak in de openbaarheid plaatsvindt, bevordert een eerlijk proces.

- officier van justitie: is de aanklager; leest de tenlastelegging voor: deel van de schriftelijke oproep aan de verdachte – dagvaarding – waarin staat waar het OM de verdachte van beschuldigt; ondervraging van getuigen/ deskundigen en verdachte, requisitoir: toespraak waarin de officier van justitie de feiten op een rij zet, zijn mening geeft over het bewijs en op grond daarvan een bepaalde straf eist
- advocaat/ raadsman: ondervragen getuigen/ deskundigen en verdachte, pleidooi. De advocaat komt op voor de belangen van de verdachte.
- rechter: zit het proces voor, ondervragen getuigen/ deskundigen, ondervragen van verdachte, komt tot een uitspraak/ spreekt het vonnis uit;
- verdachte: eventueel getuigen/ deskundigen ondervragen, heeft het laatste woord. Als een verdachte niet komt opdagen, kan hij ondanks zijn afwezigheid (bij verstek) worden veroordeeld.

In een aantal gevallen mag de verdachte zijn eigen verdediging voeren.

Nederland kent geen juryrechtspraak.

Slachtoffers:

Een slachtoffer van een ernstig misdrijf heeft het recht om op de zitting te kunnen spreken.

Het slachtoffer kan via de officier van justitie vragen om schadevergoeding. De rechter kan de dader verplichten de schade te vergoeden. (Schadevergoeding is iets anders dan een boete.) Slachtofferhulp wordt standaard aangeboden. Voor hulp aan slachtoffers bestaan Bureaus voor slachtofferhulp.

Reclassering:

Reclassering werkt met mensen die in aanraking zijn gekomen met politie en justitie. Zij zet zich in om herhaling van strafbaar gedrag te voorkomen. Zij speelt een rol voor, tijdens en na het strafproces. Zij begeleidt en houdt toezicht op mensen, geeft voorlichting over de verdachte en de omstandigheden van het delictgedrag aan de officier van justitie en ontwikkelt en voert taakstraffen uit.

8.3 De kandidaat kan oorzaken van criminaliteit herkennen.

8.3.1 oorzaken (veel voorkomende) criminaliteit:

- factoren die van invloed zijn op ontstaan van criminaliteit en van veel voorkomende criminaliteit - kleine criminaliteit - zoals bijvoorbeeld (winkel)diefstal en vandalisme zijn:
 - geringe controle, gelegenheidsmotief, spanning/ avontuur (m.n. bij jongeren), normvervaging, gebrekkige opvoeding, geringe pakkans, drugsgebruik; verveling, spel/ vermaak, actie/spanning, frustratie, prestige in een groep, groepsgedrag.

De harde kern bestaat uit jongens met een problematische achtergrond bijv. gebroken gezinnen, spijbelgedrag.

Kenmerken van veel voorkomende criminaliteit zijn: het gaat om massaal voorkomende strafbare gestelde gedragingen; die veel schade veroorzaken; hinderlijk zijn en gevoelens van onveiligheid bevorderen; die in het algemeen licht worden bestraft zeker bij een eerste overtreding.

Uit onderzoek blijkt dat een groot deel van de jeugd zich schuldig maakt aan het plegen van in het algemeen lichte vergrijpen. De meeste jeugdige delinquenten ontwikkelen zich niet tot volwassen criminelen, maar stoppen met het plegen van misdrijven zodra zij 'volwassen' worden en verantwoordelijkheid gaan dragen in een baan en een gezin. Slechts een kleine minderheid van de jongens blijft doorgaan met het plegen van misdrijven. Van alle opgroeiende jongens vertoont ruwweg vijf procent blijvend ernstig delinquent of gewelddadig gedrag - recidivist.

8.3.3 vertegenwoordiging van maatschappelijke groepen bij bepaalde vormen van criminaliteit:

- criminaliteit wordt vooral gepleegd door jongens en mannen. Meisjes en vrouwen zijn bij alle vormen sterk ondervertegenwoordigd
 - mogelijke verklaringen: verschillen in socialisatie, aangeboren verschillen tussen mannen en vrouwen, ongelijke macht tussen mannen en vrouwen
- de categorie jongeren tussen de 16 en 23 jaar is sterk oververtegenwoordigd. Zij zijn vooral verantwoordelijk voor de groei van de criminaliteit voornamelijk bij de veel voorkomende/ kleine criminaliteit, zoals vandalisme en winkeldiefstal. Jongeren maken zich in toenemende mate schuldig aan geweldsdelicten.
 - verklaringen: (zie eindterm 8.3.1) en ook drankmisbruik

8.4 De kandidaat kan de rol van overheidsorganen ter bestrijding van criminaliteit aangeven en verschillende beleidsmaatregelen onderscheiden.

8.4.1 overheidsorganen:

- de volgende overheidsorganen zijn betrokken bij het voorkómen en bestrijden van criminaliteit:
 - regering en parlement stellen met elkaar vast wat strafbaar is; ze komen met wetten of wetswijzigingen waarin nieuwe overtredingen/ misdrijven worden opgenomen. Op lokaal niveau kan de gemeenteraad strafbare feiten vaststellen, dit zijn altijd overtredingen.
 - regering en parlement bespreken criminaliteit als beleidsprobleem: het staat op de politieke agenda. Dit kan ook op lokaal niveau gebeuren. Overleg tussen burgemeester, officier van justitie en politiechef over de aanpak van criminaliteit en overlast in een bepaalde wijk. De burgemeester is belast met de handhaving van de openbare orde (zie in 8.2 de taken van de politie).
 - het Openbaar Ministerie/ de officier van justitie en de politie zijn belast met de

opsporing van strafbaar gedrag. De officier van Justitie is verantwoordelijk voor de opsporing. Met het vervolgen van strafbare feiten – voor de rechter brengen van een strafzaak – is uitsluitend het OM belast. Het Openbaar Ministerie is een afdeling van het ministerie van Justitie. Bij de rechtbank wordt het OM vertegenwoordigd door de officier van Justitie.

- de rechterlijke macht is belast met rechtspraak. De rechter is onafhankelijk.

8.4.2 beleidsmaatregelen:

In overheidsbeleid krijgen verschillende aspecten van criminaliteit en veiligheid de aandacht.

Opsporingsbeleid:

Daarbij gaat het om de vraag welke vormen van criminaliteit speciale aandacht verdienen bijvoorbeeld zware georganiseerde misdaad of veel voorkomende criminaliteit. Hieronder vallen ook beleidsmaatregelen die zijn gericht op het verhogen van de pakkans. De pakkans wordt bepaald door de bereidheid van het publiek om aangifte te doen; de zichtbaarheid van het delict, bijvoorbeeld rijden onder invloed versus frauderen.

- onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen vragen een aantal aspecten van criminaliteit de aandacht van de politiek: zinloos geweld, seksueel geweld, fraude, milieudelicten, computercriminaliteit.
- aandacht hebben ook georganiseerde (internationale) misdaad, vooral m.b.t. drugshandel, vrouwenhandel, ontvoeringen, pornografie, heling, verschillende vormen van misbruik en fraude, illegale gokactiviteiten.
- veiligheid: de overheid wil de criminaliteit en de overlast - o.a. veel voorkomende criminaliteit, drugsverslaafden, voetbalsupporters, jeugdcriminaliteit - in de publieke ruimte fors terugdringen (in de periode tot 2011 met 20% tot 25%) (zie onderstaande paragraaf over maatregelen die de overheid kan nemen ter preventie van criminaliteit)

Met betrekking tot de handhaving van de openbare orde is het nu mogelijk om preventief te fouilleren. Het gebruik van DNA is inmiddels een gewone zaak. Met ingang van 1 januari 2005 is de identificatieplicht ingevoerd. Omdat met de identificatieplicht eenvoudig kan worden gecontroleerd of de gegevens die iemand opgeeft juist zijn, kan de politie makkelijker en sneller haar werk doen.

- bestrijding terreur/ terrorisme: de overheid heeft verschillende maatregelen genomen om terreur te bestrijden (2005). Zo richt de overheid zich niet alleen meer op daders, maar houdt ook mensen aan die terroristische aanslagen toejuichen of die zich volgens opsporingsdiensten verdacht gedragen zonder dat ze zijn te betrappen op iets strafbaars. Er is wetgeving die door de opsporingsdienst verkregen materiaal als bewijsmateriaal toelaat in rechtszaken. De strafbaarstelling is verruimd. Men kan ook wegens lidmaatschap van een terroristische organisatie dan wel het beramen van een aanslag worden bestraft.

Vervolgingsbeleid:

Afspraken tussen minister van Justitie en officieren van justitie bijvoorbeeld: hoe kan worden bevorderd dat zaken zo effectief mogelijk worden afgehandeld door b.v. transacties en snelrecht.

Gevangenisbeleid:

Bijvoorbeeld: bouw van extra cellen; nieuw is het meerpersoonsgebruik van de cel in huizen van bewaring en gevangnissen.

Jeugdbeleid/ beleid t.a.v. de aanpak van jeugdcriminaliteit:

Specifieke maatregelen kunnen worden onderscheiden zoals het vergroten van de controle; het nemen van diverse maatschappelijke maatregelen zoals onderwijs, welzijnsvoorzieningen, scheppen van werkgelegenheid en het nemen van snelle en effectieve strafmaatregelen zoals werkprojecten, taakstraffen. HALT-afdoening (zie in onderstaande paragraaf 'Maatregelen overheid ter preventie van criminaliteit').

Preventief beleid en beleid gericht op repressie:

Bij de aanpak van veel voorkomende criminaliteit ligt de nadruk op preventie, zie onderstaande paragraaf 'Maatregelen ... overheid ter preventie van criminaliteit.' Bij de bestrijding van zware, georganiseerde misdaad en van terrorisme ligt de nadruk op strafrechtelijk optreden dat wil zeggen repressie. Kenmerken van repressief beleid: de zware criminaliteit en georganiseerde misdaad zijn primair een taak voor politie en justitie. Dit komt tot uitdrukking in o.a. de versterking van politie en justitie, uitbreiding van cellen, uitbreiding van bevoegdheden van politie en justitie, strengere straffen.

Maatregelen die door de lokale of landelijke overheid (kunnen) zijn/ worden genomen ter preventie van criminaliteit:

- voor strafrechtelijk minderjarigen bestaat het HALT project (Het ALternatief)/ de HALT-afdoening. Bestaat uit lichte werk- of leerstraf. Dit is bedoeld voor gedragingen van een te geringe ernst om aan justitie voor te leggen, maar die wel vragen om een gepaste reactie.
- aanpassing van de gebouwde omgeving bijvoorbeeld kleinschalige woningbouw, geen dichte begroeiing langs fietspaden, andere bushokjes
- vergroten van sociale controle bijvoorbeeld controleurs in tram en bus, bewakingsdiensten in winkelcentra, door de gemeente benoemde stadswachten of hulppolitie, plaatsen van camera's
- verbeteren van de omstandigheden van mensen bijvoorbeeld werkgelegenheid, huisvesting, mogelijkheden voor recreatie
- voorlichting b.v. inbraakpreventie rondom vakantieperiodes en onderwijs o.a. antispijbelbeleid

Het gaat bij deze maatregelen meestal om de veel voorkomende of 'kleine' criminaliteit.

Ook van veranderingen in de wetgeving of het vervolgingsbeleid kan een preventief effect uitgaan. - bijvoorbeeld: Snelrecht, Lik-op-stukbeleid

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat de verantwoordelijkheid voor het criminaliteitsprobleem zowel ligt bij de overheid als bij de individuele burger en bij samenwerkingsverbanden zoals verenigingen, scholen, wijkcomités en bedrijven. De laatste jaren is bij criminaliteitspreventie het accent verlegd van politie en justitie naar burgers en maatschappelijke organisaties.

In het algemeen wordt de preventieve waarde van zware of zwaardere straffen te hoog geschat. Uit onderzoek blijkt deze afschrikwekkende en daarmee preventieve functie niet.

8.4.3 maatregelen beoordelen op effectiviteit en wenselijkheid:

- de effectiviteit van maatregelen kan beoordeeld worden door onder meer te kijken naar de feitelijke daling van bepaalde vorm van criminaliteit op grond van cijfers en statistieken

8.5 De kandidaat kan de doelen van straffen en maatregelen onderscheiden.

Doelen van sancties/ straffen zijn:

Een sanctie of straf wordt opgelegd:

- uit het oogpunt van wraak - wens van slachtoffers en/ of publiek - of uit het oogpunt van vergelding - opzettelijke, gerechtvaardigde leedtoevoeging
- uit het oogpunt van afschrikking/preventie: voorkomen van herhaling en door een voorbeeld te stellen, worden anderen afgeschrikt
- met het doel beveiliging van de maatschappij en burgers
- met het doel handhaving van de rechtsorde en het voorkomen van eigenrichting
- met het doel heropvoeding/resocialisatie: voorbereiden van de gedetineerde op terugkeer in de maatschappij
- met het doel genoegdoening aan het slachtoffer

In vroegere tijden lag meer de nadruk op de functies wraak, vergelding en afschrikking.

Soorten straffen en maatregelen:

Straffen zijn bedoeld om de dader te laten boeten voor een gepleegd delict. Straffen kunnen verder worden onderscheiden in hoofdstraffen en bijkomende straffen. Hoofdstraffen die het Wetboek van Strafrecht onderscheidt zijn: gevangenisstraf, taakstraf, hechtenis en geldboete. Een taakstraf - vroeger alternatieve straf genoemd - omvat de werkstraf en de leerstraf. Bij de werkstraf gaat het om het verrichten van onbetaalde arbeid 'ten algemene nutte'.

Sinds 1 april 2012 is er geen leerstraf meer voor volwassenen. De leerstraf bestaat nog wel voor jongeren tot 18 jaar. De rechter mag alleen een taakstraf opleggen bij lichte strafbare feiten. Sinds begin 2012 is bij ernstige zeden- en geweldsmisdrijven geen taakstraf meer mogelijk.⁵

Taakstraf legt de nadruk op heropvoeding.

Bijkomende straffen worden alleen in combinatie met hoofdstraffen opgelegd. Zij hebben altijd een relatie met het gepleegde delict, bijvoorbeeld rijbewijs intrekken na rijden onder invloed. Maatregelen zijn niet in de eerste plaats bedoeld om iemand te bestraffen, maar om de samenleving tegen de dader of de dader tegen zichzelf te beschermen. Voorbeelden van maatregelen zijn: terbeschikkingstelling - TBS - het in een kliniek laten opnemen van een dader en ondertoezichtstelling. Maatregelen worden vooral opgelegd in geval van

⁵ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

ontoerekeningsvatbaarheid. Maatregelen kunnen worden genomen in combinatie met een straf. De rechter kan iemand ook voorwaardelijk veroordelen tot geldboete of een vrijheidsstraf. De veroordeelde krijgt dan een proeftijd, waarin hij geen strafbaar feit mag plegen.

2. Syllabus Maatschappijleer II KB

2a. Verdeling examinering CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof maatschappijleer II KB over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		K	CE	moet op SE	mag op SE
ML2/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X		K	
ML2/K/2	Basisvaardigheden	X		K	
ML2/K/3	Leervaardigheden in het vak maatschappijleer	X	K	K	
ML2/K/4	Politiek en beleid	X	K		K
ML2/K/5	Mens en werk	X		K	
ML2/K/6	De multiculturele samenleving	X		K	
ML2/K/7	Massamedia	X		K	
ML2/K/8	Criminaliteit en rechtsstaat	X	K		K

2b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

ML2/K/3 Leervaardigheden in het vak maatschappijleer

De kandidaat kan

- 1 ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken verschillende typen vragen herkennen en zo zelfstandig mogelijk formuleren:
 - onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen
- 2 bij gegeven of zelf geformuleerde vragen informatie verwerven en daarbij gebruik maken van verschillende informatiebronnen
- 3 aangereikte informatie over maatschappelijke verschijnselen/ vraagstukken verwerken en interpreteren op basis van vakinhoudelijke kennis:
 - relevante gegevens selecteren uit informatiebronnen
 - aangereikte informatie interpreteren op grond van vakinhoudelijke kennis
 - uit aangereikte informatie een beredeneerde conclusie formuleren
 - de mate van betrouwbaarheid en objectiviteit van informatie vaststellen:
 - het begrip betrouwbaarheid heeft betrekking op de vraag of de informatiebron gegevens bevat die als feitelijk juist kunnen worden beschouwd
 - gegevens ordenen, vergelijken en zo nodig bewerken

Er wordt uitgegaan van verschillende informatiebronnen zoals teksten, afbeeldingen, beelden, cijfers, eenvoudig statistisch materiaal.
- 4 principes en procedures die horen bij de benaderingswijze van het vak maatschappijleer herkennen in informatiebronnen over een maatschappelijk vraagstuk, of toepassen op een maatschappelijk vraagstuk:
 - politiek-juridische benaderingswijze: o.a. welk beleid en welke regelgeving bestaat er voor dit maatschappelijk vraagstuk? Wat zijn de politieke aspecten van dit vraagstuk? Waarom is het vraagstuk een sociaal en politiek probleem? Wat zijn de machtsmiddelen van de overheid en de verschillende maatschappelijke groeperingen? Welke mogelijkheden hebben groeperingen om het beleid te beïnvloeden?
 - sociaaleconomische benaderingswijze: o.a. wat zijn de belangen van de betrokken maatschappelijke groepen? Wat is de maatschappelijke positie van betrokken groeperingen? Wat is de relatie tussen het vraagstuk en maatschappelijke ongelijk?
 - sociaal-culturele: o.a. Wat zijn de opvattingen, waarden, normen van betrokken maatschappelijke groepen? Wat is de rol van (sub) cultuur van groeperingen/ de samenleving?
 - veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: o.a. hoe keek men in het verleden tegen het vraagstuk aan? Welke sociale/ culturele veranderingen zijn van invloed geweest? Hoe kijkt men in andere samenlevingen tegen het vraagstuk aan?
- 5 een standpunt innemen met betrekking tot een concreet maatschappelijk vraagstuk en hier argumenten voor geven

ML2/K/4 Politiek en beleid

4.1 De kandidaat kan Nederland typeren als een parlementaire democratie in een rechtsstaat en als een constitutionele monarchie.

4.1.1 kenmerken van een parlementaire democratie:

- de politieke macht ligt namens de burgers bij het parlement, de volksvertegenwoordiging. Het kabinet/ de regering kan ter verantwoording worden geroepen door de volksvertegenwoordiging. Het parlement – Tweede Kamer en Eerste Kamer – neemt uiteindelijk de beslissing over wetsvoorstellen.
- er zijn vrije en geheime verkiezingen en algemeen kiesrecht. De burgers hebben het recht om vertegenwoordigers in het parlement te kiezen en hebben het recht en de mogelijkheid om op andere wijze invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming.
- de bevoegdheden en macht van bestuurders en bestuursorganen zijn vastgelegd in de Grondwet.
- vertegenwoordigende organen beslissen met meerderheid van stemmen anders gezegd een besluit is democratisch tot stand gekomen, maar er wordt in het algemeen rekening gehouden met minderheidsstandpunten.
- er is sprake van machtenscheiding: de wetgevende macht - wetgeving is een gezamenlijke activiteit van regering en parlement - , de uitvoerende macht (regering) en de rechterlijke macht. Ideaal is als de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht optimaal gescheiden zijn, Trias Politica. In Nederland zijn de wetgevende en uitvoerende macht niet zuiver gescheiden.
- er zijn grondrechten. Onder andere vrijheid van meningsuiting, persvrijheid, vrijheid van vergadering, van het oprichten van verenigingen en politieke partijen, godsdienstvrijheid, vrijheid van onderwijs, scheiding kerk en staat, recht op privacy
- alle burgers zijn voor de wet gelijk; respect voor minderheden. Artikel 1 van de Grondwet: allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

4.1.2 kenmerken van een rechtsstaat:

(zie eindterm 8.2.1 uit exameneenheid Criminaliteit & rechtsstaat)

4.1.3 functioneren van een parlementaire democratie:

Voor inzicht in het functioneren van een parlementaire democratie zijn kandidaten naast bovengenoemde kenmerken van een parlementaire democratie op de hoogte van de volgende zaken:

- verkiezingen voor de Tweede Kamer in de regel om de vier jaar; kabinetsformatie, coalitievorming, regeerakkoord, parlementair jaar: begroting, Miljoenennota, Troonrede, Prinsjesdag, behandeling van de begroting door het parlement; de Tweede Kamer als medewetgever - hoe komt een wet tot stand - nadat de Tweede Kamer een wetsvoorstel heeft goedgekeurd, moet de Eerste Kamer het wetsvoorstel goed- of afkeuren; de Tweede Kamer controleert de regering; de ministeriële verantwoordelijkheid en kabinetscrisis. (zie verder de paragrafen 4.1.5, 4.1.6 en 4.2)

4.1.4 verschillen tussen een democratische rechtsstaat en een dictatoriaal politiek systeem:

- in een dictatoriaal politiek systeem heeft een persoon, een aantal personen of één partij de hoogste macht. Er is geen sprake van een parlementaire democratie en rechtsstaat. Er zijn geen politieke grondrechten meer. Als er verkiezingen worden gehouden mag er maar één partij - die van de dictator - meedoen aan de verkiezingen en alleen die partij krijgt toegang tot de massamedia en de middelen om een verkiezingscampagne te voeren. Andere partijen en kranten en tv-zenders worden verboden en vervolgd door een veiligheidspolitie of leger.
- voorbeelden:
 - rechts-extremistische of fascistische dictatuur van Hitler in Duitsland en Mussolini in Italië in de vorige eeuw. Communistische regimes in China, Cuba en Noord-Korea. (Gedeeltelijke) dictatoriaal regimes in verscheidene Afrikaanse, Aziatische en Arabische/ islamitische landen, b.v. islamitisch regime in Iran.

4.1.5 taken van regering en parlement:

- het parlement bestaat uit de Tweede en Eerste Kamer (zie ook 4.2.4). De Tweede Kamer heeft 150 zetels en de Eerste Kamer 75. De leden van de Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen door de burgers. De Kamer bestaat uit fracties: persoon/ personen van een politieke partij die in de Kamer zit(ten). In het parlement zitten regerings- of coalitiepartijen en oppositiepartijen. Leden van de Eerste en Tweede Kamer zijn volksvertegenwoordigers.

Taken van de regering: voorbereiding of bepaling van en uitvoering van overheidsbeleid. De regering komt met wetsvoorstellen, begrotingen, nota's.

Parlement heeft twee taken waarmee het overheidsbeleid wordt bijgestuurd:

- (mede)wetgevende taak. Dat wil zeggen wetten goed- of afkeuren en zelf voorstellen van wetten indienen: recht van initiatief, en recht om wijzigingen op een wetsvoorstel in de te dienen: recht van amendement. De genoemde rechten gelden alleen voor de Tweede Kamer. De Eerste Kamer kan wetsvoorstellen alleen goed- of afkeuren.
- controlerende taak. Om haar controlerende taak te kunnen uitoefenen beschikt het parlement over de volgende instrumenten: de ministers en staatssecretarissen ter verantwoording roepen in een debat: recht van interpellatie; het recht om mondelinge en schriftelijke vragen te stellen; onderzoek instellen: recht van enquête; moties indienen; begroting goed- of afkeuren of wijzigen: budget of begrotingsrecht (deze laatste behoort ook tot de wetgevende taak).

Verhouding tussen regering en parlement:

Wetsvoorstellen komen meestal van het kabinet en worden door de Tweede Kamer gewijzigd, verworpen of aangenomen. De regering kan niet regeren tegen de wensen van de meerderheid van volksvertegenwoordiging in. De ministers kunnen voortdurend ter verantwoording worden geroepen door de volksvertegenwoordigers. De ministers hebben een verantwoordingsplicht. Deze ministeriële verantwoordelijkheid betekent dat de ministers - en niet de **Koning**⁶ of de ambtenaren - in het parlement verschijnen om informatie te geven en het beleid te verdedigen. Het parlement heeft het laatste woord: niet alleen bij wel of niet aannemen van wetsvoorstellen maar het parlement kan ook het vertrouwen in de minister opzeggen. Als de regering zich niets aantrekt van de kritiek van de volksvertegenwoordiging dan kunnen de ministers tot aftreden worden gedwongen.

In de praktijk heeft het kabinet vaak meer macht dan het parlement. Machtsmiddelen van het kabinet: het steunt op de meerderheid van het parlement, de beschikbaarheid van deskundige ambtenaren, het regeerakkoord (zie eerste margestreepje in paragraaf 'knelpunten'), dreigen met kabinetscrisis/ dreigen met aftreden van een minister of kabinet.

Regeringspartijen hebben meer invloed dan de oppositiepartijen.

4.1.6 de rol die de overheid speelt op de verschillende terreinen:

- tot de overheid behoren ondermeer het bestuur van het land, de provincie en de gemeente.

Het bestuur van het land – ook wel nationaal bestuur genoemd – bestaat onder andere uit het gekozen parlement, de regering en de ministeries. Het bestuur van de provincie bestaat onder andere uit de gekozen Provinciale Staten en het College van Gedeputeerden. De Commissaris van de **Koning**⁵ is de voorzitter van het College van Gedeputeerde Staten. De Commissaris van de **Koning**⁵ wordt benoemd door de regering. Het bestuur van de gemeente (zie verder 4.2.6.) bestaat onder andere uit de gekozen gemeenteraad en het College van Burgemeester en Wethouders (B&W). Het bestuur van de provincie en de gemeente is gebonden aan wetten en besluiten van de landelijke overheid. Zie voor het bestuur van de gemeente paragraaf 4.2.6.

De overheid zorgt voor een aantal zaken, dat van algemeen belang geacht worden. Voorbeelden hiervan zijn: het garanderen van openbare orde en veiligheid, zorgen voor verkeer- en waterwegen, garanderen van een minimumniveau van bestaanszekerheid van alle burgers. De bestaanszekerheid. Verder maakt de overheid beleid voor alle maatschappelijke problemen die op de politieke agenda komen. (zie ook paragraaf 4.2.2 over politieke problemen en politieke agenda)

⁶ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

4.1.7 Nederland is een constitutionele monarchie:

- de **Koning**⁷ is staatshoofd en lid van de regering. De bevoegdheden/ macht van de **Koning**⁷ is beperkt door de Grondwet (constitutie). Formeel heeft de **Koning**⁷ geen politieke macht. In een parlementaire democratie zijn de ministers verantwoordelijk voor het beleid en daarom zijn de ministers verantwoordelijk voor wat de **Koning**⁷ zegt en doet in het openbaar. Dit wordt ministeriële verantwoordelijkheid genoemd.
Het staatshoofd overlegt regelmatig met de minister-president en de ministers. De inhoud van al deze gesprekken is geheim. Dit wordt het geheim van het Paleis/ het geheim van Noordeinde genoemd.
Een zeer kleine minderheid van de bevolking heeft bezwaren tegen de monarchie en wil een republiek als staatsvorm. In een republiek wordt het staatshoofd b.v. de president gekozen door de burgers.
De **Koning**⁷ heeft vooral een ceremoniële, symbolische en representatieve functie. Als hoofd van de regering spreekt de **Koning**⁷ op Prinsjesdag de troonrede uit. Daarin staan de plannen van de regering voor het komende jaar.

4.2 De kandidaat kan uitleggen op welke wijze overheidsbeleid tot stand komt, de invloed van de Europese Unie daarin aangeven/herkennen en noemen/herkennen hoe Europese besluiten tot stand komen.

4.2.1 fasen in het politieke besluitvorming:

- fase 1: uiten van wensen en erkennen van wensen als politieke problemen (tevens agendavorming)
 - toelichting: het politieke besluitvormingsproces begint vaak met het ontstaan van wensen en verlangens in de maatschappij of het constateren van problemen. Wensen van burgers of organisaties worden politieke eisen als de wens of het probleem de aandacht heeft van politici. Ook politieke partijen en politici kunnen met wensen komen in deze fase (zie rol van politieke partijen in 4.2.9). We zeggen dan dat het probleem op de politieke agenda is gekomen (zie 4.2.2). Om zaken op de politieke agenda te krijgen, proberen pressie- en belangengroepen, burgers e.a. de publieke opinie te mobiliseren. De massamedia spelen een belangrijke rol om problemen en wensen onder de aandacht van politici te krijgen (zie 4.2.7). Vaak ook zetten politici of ambtenaren zelf punten op de politieke agenda. Sommige pressie- en belangengroepen of media slagen er beter in hun opvattingen, opinies, belangen onder de aandacht te krijgen van politici dan andere. Zij hebben dan een sterkere invloed op het besluitvormingsproces dan andere. Deze wensen moeten leiden tot het nemen van maatregelen door het kabinet of de gemeente.
- fase 2: vergelijken of afwegen van politieke problemen; bedenken van oplossingen voor politieke problemen/ een bepaald politiek probleem (tevens beleidsvoorbereiding)
 - toelichting: bestuurders en politici bepalen welke problemen worden aangepakt/ welk probleem prioriteit krijgt. Zij komen met voorstellen voor oplossingen van een bepaald probleem. Als het kabinet of college van B&W met oplossingen voor een bepaald probleem komt dan is er sprake van beleidsvoorbereiding. Daarbij spelen ambtenaren een belangrijke rol. De lobby van pressie- en belangengroepen richt zich in deze fase vaak op de ambtenaren.
- fase 3: beslissen over problemen of de besluitvormingsfase
 - toelichting: eerst nemen bewindslieden of bestuurders (ministers, wethouders) een (voorlopig) besluit. Vervolgens komt de volksvertegenwoordiging (het parlement, de gemeenteraad) aan bod. De Tweede Kamer heeft daarnaast ook het recht wetsvoorstellen in te dienen. Voordat de volksvertegenwoordiging een definitief besluit neemt, proberen allerlei belangengroepen nog invloed uit te oefenen. Fase 3 is afgerond als de volksvertegenwoordiging de uiteindelijke beslissing heeft genomen.

⁷ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

- fase 4: besluiten uitvoeren
- toelichting: de vierde fase is afgerond als het besluit is uitgevoerd. Ambtenaren onder verantwoordelijkheid van de minister/ de wethouder zijn belast met de uitvoer van wetten en maatregelen. Daarbij kan het voorkomen dat besluiten soms anders geïnterpreteerd worden door de verschillende groepen, politici, ambtenaren.

4.2.2 politiek probleem en politieke agenda:

- politieke problemen zijn situaties die veel mensen als ongewenst beschouwen en waarvoor zij een oplossing wensen van de overheid of waarbij de overheid en politieke partijen betrokken zijn. Dus als een probleem van het samenleven van mensen onderwerp is van overheidsbeleid, m.a.w. op de politieke agenda staat, dan is het een politiek probleem. Veel problemen die het samenleven van mensen oproept, zijn politieke problemen, omdat ze niet door individuen of groepen opgelost kunnen worden. Ze vereisen actie van de overheid en staan of komen op de politieke agenda.

4.2.3 compromissen:

- politieke besluiten zijn vaak het gevolg van het sluiten van compromissen. Compromissen zijn overeenkomsten tussen partijen waarbij ieder wat toegeeft. Het sluiten van compromissen is vaak noodzakelijk om tot meerderheidsbesluiten te komen. bijvoorbeeld:
 - geen enkele partij heeft in de Tweede Kamer een meerderheid en kan dus alleen regeren. Partijen die in de Tweede Kamer een meerderheid hebben, vormen na de verkiezingen van de Tweede Kamer een coalitie. Het kabinetsbeleid is het resultaat van het sluiten van compromissen.

4.2.4 rol van regering en parlement:

- de regering en parlement maken wetten en nemen maatregelen die in het hele land algemeen geldig zijn. Regering bestuurt het land en het parlement controleert dit bestuur. De minister-president wordt naar voren geschoven door de grootste politieke partij. De regering bestaat uit ministers en de **Koning**⁸. Het kabinet bestaat uit de ministers en staatssecretarissen.

4.2.5 **Koning**⁸:

(over de rol van de **Koning**⁸ zie 4.1.7 'Nederland is een constitutionele monarchie')

4.2.6 de gemeente en het gemeentebestuur:

- de gemeente is de overheid die voor de burger in zijn directe leefomgeving het meest van belang is. De burger heeft op de volgende manieren te maken met de gemeente: de burger kiest de gemeenteraad, is betrokken bij beleidsvorming b.v. inspraak, is belastingbetaler b.v. rioolbelasting en is klant van de gemeente bijvoorbeeld paspoort. Het bestuur van de gemeente/ gemeentebestuur bestaat uit de gemeenteraad, het college van burgemeester en wethouders (college van B en W) en de burgemeester. Het college van B en W vormt het dagelijks bestuur van de gemeente. Het zorgt voor de voorbereiding van zaken waarover de raad moet beslissen en het zorgt ook voor de uitvoering van de raadsbesluiten. De gemeenteraad heeft het laatste woord en controleert het college van B en W. Het feit dat de wethouders geen lid meer zijn van de gemeenteraad versterkt de controlerende taak van de gemeenteraad. De wethouders worden benoemd door de gemeenteraad. De burgemeester is voorzitter van de raad en van het college. Daarnaast vervult de burgemeester een representatieve functie. Als een nieuwe burgemeester benoemd moet worden komt de gemeenteraad met een voorstel voor een kandidaat. Meestal neemt de minister van Binnenlandse Zaken deze aanbeveling over. Na instemming van de ministerraad en een handtekening van de **Koning**⁸ is de benoeming van een burgemeester een feit. Er is al jaren een discussie over het voorstel de burgemeester te laten kiezen door de

⁸ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

burgers van de gemeente of door de gemeenteraad (zie paragraaf 'Voorstellen van verbetering politieke besluitvorming').

De burgemeester is verantwoordelijk voor handhaving van de openbare orde en voor veiligheid (o.a. bestrijden van rampen) in de gemeente.

4.2.7 massamedia:

- functies van de massamedia voor democratische besluitvorming:
 - aandragen van onderwerpen voor de politieke agenda
 - controleren van politici, massamedia als waakhond van de democratie
 - burgers informeren over het overheidsbeleid
 - meningsvorming

4.2.8 ambtenaren:

- de besluiten van de landelijke en lokale overheid worden voorbereid en uitgevoerd door ambtenaren. De ministers en wethouders zijn verantwoordelijk voor het handelen van de ambtenaren. Ambtenaren vormen een schakel tussen politiek en burgers. De meeste contacten van burgers met hun gemeente (verzoek om informatie, paspoort afhalen e.d.) zijn contacten tussen burgers en ambtenaren.

Ambtenaren hebben macht vanwege hun specialistische kennis en de grote rol die zij hebben bij het formuleren van (wets)voorstellen. Verder ontlenen ambtenaren ook invloed aan het feit, dat zij kunnen blijven zitten als politieke organen van samenstelling veranderen. Ambtenaren kunnen invloed uitoefenen op de uitleg van besluiten en de werking ervan.

4.2.9 kenmerken en rol van politieke partijen:

- politieke partijen proberen via verkiezingen politieke macht te verwerven om hun doelen te bereiken
- politieke partijen houden zich bezig met de inrichting van de samenleving als geheel en moeten daarbij verschillende belangen/ wensen afwegen
- zij formuleren partij- en verkiezingsprogramma's waarin ze aangeven welk beleid zij op grond van hun ideeën voorstaan. Zij brengen hun ideeën onder de aandacht van de burgers.
- zij leveren mensen voor politieke functies - kamerleden, ministers, leden gemeenteraad, burgemeesters, wethouders - en beslissen wie er op de verkiezingslijsten komen
- zij oefenen invloed uit op mensen in politieke functies. Politieke partijen onderhouden contacten met de eigen Kamerleden en gemeenteraadsleden, de eigen leden van het Europees Parlement en bestuurders.
- soms nemen politieke partijen bepaalde standpunten van maatschappelijke groeperingen over, b.v. van werkgevers, werknemers, mensen met hetzelfde geloof, milieuorganisaties, consumentenorganisaties, boerenorganisaties, enz. Zo vertegenwoordigen zij op dat moment gedeeltelijk de belangen van betreffende organisaties.
- de rol die partijen spelen in de politieke besluitvorming is afhankelijk van de vraag of zij regerings-/ collegepartij of oppositiepartij is. Als regerings-/ collegepartij zijn zij mede verantwoordelijk voor de opstelling van het regeerakkoord of collegeakkoord.

4.2.10 Nederland en de Europese Unie (EU):

- het buitenland oefent op allerlei manieren invloed uit op de besluitvorming en beleid in Nederland. Meest duidelijk is dat bij de EU.
Algemeen: EU is in 1992 tot stand gebracht; anno 2012 27 lidstaten⁹; voorloper van de EU is de Europese gemeenschap.
Oorspronkelijke bedoeling: Europa veiliger ('nooit meer oorlog') en welvarender maken door economische samenwerking. Deze doelen zijn grotendeels gehaald voor de huidige EU-landen. De doelen - verbetering van stabiliteit en veiligheid en verhogen van de welvaart in Europa - worden ook gesteld ter rechtvaardiging van de uitbreiding van de EU.

Europese economische samenwerking:

Economische samenwerking is de belangrijkste pijler van de EU. Belangrijke kenmerken:

⁹ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

Binnen EU creëren van gemeenschappelijke markt: vrij verkeer van goederen, diensten, kapitaal en mensen; garanderen van eerlijke concurrentie; gemeenschappelijk landbouwbeleid (o.a. subsidiëring van agrarische producten).

voorbeelden van andere vormen van samenwerking:

- op het gebied van buitenlands beleid (asiel- en integratiebeleid) en justitie (b.v. misdaad- en terreurbestrijding); beleid en regelgeving op het gebied van milieu

Invloed van EU op het Nederlandse beleid en daarmee op het leven van alledag:

Veel van de nationale wet- en regelgeving is van de EU afkomstig of is in hoge mate door de EU beïnvloed. Als lid van de EU dient Nederland de Europese regels (Europese richtlijnen) om te zetten in Nederlandse wetgeving.

voorbeelden van invloed op sociaaleconomisch terrein:

- algemeen: toename van de welvaart
- gemeenschappelijke Europese munt, de Euro (anno 2012 in zeventien landen¹⁰). Voordelen: b.v. omwisselen van geld op vakantie is niet meer nodig; kopen van producten over de grens is gemakkelijker; bevordert de handel. Mede vanwege de Euro dienen de lidstaten zich te houden aan strenge afspraken over de begroting.
- rechten van de consument worden beschermd (b.v. koper van een product heeft het recht op de teruggave, het herstel of de vervanging van goederen met gebreken tot twee jaar na levering)
- in de supermarkt koopt de burger (buitenlandse) producten met de zekerheid dat deze aan uniforme gezondheids- en veiligheidsregels voldoen
- gelijke rechten mannen en vrouwen: EU regels bepalen dat vrouwen en mannen evenveel loon moeten krijgen voor hetzelfde werk.
- bescherming van milieu (b.v. voorkomen en of verminderen van verontreiniging van water, bodem en lucht; bescherming van dieren)
- in 2009 moeten dierproeven om cosmeticaproducten en -ingrediënten te testen tot het verleden behoren. De EU heeft dit in 2003 in een richtlijn bepaald.
- commissie komt met verordening om mobiel bellen in het buitenland goedkoper maken

voorbeelden van invloed op sociaal cultureel gebied:

- algemeen: bevordering/ garantie van internationale stabiliteit en veiligheid
 - eerbiedigen van de mensenrechten (onder meer de gelijke rechten van vrouwen) en voldoen aan de voorwaarden van de democratische rechtsstaat. Dit zijn voorwaarden voor de lidstaten en voor de landen die lid willen worden.
 - Europees burgerschap: de burgers in de lidstaten hebben speciale rechten (b.v. het recht vrij te reizen, wonen en werken binnen de grenzen van de EU); Europees burger mag stemmen voor de gemeenteraadsverkiezingen in zijn woonplaats ongeacht zijn nationaliteit
 - de EU stimuleert dat jongeren makkelijk in het buitenland kunnen studeren en stage kunnen lopen
- Bovenstaande voorbeelden worden in het algemeen (maar niet door iedereen) als voordelen gezien van de EU.

Politiek - hoe komen de Europese besluiten tot stand? - invloed van de burger:

Elke vijf jaar worden door de inwoners van de lidstaten de leden van het Europees Parlement gekozen. Het EP vertegenwoordigt de burgers. De Nederlandse kiezers stemmen op Nederlandse kandidaten voor het EP. Het Europees parlement is te vergelijken met de Tweede Kamer; het parlement beslist (mee) bij wetgeving en controleert de Europese Commissie. De leden van het EP zijn niet de enigen die meebeslissen over de wetgeving. De nieuwe wetten moeten ook goedgekeurd worden door de betreffende ministers van regeringen van alle EU-landen (b.v. de ministers van Economische zaken of van Financiën of van Landbouw en Visserij).

De Europese Commissie is het dagelijks bestuur van de EU, te vergelijken met het kabinet in Nederland. Europese commissie komt met voorstellen voor nieuwe wetten en maatregelen, voert wetten en maatregelen uit en controleert of de lidstaten de wetten en maatregelen uitvoeren.

¹⁰ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

De burger heeft invloed op de Europese Besluitvorming door te stemmen; via het Nederlandse parlement; d.m.v. lobbyen (zie ook paragraaf 4.3).

Kritiek op/ problemen met de Europese samenwerking:

- bepaalde groepen en mensen vinden dat de EU te veel de zelfstandigheid van de afzonderlijke lidstaten beperkt: hoe meer zaken Europees geregeld wordt, hoe minder vrijheid er is voor de landen die lid zijn; afzonderlijke landen hebben zich te houden aan de wetgeving op EU-niveau
- voor een aantal mensen is een nadelig punt dat arbeidskrachten uit goedkopere lonenlanden naar Nederland komen en daarmee werklozen of jeugdigen verdringen op de arbeidsmarkt
- de EU wordt door velen gezien als log en bureaucratisch
- de moeilijke bestuurbaarheid van een alsmaar groeiende EU (discussiepunt: is de grens van het aantal lidstaten bereikt?)
- er zijn mensen die vinden dat Nederland te veel moet betalen aan de EU
- er is sprake van onvoldoende democratische controle door de burgers, het Nederlandse parlement en het Europees parlement
- door de uitbreiding van het aantal lidstaten neemt de invloed van Nederland op de EU af

4.2.11 knelpunten in het functioneren van het politieke besluitvormingsproces en voorstellen voor verbeteringen:

- de politieke besluitvorming in Nederland wordt in toenemende mate bepaald door Europese besluitvorming en regelgeving (zie paragraaf 4.2.10 Nederland en de Europese Unie)
- afstand tussen kiezers en politici, dit blijkt bijvoorbeeld uit:
 - geen interesse bij de burgers in de politiek; mensen begrijpen de politiek niet goed; burgers vinden dat politici niet goed luisteren naar de wensen van de burgers of vinden dat politici hun werk niet goed doen, politici weten niet wat er speelt onder de burgers
 - geringe invloed van burgers op de politieke besluitvorming; zij hebben b.v. geen rechtstreekse invloed op het kabinetsbeleid en geen rechtstreekse invloed op de vorming van een kabinet of keuze van een burgemeester

voorstellen van verbetering, voorbeelden:

- gekozen minister-president, gekozen burgemeesters, regionale kandidaatstelling parlementariërs
- referenda houden: kiezers kunnen zich rechtstreeks uitspreken over bepaalde kwesties
- opnieuw instellen van de stemplicht

voor- en nadelen van een referendum:

- voordelen:
 - kiezers hebben direct invloed op het politieke proces
 - verkleining van de kloof tussen kiezers en politici: de burger daadwerkelijk invloed te geven zal het vertrouwen van de burgers in de politiek toenemen
 - van de zijde van de burgers kan de belangstelling voor politieke besluitvormingsprocessen/ een bepaald vraagstuk toenemen
 - maatschappelijke groeperingen of burgers die in het parlement/ gemeenteraad een minderheid hebben, kunnen door een referendum een meerderheid van de burgers achter hun standpunt krijgen
 - door een referendum ontstaat een groter draagvlak voor een politiek besluit

nadelen:

- de positie van de volksvertegenwoordiging wordt aangetast: in het Nederlands parlementair stelsel nemen de leden van de Tweede Kamer namens de kiezers beslissingen. Als de kiezers zich direct kunnen uitspreken over bepaalde politieke kwesties dan wordt de beslissingsbevoegdheid van het parlement ondergraven.
- de politieke besluitvorming wordt vertraagd: het organiseren van een referendum kost veel tijd
- tegenstanders wijzen erop dat politieke kwesties vaak te ingewikkeld zijn om door kiezers beoordeeld te kunnen worden
- er bestaat gevaar voor manipulatie door bijvoorbeeld eenzijdige berichtgeving van de media
- het leidt tot versnippering van de politieke besluitvorming

- kiezers stemmen tegen een voorliggend onderwerp of strijdpunt uit ongenoegen over andere zaken: andere zaken die er niet direct betrekking op hebben (denk aan het referendum over de EU-grondwet op 1 juni 2005)
- burgers moeten kiezen uit 'ja' of 'nee', men kan niet kiezen uit allerlei variaties

4.3 De kandidaat kan mogelijkheden beschrijven die individuele burgers en belangen- of pressiegroepen hebben om de politieke besluitvorming te beïnvloeden.

4.3.1 mogelijkheden individuele burgers:

- stemrecht bij verkiezingen voor de gemeenteraad, provinciale staten, Tweede Kamer, Europees parlement
- oprichten van politieke partijen
- lidmaatschap van politieke partij en meedoen in een politieke partij
- inschakelen van politieke partijen
- oprichten van actie- of belangengroepen
- beïnvloeding via lidmaatschap van en deelname aan actie- of pressiegroepen
- indienen van klacht of bezwaarschrift bij regering, parlement, college van B en W, gemeenteraad
- handtekeningenactie
- allerlei vormen van buitenparlementaire actie
- persoonlijk contact opnemen met politici - minister, lid Tweede Kamer, lid B en W, raadslid- en ambtenaren
- inschakelen van de media, de openbaarheid zoeken
- klachten over het gedrag van bestuursorganen, van ambtenaren van de rijksoverheid en van de politie deponeren bij de Nationale Ombudsman
- gebruik maken van officiële inspraakmogelijkheden tijdens het besluitvormingsproces, b.v. tijdens hoorzittingen in de Tweede Kamer en gebruik maken van spreekrecht tijdens vergadering van de gemeenteraad
- verzoek indienen om een referendum te houden in de gemeente
- bij onenigheid met de overheid/ gemeente de rechter inschakelen

4.3.2 kenmerken van belangen- of pressiegroepen:

- die groepen streven bepaalde belangen na
- ten behoeve van die belangen proberen ze druk uit te oefenen op de politieke besluitvorming

mogelijkheden van belangen- of pressiegroepen om invloed uit te oefenen op de politiek:

- openlijke actie, zoals een demonstratie, blokkades, vastketenen, consumentenstaking:
 - deze acties zijn belangrijk vanwege beïnvloeding van de publieke opinie
- overleg in adviesorganen
- lobbyen. Men spreekt van lobbyen als vertegenwoordigers van pressie- of belangengroepen proberen op een informele manier via direct contact met de politieke besluitvormers beleid in een voor hen gunstige richting te beïnvloeden. (zie ook de diverse mogelijkheden die burgers hebben, 4.3.1)

4.3.3 verschillen in machtsmiddelen die maatschappelijke groepen of organisaties hebben om de politieke besluitvorming te beïnvloeden:

- de beschikking over kennis/ deskundigheid
- de omvang van de groep die zij vertegenwoordigen/ het aantal leden
- de financiële middelen
- formele/ wettelijke bevoegdheden hebben
- gezag/ charisma van personen/ leidinggevende personen
- de toegang tot de media
- de toegang tot belangrijke politici/ invloedrijke personen in het bestuur van het land/gemeente
- zitting hebben of deel uitmaken van adviesorganen van het bestuur/ de regering

4.4 De kandidaat kan van politieke partijen en stromingen standpunten en de uitgangspunten herkennen, noemen en verklaren.

Het gaat hierbij om standpunten van politieke partijen die in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn.

Politieke partijen en politieke opvattingen zijn te verdelen met de begrippen links – midden – rechts en met de begrippen progressief en conservatief.

- kenmerken van links/ progressief:
 - nadruk op sterke rol overheid om ongelijkheid/ inkomensverschillen te verkleinen; meer oog voor de belangen van lagere inkomensgroepen
 - meer vrijheid van het individu op het gebied van waarden, normen en moraal
- kenmerken van rechts/ conservatief:
 - meer ruimte voor het bedrijfsleven en een kleinere rol van de overheid in de economie; komen meer op voor de belangen van hogere inkomensgroepen
 - normen en goede zeden van de samenleving gaan boven de vrijheid van het individu (b.v. geen homohuwelijk, verbod euthanasie, geen gedoogbeleid drugsgebruik)

Een mogelijke indeling van de politieke partijen in de Tweede Kamer van links naar rechts is: Socialistische Partij -SP-, GroenLinks, PvdA, D66, Partij voor de Dieren, ChristenUnie, CDA, SGP, VVD, Partij voor de Vrijheid.'

Bij de verkiezingen in 2012 is de partij 50plus in de Tweede Kamer gekozen. Deze partij komt op voor de belangen van 50-plussers.¹¹

Populisme is een stijl van politiek bedrijven en een manier van communiceren in eenvoudig en vaak overdreven taalgebruik. Populisme betekent: neiging zich te richten naar de massa van de bevolking (Van Dale).

4.4.1 de liberale stroming en partijen:

- uitgangspunten bij het liberalisme:
 - individuele vrijheid en individuele rechten – politieke grondrechten – staan centraal
 - andere belangrijke kenmerken van het liberalisme zijn: economische vrijheid, vrijheid om te ondernemen, ruimte voor de markt/ vrije ondernemingswijze productie
 - overige trefwoorden:
 - particulier initiatief: ruimte voor elk individu om een bedrijf te starten of de mogelijkheid van burgers om verenigingen/ stichtingen op te richten die gemeenschappelijke taken verrichten (b.v. op het gebied van de gezondheidszorg, onderwijs, media); relatief kleine rol voor de overheid – deregulering –; uitgaan van de mens als iemand die individuele belangen nastreeft; belangrijke taak overheid bij handhaving van openbare orde en defensie.
 - Bescherming van de rechtsstaat en handhaven van een democratisch staatsbestel vormen de onmisbare voorwaarde voor de vrijheidsbeleving van de burgers.
 - In morele kwesties als abortus en euthanasie leggen de liberalen de nadruk op individuele vrijheid en eigen verantwoordelijkheid. Haar standpunten in deze kwesties komen overeen met die van de progressieve partijen.
- liberale partijen:
 - de VVD, de Partij voor de Vrijheid en D66:
 - D66 ziet zichzelf als een sociaalliberale partij. Belangrijke uitgangspunten van D66 zijn ook democratisering van politiek en samenleving, bestuurlijke vernieuwing bijvoorbeeld gekozen burgemeester, invoeren referendum.

4.4.2 de sociaaldemocratische/ socialistische stroming en partijen:

- uitgangspunten: streven naar gelijkheid, dus streven naar vermindering van bestaande ongelijkheid in de wereld; relatief grote rol van de overheid om nadelen van de vrijemarkteconomie te verminderen om ongelijkheid te verkleinen en om gemeenschapsgoederen zoals onderwijs, sociale voorzieningen e.d. te scheppen
- andere trefwoorden: mensen zijn gelijkwaardig aan elkaar; internationale solidariteit, verkleinen van verschillen in inkomen, welvaart, macht; opkomen voor de zwakken in onze samenleving, positie van laagste inkomensgroepen verbeteren
- Sociaaldemocratische partij: PvdA
- andere partijen die zich baseren op sociaaldemocratische/ socialistische uitgangspunten zijn GroenLinks en de Socialistische Partij

¹¹ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

4.4.3 de christendemocratische stroming en partijen:

- uitgangspunten: bijbelse waarden als naastenliefde en verantwoordelijkheid, christelijke geloof als inspiratiebron; harmonie en samenwerking tussen diverse organen binnen de overheid en samenleving
- overige kenmerken: gespreide verantwoordelijkheid bij de inrichting van de samenleving. Wat betreft de rol van de overheid wordt een tussenpositie ingenomen tussen liberalen en socialisten. De overheid verricht vooral taken die niet door andere instituties in de samenleving kunnen worden vervuld. Dus wel overheidszorg voor kwetsbare groepen. Daarnaast zoveel mogelijk overlaten aan maatschappelijke organisaties.
Verantwoordelijke samenleving: verantwoordelijkheden waar mogelijk in handen van burgers zelf en hun organisaties.
Rentmeesterschap: goed beheer voeren over goederen/ grond, die niet aan de beheerder toebehoort. De mens heeft de opdracht om rentmeester te zijn over de schepping, die niet het eigendom van de mensen is. De christendemocraten gebruiken dit argument vooral voor behoud en bescherming van het milieu.
- voorbeeld van een christendemocratische partij is het CDA
- ChristenUnie en SGP zijn christelijke partijen. Voor deze laatste twee partijen is de bijbel richtsnoer voor het politiek handelen. De overige kenmerken van de christendemocratische stroming gelden ook voor deze partijen.

4.4.4 de rechtsextremistische stroming:

- uitgangspunten: ongelijkwaardigheid met betrekking tot ras -racisme - , nationaliteit - nationalistisch - , seksuele geaardheid of sekse; centraal leiderschap; gerichtheid op geweld; vaak sympathie voor (leiders van) fascisme van Nazi-Duitsland.
- het opduiken van rechtsextremistische denkbeelden en rechtsextremistische geweld zijn vooral waar te nemen in perioden van crisis en werkloosheid.
Rechtsextremistische denkbeelden spelen in dergelijke perioden in op angst- en onzekerheidsgevoelens. Als alternatief benadrukken deze groepen een vermeende superioriteit van de eigen groep/eigen volk/ natie tegenover andere groepen/ volkeren/ naties.

4.4.5 de ecologische stroming:

Trefwoorden van de ecologische stroming zijn: geen aantasting van natuur en milieu; milieuvriendelijk en duurzaam produceren en consumeren via mentaliteitsverandering en via overheidsmaatregelen. GroenLinks ziet zichzelf ook als een milieupartij; behoort daarmee tot de ecologische stroming. Tot de ecologische stroming behoort ook de Partij voor de Dieren. De Partij voor de Dieren weigert een positie in te nemen op de links-rechtsschaal, maar wordt vaak tot centrumlinks gerekend.

ML2/K/8 Criminaliteit en rechtsstaat

8.1 De kandidaat kan aard, ontwikkeling en omvang van criminaliteit als maatschappelijk probleem herkennen en beschrijven.

8.1.1 criminaliteit als sociaal en politiek probleem:

- criminaliteit als sociaal probleem: het betreft een situatie die mensen onwenselijk vinden, die in strijd is met en bedreigend voor bestaande waarden en normen. Men vindt dat actie moet worden ondernomen om die situatie te veranderen en er bestaan vaak uiteenlopende visies op de aanpak ervan. De schade die de samenleving ondervindt van criminaliteit is zeer groot.
- criminaliteit als politiek probleem: de burgers vinden dat de overheid actie moet ondernemen om de criminaliteit aan te pakken. Politieke partijen en overheid hebben die wensen opgepakt m.a.w. bestrijding van criminaliteit staat op de politieke agenda. Criminaliteit is ook een politiek probleem omdat het 'handhaven van de openbare orde' en het verschaffen van veiligheid voor de burgers tot de basisfuncties van de staat behoren. (zie verder beleidsmaatregelen in eindterm 8.4)

Gevolgen van criminaliteit:

Criminaliteit als maatschappelijk probleem blijkt ook uit de gevolgen van criminaliteit voor burgers en samenleving.

- gevolgen op materieel vlak:
 - criminaliteit berokkent schade aan burgers, bedrijven en de overheid
 - de bestrijding van criminaliteit kost de overheid geld; burgers merken dit via hun belastingen
 - de kosten die voortvloeien uit particuliere beveiliging
 - bedrijven rekenen schade als gevolg van criminaliteit vaak door in de prijzen voor hun producten of diensten. De burger merkt dit als consument.
 - verzekeringsbedrijven berekenen hogere premies
 - burgers en bedrijven nemen maatregelen om criminaliteit te voorkomen: woningbeveiliging, camera's in winkels, particuliere bewakingsdiensten
- gevolgen op immaterieel vlak:
 - gevoelens van angst en onveiligheid
 - burgers voelen zich in hun bewegingsvrijheid beperkt
 - optreden van emotionele en geestelijk schade vooral bij gewelddadige delicten
 - aantasting van het rechtsgevoel, morele verontwaardiging
 - verandering van opvattingen over goed en kwaad - normvervaging
 - verlies aan vertrouwen in politiek en overheid
 - bedreiging van de rechtsstaat: gevaar voor eigenrichting

Begrip criminaliteit, bronnen van strafbaar gedrag:

Criminaliteit is (formeel) het geheel van gedragingen dat door de wet strafbaar gesteld wordt. De juridische omschrijving van strafbaar gedrag is een delict of een strafbaar feit (zie eindterm 8.1.2 criminaliteit als tijd- en plaatsgebonden begrip).

Bepalingen m.b.t. strafbaar gedrag zijn opgenomen in het Wetboek van Strafrecht, waarin achtereenvolgens uitgangspunten, misdrijven en overtredingen aan de orde komen. Misdrijven die in het Wetboek van Strafrecht staan, zijn o.a. moord, doodslag, mishandeling, verkrachting, inbraak, vernieling, diefstal en heling. Overtredingen zijn bijvoorbeeld wildplassen, overtreding van het bekende bordje 'Verboden toegang artikel 461 Wetboek van Strafrecht' en openbare dronkenschap. Voor het onderscheid tussen overtredingen en misdrijven (zie verder eindterm 8.2.2).

Naast het Wetboek van Strafrecht bestaan andere wetten, waarin gedrag door de overheid strafbaar wordt gesteld zoals de Wegenverkeerswet, de Wet Economische Delicten en de Opiumwet. Misdrijven uit de Wegenverkeerswet zijn bijvoorbeeld rijden onder invloed, doorrijden na een ongeval, joyriding. Overtredingen zijn bijvoorbeeld zonder helm op een bromfiets rijden of door het rode licht rijden.

De jurisprudentie van de Hoge Raad, waarin wettelijke bepalingen zijn geïnterpreteerd en toegepast, heeft in feite ook het karakter van wetgeving.

De overheid en burgers in Nederland dienen zich ook te houden aan rechtsregels van de Europese Unie en internationale verdragen bijvoorbeeld het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens.

8.1.2 veranderingen in opvattingen over rechtsregels:

- regels of normen zijn afspraken over hoe mensen zich ten opzichte van elkaar behoren te gedragen
- rechtsregels zijn geschreven regels, die door de overheid gesteld en gehandhaafd worden zoals wetten. Onderdeel van de Nederlandse wetgeving vormt het Wetboek van Strafrecht.
- ongeschreven regels zijn bijvoorbeeld fatsoensnormen of regels die gelden in een bepaalde groep - groepsnormen.
- aan regels of normen ligt altijd een waarde ten grondslag. Een waarde is een opvatting over wat mensen goed, waardevol of nastrevenswaardig vinden.

Criminaliteit is een tijd- en plaatsgebonden begrip.

Maatschappelijke opvattingen over wat strafwaardig en misdadig gedrag zijn en hoe dit kan worden voorkomen of bestreden, veranderen in de loop der tijd. Dit leidt tot nieuwe rechtsregels of verandering van de rechtsregels. Daarnaast is criminaliteit ook een plaatsgebonden begrip:

Opvattingen over wat criminaliteit is kunnen van land/ cultuur tot land/ cultuur verschillen.

voorbeelden van een verandering van een opvatting over rechtsregels en het overtreden daarvan, zijn:

- vroeger was in Nederland godslastering een zwaar misdrijf; nu ook nog in verschillende landen in de wereld
- vroeger was homoseksualiteit misdadig
- het gedoogbeleid ten aanzien van drugsgebruik. Volgens de wet is verkoop en gebruik van softdrugs verboden; in de praktijk worden deze gedoogd. De handel en teelt van softdrugs blijven verboden.
- het opheffen van het verbod op prostitutie
- abortuswet en euthanasiewet. Vroeger verboden nu onder bepaalde voorwaarden toegestaan. In veel landen van de wereld verboden.

Deze voorbeelden van veranderingen in opvattingen over rechtsregels zijn ook voorbeelden van criminaliteit als een plaatsgebonden begrip.

8.1.3 omvang van criminaliteit: cijfers/ statistieken rond criminaliteit en beeldvorming

Cijfers en statistieken over criminaliteit:

Om een beeld van de aard, omvang en ontwikkeling van diverse vormen van criminaliteit te krijgen, wordt gebruik gemaakt van politiestatistieken, slachtofferonderzoek en daderonderzoek:

- de politiestatistieken bevatten cijfers over ter kennis van de politie gekomen strafbare feiten
 - kanttekeningen bij politiestatistieken:
 - veel misdrijven en overtredingen komen niet ter kennis van de politie
 - zichtbare vormen van criminaliteit bijvoorbeeld geweld, verkeersdelicten komen gemakkelijker ter kennis van de politie dan minder zichtbare bijvoorbeeld fraude
 - de aangiftebereidheid kan per misdrijf verschillen; van sommige misdrijven bijvoorbeeld diefstal en inbraak wordt meer aangifte gedaan dan van andere bijvoorbeeld seksueel geweld of vandalisme waardoor het kan lijken of bepaalde misdrijven vaker worden gepleegd dan andere
 - de cijfers moeten worden gekoppeld aan de ontwikkeling van de bevolking bijvoorbeeld bevolkingsopbouw en -groei
 - selectief opsporingsbeleid beïnvloedt de cijfers voor bepaalde vormen van criminaliteit; criminaliteit waar de politie veel aandacht aan besteedt zal ook eerder worden geconstateerd bijvoorbeeld alcoholcontroles. Ook kan de politie meer aandacht hebben voor bepaalde groepen in de samenleving.
- slachtofferonderzoek: enquêtes onder willekeurige burgers die kunnen aangeven of ze het slachtoffer zijn geweest van bepaalde misdrijven in het afgelopen jaar
 - voordeel: ook niet-aangegeven misdrijven komen zo in de cijfers naar voren
 - kanttekeningen: er kan een emotionele drempel bestaan voor het beantwoorden van vragenlijsten; voor sommige vormen van criminaliteit zijn niet altijd aanwijsbare slachtoffers bijvoorbeeld vernielingen van openbaar bezit

Het op basis van deze enquêtes geschatte aantal delicten per jaar per hoofd van de bevolking blijkt veel hoger te zijn dan het aantal misdrijven volgens de politiecijfers. (De Politiemonitor Bevolking is een tweejaarlijks onderzoek naar veiligheid en criminaliteit. Dit is het grootste enquêteonderzoek in Nederland dat op het terrein van veiligheid wordt

- gehouden. Dit onderzoek bevat een groot aantal vragen over verschillende aspecten van veiligheid onder andere naar slachtofferschap en het functioneren van de politie.)
- daderonderzoek: dit is onderzoek waarin de onderzochte personen zelf kunnen aangeven of ze al of niet een delict hebben gepleegd
 - voordeel is dat ook niet-ontdekte delicten bijvoorbeeld fraudezaken in de cijfers komen
 - kanttekening: het is mogelijk dat personen niet altijd een eerlijk antwoord geven, zeker bij daders van zware misdrijven

Beeldvorming:

Massamedia berichten relatief vaak over criminaliteit. De massamedia bepalen voor een belangrijk deel de beeldvorming over de aard, omvang en de ontwikkeling van de criminaliteit. Deze beeldvorming komt niet altijd overeen met de werkelijkheid. Het beeld bestaat bijvoorbeeld dat het aandeel van de agressieve criminaliteit in het totaal van de criminaliteit hoger is dan het werkelijke aandeel. Bij het begrip criminaliteit wordt in eerste instantie aan de zware - agressieve - criminaliteit gedacht en in veel mindere mate aan bijvoorbeeld vermogenscriminaliteit, terwijl dit laatste in werkelijkheid veel meer voorkomt.

Berichten over criminaliteit zijn voor de massamedia belangrijk nieuws. Niet alle massamedia schenken op dezelfde wijze en in dezelfde mate aandacht aan criminaliteit: sensationele versus zakelijk berichtgeving, veel versus weinig aandacht. Uit onderzoek blijkt dat er een samenhang bestaat tussen de beleving van criminaliteit - mate van bezorgdheid - en het lezen van kranten met meer of minder - sensationeel - nieuws over misdaad.

Voor de media heeft criminaliteit veel nieuwswaarde. Belang van de media: Berichtgeving over criminaliteit is goed voor de oplagecijfers en kijkcijfers.

Media kunnen ook bepaalde opvattingen over de oorzaken van criminaliteit en kenmerken van criminelen versterken. Het stereotype beeld kan bijvoorbeeld ontstaan dat criminaliteit alleen voorkomt onder jongeren of vooral wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van bepaalde allochtone groepen.

Media spelen bovendien een belangrijke rol in het tot stand komen van de publieke opinie. Met betrekking tot criminaliteit kan hierbij worden gedacht aan opvattingen van het publiek over de wijze waarop bepaalde misdrijven voorkómen c.q. bestraft moeten worden.

Volgens sommigen kunnen massamedia ook van invloed zijn op het ontstaan van crimineel gedrag bijvoorbeeld de invloed van geweldsbeelden op t.v.

8.2 De kandidaat kan principes van de rechtsstaat herkennen in het straf- en procesrecht.

8.2.1 kenmerken van de rechtsstaat:

- A. bescherming van burgers tegen te grote overheidsmacht en tegen willekeur van de overheid. Deze rechtsbescherming blijkt uit:
 - de overheid is gebonden aan de wet. Welk gedrag strafbaar is en hoe crimineel gedrag wordt opgespoord en vervolgd, moet in de wet zijn geregeld. In straf- en procesrecht zijn regels opgenomen, die de burger beschermen tegen willekeur van de overheid. De burger moet weten wat hem te wachten staat bij het plegen van een delict en hij moet erop kunnen rekenen dat hij niet anders zal worden behandeld/ bestraft dan iemand anders. Er is sprake van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid.
 - machtenscheiding; de rechter is onafhankelijk van de uitvoerende en wetgevende macht (zie 4.1.1 uit Politiek en beleid)
 - grondrechten van de burgers: wezenlijk is het beschermen van de individuele vrijheid van de burger; o.a. rechten van een verdachte (zie 4.1.1 uit Politiek en beleid)
 - parlementaire democratie (zie 4.1.1 uit Politiek en beleid)
- B. de overheid dient de rechtsorde te handhaven met wettelijke middelen en daarbij dient de overheid de rechten van de burger te waarborgen.

De taak van de overheid om de rechtsorde te handhaven kan op gespannen voet staan met het waarborgen van de rechten/ vrijheid van de burgers.

voorbeeld:

- de overheid heeft verschillende maatregelen genomen om terreur te bestrijden (in 2005) (zie toelichting bij eindterm 8.4). Verschillende van deze maatregelen hebben geleid tot inperking of aantasting van de rechten van de burgers.

In de strafrechtelijke praktijk is het beginsel van rechtsgelijkheid niet altijd verzekerd (zie 8.2.4).

8.2.2 uitgangspunten in het strafrecht en in het strafproces:

- bij strafbaar gedrag moet het gaan om menselijk gedrag, dat valt onder een delictsomschrijving. Dat wil zeggen dat men alleen kan worden veroordeeld en bestraft voor handelingen, die in de wet strafbaar zijn gesteld; de wet bepaalt bovendien welke straf maximaal mag worden gegeven.
- iedereen wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld door de rechter is bewezen; bij gebrek aan bewijs volgt vrijspraak
- iedereen heeft recht op een eerlijk proces voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter
- er wordt rekening gehouden met de achtergronden en persoonlijke eigenschappen van de dader. Het feit moet aan de schuld van de dader te wijten zijn; dit is bijvoorbeeld niet het geval bij ontoerekenbaarheid. Voor jongeren geldt het jeugdstrafrecht.
- er wordt rekening gehouden met de situatie waarin het delict plaats vond. De wet biedt de mogelijkheid om rekening te houden met omstandigheden, waaronder een overtreding of misdrijf is begaan, bijvoorbeeld noodweer en overmacht. Het gedrag is dan niet strafbaar.
- taken en bevoegdheden van de officier van justitie, politie en rechter zijn in ons recht vastgelegd. Hetzelfde geldt voor rechten en plichten van advocaat, verdachte, reclassering en slachtoffers (zie 8.2.3).
- in het strafrecht wordt rekening gehouden met de ernst van het gepleegde delict. Het Wetboek van Strafrecht maakt een onderscheid tussen overtredingen en misdrijven. Het verschil hiertussen komt tot uitdrukking in de volgende factoren:
 - een overtreding is meestal een lichte, misdrijf meestal een zware schending van de wet
 - voor overtredingen gelden lagere (maximum)straffen dan voor misdrijven. De vrijheidsstraf bij overtreding heet hechtenis - maximaal 1 jaar - en wordt uitgezeten in een Huis van Bewaring; bij een misdrijf wordt gesproken van gevangenisstraf (van max. levenslang). Voor overtredingen krijg je meestal geen strafblad, bij misdrijven wel. Hoe ernstiger het delict, hoe zwaarder de maximumstraf die er op staat.Of er sprake is van een misdrijf of een overtreding is bepalend voor de vraag welke rechter een zaak moet behandelen. Overtredingen worden behandeld door de kantonrechter; misdrijven worden door de strafrechter – strafsector van de rechtbank behandeld.

Dat de wet rekening houdt met de ernst van het gepleegde delict blijkt ook uit de verschillende soorten sancties/ straffen en maatregelen (zie hoofdstuk 8.5).

8.2.3 De rechtspraak in de Nederlandse rechtsstaat:

De verdachte:

In de wet zijn de rechten van de verdachte vastgelegd. Iemand is een verdachte indien uit de omstandigheden of feiten blijkt dat er een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit bestaat.

- de verdachte heeft het recht te weten waarvan hij verdacht wordt
- de verdachte heeft vanaf het moment van in verzekeringstelling recht op hulp van een advocaat/raadsman. Ook als de verdachte die niet zelf kan betalen. De politie moet de verdachte op dit recht wijzen.
- de verdachte heeft het recht om te zwijgen; hij heeft wel de plicht om een identiteitsbewijs te tonen of mee te werken aan het vaststellen van zijn identiteit - het nemen van foto's en van vingerafdrukken - en de verdachte moet ook meedoen aan DNA-onderzoek.
- de verdachte mag voor maar een beperkte tijd worden vastgehouden. Hoelang dat voor welke strafbare feiten mag, staat precies in de wet.
- in een rechtszaak heeft de verdachte het recht om in hoger beroep te gaan
- iedereen heeft recht op een eerlijk proces voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter
- iemand is onschuldig totdat hij door de rechter schuldig is bevonden. Men kan niet onbeperkt in voorlopige hechtenis worden gehouden.

- de wet beperkt de mogelijkheden van de overheid om te straffen bijvoorbeeld niemand mag tweemaal voor hetzelfde vergrijp vervolgd worden; misdrijven en overtredingen kunnen verjaren; elk delict kent een maximumstraf
- de wet biedt de mogelijkheid om rekening te houden met bijzondere kenmerken van een verdachte bijv. leeftijd, toerekenbaarheid

De rechten van de verdachte kan het opsporen en vervolgen van strafbare feiten bemoeilijken. De rechten van de verdachte staan soms ook op gespannen voet met de belangen van het slachtoffer.

Jeugdstrafrecht:

Jongeren onder de 12 jaar kunnen niet strafrechtelijk worden vervolgd. Voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar gelden bijzondere bepalingen, zoals:

- zij staan voor de kinderrechter
- de rechtszittingen zijn niet openbaar
- er gelden andere straffen en maatregelen:
 - zo kunnen jeugdigen in geval van een misdrijf geen gevangenisstraf krijgen, maar wel in een tuchtchool worden geplaatst. (Kinderen tot zestien jaar kunnen maximaal een jaar krijgen en jongeren vanaf zestien maximaal twee jaar.) Een maatregel die de kinderrechter kan opleggen is de ondertoezichtstelling (waarbij een gezinsvoogd wordt aangewezen).

In sommige gevallen geldt ook voor 16 tot 18-jarigen het volwassenenstrafrecht en voor 18 tot 21-jarigen het minderjarigenstrafrecht.

Taken van de officier van justitie:

- leiding van opsporingsonderzoek; hij zorgt ervoor dat de politie strafbare feiten opspoor
- vervolgen van strafbare feiten dus: voor de rechter brengen van verdachten. De officier van justitie is de openbare aanklager (zie paragraaf 'De rechtszitting').

De officier van justitie kan besluiten het leggen van strafbare feiten om bepaalde redenen niet te vervolgen; dit heet een zaak seponeren. Redenen kunnen zijn: de schade die verdachten kunnen ondervinden van een rechtszaak en veroordeling weegt niet op tegen de noodzaak tot straffen; er bestaat in de ogen van de officier onvoldoende bewijs voor het strafbare feit. De officier van justitie kan aan de verdachte ook een transactie of schikkingsvoorstel aanbieden d.w.z. de verdachte wordt aangeboden een bepaald bedrag te betalen. Als de verdachte daarop ingaat, hoeft hij niet terecht te staan.

- doen uitvoeren van opgelegde vonnissen

De officier van justitie vertegenwoordigt bij de rechtbank het Openbaar Ministerie.

Taken van de politie:

- zorgen voor daadwerkelijke handhaving van de openbare orde - valt onder gezag van de burgemeester -; o.a. bij voetbalwedstrijden
- verlenen van hulp
- opsporing van strafbare feiten (strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde), onder verantwoordelijkheid van de officier van Justitie
- preventie
- dienstverlening en geven van service en advies

Met het uitvoeren van haar taken levert de politie een bijdrage aan een veilige en leefbare samenleving.

De politie mag een verdachte staande houden, fouilleren, een bekeuring geven, vragen naar persoonlijke gegevens, identiteitsbewijs en/of meenemen naar het bureau voor verhoor. Een verdachte mag maximaal 6 uur worden vastgehouden voor verhoor (excl. nacht), tenzij de officier van justitie toestemming geeft om hem langer vast te houden. De officier van justitie doet dat in geval van zware misdrijven of als er meer tijd nodig is voor onderzoek, max. vier dagen in verzekerde bewaring. Als de officier van justitie een verdachte langer dan vier dagen wil vasthouden moet de rechtbank dit goedkeuren (voorlopige hechtenis van max. 102 dagen). De politie stelt het proces-verbaal op. Het is een verslag waarin de persoonsgegevens van het slachtoffer worden vermeld, maar ook het tijdstip, de plaats, de toedracht en andere bijzonderheden van het strafbare feit. In andere zaken vormt het eindresultaat van het opsporingsonderzoek van de politie ook het proces-verbaal. Het OM en de rechter nemen op grond van de feiten in het proces-verbaal belangrijke beslissingen.

De bevoegdheden van de politie zijn nauw omschreven om willekeurig optreden van de politie te voorkomen. Dit is in het belang van rechtsbescherming van de burger – kenmerk van de rechtsstaat.

Dat de bevoegdheden van politie nauwkeurig zijn omschreven in de wet kan wel eens op gespannen voet staan met het belang van de handhaving van de rechtsorde waartoe de bestrijding van de criminaliteit behoort – tweede kenmerk van de rechtsstaat. Sinds 1 januari 2005 moet iedereen in Nederland van 14 jaar en ouder een geldig identiteitsbewijs kunnen tonen als politie of andere toezichthouders daar om vragen. Het verzoek om identificatie door politie of andere toezichthouder mag niet willekeurig gebeuren. Zij moeten daar een geldige reden voor hebben. Het moet nodig zijn voor de uitvoering van hun taken, bijvoorbeeld voor verkeerstoezicht, hulpverlening, opsporing van strafbare feiten of handhaven van de openbare orde. Er mogen geen afzonderlijke controles plaatsvinden op het bezit van identiteitsbewijzen (zie ook toelichting bij 8.4).

Organisatie strafrechtspraak:

Er zijn drie rechterlijke instanties: de rechtbanken (in totaal 19), de gerechtshoven (in totaal vijf) en de Hoge Raad. Een rechtbank is ingedeeld in verschillende sectoren: sector kanton, civiele sector, strafsector en sector bestuursrecht. (De namen arrondissementsrechtbank en kantongerecht zijn komen te vervallen.) De term 'kantonrechter' is blijven bestaan.

De organisatie van de strafrechtspraak is als volgt:

- overtredingen worden behandeld door de sector kanton van de rechtbank - de kantonrechter
- misdrijven worden door de strafsector van de rechtbank behandeld - de strafrechter
- het gerechtshof behandelt het hoger beroep tegen vonnissen van de strafrechter
- het hoogste rechtsorgaan is de Hoge Raad. Haar taak is het toetsen van vonnissen van lagere rechtbanken en niet meer of de verdachte schuldig is van een delict.
- overtredingen en misdrijven door jongeren onder de 18 jaar vallen onder de kinderrechter.

Bij zware delicten geldt ook voor 16 tot 18 jarigen het volwassenenstrafrecht.

De verdachten en de officier van justitie hebben de mogelijkheid om in hoger beroep te gaan. De zaak wordt dan voorgelegd aan een hogere rechter.

De rechtszitting:

Volgorde van een rechtszitting: opening, aanklacht/ tenlastelegging, verhoor van getuigen en deskundigen, verhoor van verdachte, requisitoir, pleidooi, laatste woord, uitspraak.

De wettelijk vastgelegde rolverdeling tussen de onderstaande functionarissen en de rechten van de verdachte bevorderen een eerlijk en rechtvaardig proces. Ook het feit dat een strafzaak in de openbaarheid plaatsvindt, bevordert een eerlijk proces.

- officier van justitie: is de aanklager; leest de tenlastelegging voor: deel van de schriftelijke oproep aan de verdachte – dagvaarding – waarin staat waar het OM de verdachte van beschuldigt; ondervraging van getuigen/ deskundigen en verdachte, requisitoir: toespraak waarin de officier van justitie de feiten op een rij zet, zijn mening geeft over het bewijs en op grond daarvan een bepaalde straf eist
- advocaat/ raadsman: ondervragen getuigen/ deskundigen en verdachte, pleidooi. De advocaat komt op voor de belangen van de verdachte.
- rechter: zit het proces voor, ondervragen getuigen/ deskundigen, ondervragen van verdachte, komt tot een uitspraak/ spreekt het vonnis uit
- verdachte: eventueel getuigen/ deskundigen ondervragen, heeft het laatste woord. Als een verdachte niet komt opdagen, kan hij ondanks zijn afwezigheid (bij verstek) worden veroordeeld.

In een aantal gevallen mag de verdachte zijn eigen verdediging voeren.

Nederland kent geen juryrechtspraak.

Slachtoffers:

Een slachtoffer van een ernstig misdrijf heeft het recht om op de zitting te kunnen spreken.

Het slachtoffer kan via de officier van justitie vragen om schadevergoeding. De rechter kan de dader verplichten de schade te vergoeden. (Schadevergoeding is iets anders dan een boete.)

Slachtofferhulp wordt standaard aangeboden. Voor hulp aan slachtoffers bestaan Bureaus voor slachtofferhulp.

Reclassering;

Reclassering werkt met mensen die in aanraking zijn gekomen met politie en justitie. Zij zet zich in om herhaling van strafbaar gedrag te voorkomen. Zij speelt een rol voor, tijdens en na het strafproces. Zij begeleidt en houdt toezicht op mensen, geeft voorlichting over de verdachte en de omstandigheden van het delictgedrag aan de officier van justitie en ontwikkelt en voert taakstraffen uit.

8.2.4 klassenjustitie:

Politie, justitie en rechter kunnen mensen uit verschillende sociale klassen en uit verschillende etnische groepen verschillend behandelen. Dit verschijnsel heet klassenjustitie of discriminatie door politie en justitie. In vergelijking met vroeger komt dit verschijnsel veel minder voor. Toch wijst onderzoek uit dat er ook heden ten dage sprake is van ongelijkheid in de kans op aanhouding, vervolging en veroordeling.

Bij deze vormen van ongelijke behandeling – rechtsongelijkheid – spelen verschillende oorzaken een rol:

- door verschillen in inkomen, opleiding, scholing en cultuur hebben niet alle verdachten gelijke mogelijkheden om hun belangen te verdedigen.
 - voorbeeld: mensen uit hoge sociale milieus zijn beter in staat om voor hun belangen op te komen en kunnen zich ook gemakkelijker juridische bijstand veroorloven. Echter voor mensen met een laag inkomen bestaat er rechtsbijstand.
- politie, officieren van justitie en rechters verwachten dat bepaald crimineel gedrag voorkomt bij mensen uit bepaalde sociale milieus of specifieke groepen zoals etnische minderheden. Er kan sprake zijn van vooroordelen.
- mensen uit lage sociale milieus en bepaalde etnische groepen lopen een grotere kans om bestraft te worden dan mensen uit hogere milieus of autochtonen.
 - voorbeeld: winkeldiefstal is veel gemakkelijker op te sporen en te berechten dan fraude. Omdat winkeldiefstal vaker gepleegd wordt door mensen uit lage sociale milieus zullen mensen uit sociaal lage milieus vaker gestraft worden dan mensen uit hoge sociale milieus.
- allochtone criminele jongeren worden zwaarder gestraft dan autochtone jongeren. Dat komt vooral doordat deskundigen die verslag uitbrengen aan de rechters over het gedrag van de verdachten, negatief oordelen over het gedrag van de verdachte allochtonen of dit gedrag verkeerd interpreteren.
- oververtegenwoordiging van specifieke etnische groepen in de geregistreerde criminaliteit wordt gedeeltelijk verklaard door selectiviteit in aangifte en opsporing en door het feit dat zij een zichtbare groep vormen die vaak met wantrouwen wordt bejegend en blootstaat aan discriminatie en racisme

8.3 De kandidaat kan oorzaken van criminaliteit herkennen en beschrijven.

8.3.1 oorzaken veel voorkomende criminaliteit:

- factoren die van invloed zijn op ontstaan van veel voorkomende criminaliteit - kleine criminaliteit - bijvoorbeeld (winkel)diefstal en vandalisme zijn:
 - (winkel)diefstal: geringe controle, gelegenheidsmotief, spanning/ avontuur (m.n. bij jongeren), normvervalsing, gebrekkige opvoeding, geringe pakkans, drugsgebruik
 - vandalisme: verveling, spel/ vermaak, actie/ spanning, frustratie, prestige in een groep, groepsgegedrag

De harde kern bestaat uit jongens met een problematische achtergrond bijv. gebroken gezinnen, spijbelgedrag.

Kenmerken van veel voorkomende criminaliteit zijn: het gaat om massaal voorkomende strafbare gestelde gedragingen; die veel schade veroorzaken; hinderlijk zijn en gevoelens van onveiligheid bevorderen; die in het algemeen licht worden bestraft zeker bij een eerste overtreding.

Uit onderzoek blijkt dat een groot deel van de jeugd zich schuldig maakt aan het plegen van in het algemeen lichte vergrijpen. De meeste jeugdige delinquenten ontwikkelen zich niet tot volwassen criminelen, maar stoppen met het plegen van misdrijven zodra zij 'volwassen' worden en verantwoordelijkheid gaan dragen in een baan en een gezin. Slechts een kleine minderheid van de jongens blijft doorgaan met het plegen van misdrijven. Van alle opgroeiende jongens vertoont ruwweg vijf procent blijvend ernstig delinquent of gewelddadig gedrag - recidivist.

8.3.2 verklaringen van crimineel gedrag en van criminaliteit:

Om criminaliteit te verklaren wordt onderscheid gemaakt tussen individueel crimineel gedrag en criminaliteit als een maatschappelijk verschijnsel:

A. individueel crimineel gedrag/ de persoon van de dader:

- centrale vraag: Hoe komt het dat sommige individuen zich schuldig maken aan het plegen van misdrijven en anderen niet? De oorzaken van crimineel gedrag worden allereerst gezocht in de eigenschappen van het individu. De kans op het ontwikkelen van ernstig delinquent en gewelddadig gedrag neemt toe als kinderen te kampen hebben met een opeenstapeling van elkaar versterkende risicofactoren zoals hieronder weergegeven:
- criminaliteit is een aangeboren eigenschap van de persoon. Deze visie dat mensen als misdadigers worden geboren, is achterhaald. Wel wordt in de wetenschap erkend dat bepaalde vormen van crimineel gedrag (mede) verklaard kunnen worden door erfelijke factoren.
- het belang van leerprocessen. Crimineel gedrag wordt aangeleerd in gezin of jeugdgroep. Crimineel gedrag leidt in jeugdgroepen tot status.
- gebrekkige opvoeding: Door willekeurige toediening van beloningen en straffen en het gebruik van lichamelijke straffen neemt de kans op antisociaal gedrag en agressief gedrag toe.
- gedrags- en psychische problemen in gezin en school
- in groepsverband. Bij het plegen van criminaliteit stellen jongens en meisjes hun gevoelens van schuld (tijdelijk) buiten werking doordat zij elkaar voor of tijdens het plegen van strafbare feiten elkaar wijs maken dat er niets mis is met hun gedrag. Zij doen dit door ontkenning van de eigen verantwoordelijkheid voor crimineel gedrag, ontkenning dat iemand er het slachtoffer van wordt of dat er voor anderen schade ontstaat.
- persoonlijkheidskenmerken: ongevoeligheid voor prikkels, impulsiviteit, gebrek aan zelfdiscipline
- problematisch drugsgebruik

Christelijke visie:

Binnen bepaalde christelijke kringen (o.a. het Landelijk Verband van Gereformeerde Schoolverenigingen) bestaat de volgende visie op verklaring van crimineel gedrag: door de zondeval in de Bijbel is de mens van nature slecht. "De diepste oorzaak van crimineel gedrag is gelegen in de zondige aard van de mens"(Genesis 6:5; 8:2; Rom.8:7; Ef.2:3).

B. criminaliteit als maatschappelijk verschijnsel:

- centrale vragen: Welke maatschappelijke verklaringen zijn er voor crimineel gedrag en toename van criminaliteit? Hoe komt het dat de criminaliteitsniveaus van verschillende landen en steden zo sterk uiteenlopen?
- slechte levensomstandigheden bevorderen crimineel gedrag. Maatschappelijke achtergronden en sociale ongelijkheid lijken inderdaad een rol te spelen. Armoede en werkloosheid belemmeren groepen mensen om maatschappelijk vooruit te komen en succesvol te zijn. Vooral bij mensen uit de lagere sociale lagen van de bevolking kan dit leiden tot het op zoek gaan naar alternatieve, desnoods illegale middelen en mogelijkheden.
- de samenleving wordt steeds anoniemer. Er zullen meer delicten plaatsvinden op locaties die moeilijk controleerbaar zijn of waar weinig sociale controle wordt uitgeoefend doordat er door mensen nauwelijks op elkaar wordt gelet of omdat men bang is om in te grijpen of zich schaamt om andere aan te spreken op crimineel of asociaal gedrag.
- door o.a. het gebrek aan maatschappelijke bindingen – mensen hebben geen relatie, slechte band met familie, school, geen werk etc. – worden regels en normen in de samenleving niet meer door iedereen geaccepteerd. Er is sprake van normloosheid. Sommige groepen grijpen dan naar crimineel gedrag om aan geld of bezittingen te komen. Hierbij kan ook de opvoeding een rol spelen.
- de gelegenheid maakt de dief. Het plegen van een bepaald misdrijf is het gevolg van een afweging van kosten – pakkans, beveiliging, sociale controle e.d. – en baten – geld, goederen, e.d. – , waarbij de baten hoger worden ingeschat. Door toename van het aantal goederen bijvoorbeeld auto's en fietsen, de omvang en inrichting van zelfbedieningszaken en de inrichting van de bebouwde omgeving is er meer gelegenheid tot crimineel gedrag.
- iemand die eenmaal een misdaad heeft begaan krijgt van de omgeving het etiket 'crimineel' opgeplakt. Vaak gaan mensen zich volgens een dergelijk etiket gedragen..

- veranderend norm- en waardenbesef als gevolg van de verminderde betekenis van levensbeschouwing/ ontzuiling. In de discussie over misdaad en straf wordt vaak de kwestie van waarden en normen aan de orde gesteld. Een deel van de opgroeiende generatie zou niet meer weten welke normen gelden en aan welke regels men zich dient te houden. De stelling van het kabinet (2004) is dat meer nadruk op het belang van gemeenschappelijke waarden en de naleving van de daaruit voortvloeiende normen een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan het terugdringen van de criminaliteit.
- er bestaat een sterk verband tussen het ongestraft laten van overtredingen van regels en de toename van criminaliteit. De toename van het aantal overtredingen wordt onder andere ook veroorzaakt door de enorme hoeveelheid (fraudegevoelige) regelingen en regels en de beperkte omvang van het justitiële apparaat, waardoor de pak- en straffkans betrekkelijk gering is.

8.3.3 vertegenwoordiging van maatschappelijke groepen bij bepaalde vormen van criminaliteit:

- criminaliteit wordt vooral gepleegd door jongens en mannen. Meisjes en vrouwen zijn bij alle vormen sterk ondervertegenwoordigd.
 - mogelijke verklaringen: verschillen in socialisatie, aangeboren verschillen tussen mannen en vrouwen, ongelijke macht tussen mannen en vrouwen
- de categorie jongeren tussen de 16 en 23 jaar is sterk oververtegenwoordigd. Zij zijn vooral verantwoordelijk voor de groei van de criminaliteit vooral bij de veel voorkomende/ kleine criminaliteit, zoals vandalisme en winkeldiefstal. Jongeren maken zich in toenemende mate schuldig aan geweldsdelicten.
 - verklaringen: (zie eindterm 8.3.1) en ook drankmisbruik
- personen uit de onderste sociale lagen zijn volgens de meeste onderzoeken oververtegenwoordigd in vooral agressieve delicten en inbraak/ diefstal. Hier kan tegenin worden gebracht dat het selectieve optreden van politie en justitie in het nadeel van de lagere sociale milieus blijkt te werken (zie eindterm 8.2.4).
 - verklaringen: sociale ongelijkheid, minder sociale controle, meer gelegenheid tot crimineel gedrag (zie eindterm 8.3.1)
- andere vormen van criminaliteit zoals belastingontduiking, verduistering en fraude blijken vooral in de midden- en hogere milieus voor te komen. Men spreekt in dit verband wel van witteboordencriminaliteit. Deze vormen van criminaliteit zijn slecht 'zichtbaar' en daardoor niet eenvoudig op te sporen. Bovendien worden ze vaak niet-strafrechtelijk afgedaan bijvoorbeeld d.m.v. boetes van de belastinginspectie.
 - verklaringen: normloosheid en geringe pakkans
- allochtone/ etnische groepen blijken relatief ondervertegenwoordigd te zijn in sommige delicten zoals witteboordencriminaliteit en discriminerend gedrag, maar oververtegenwoordigd in andere delicten zoals diefstal en drugscriminaliteit
 - verklaringen: sociale ongelijkheid. In onderzoeksrapporten wordt met nadruk gewezen op de slechte maatschappelijke positie waarin veel allochtone jongeren zich bevinden. Hun situatie met geringe maatschappelijke kansen vormt een voedingsbodem voor criminaliteit (zie ook eindterm 8.2.4).

8.4 De kandidaat kan de rol van overheidsorganen ter bestrijding van criminaliteit aangeven, verschillende beleidsmaatregelen en kenmerkende visies van politieke stromingen onderscheiden en effectiviteit en wenselijkheid van beleidsmaatregelen beoordelen.

8.4.1 overheidsorganen:

- de volgende overheidsorganen zijn betrokken bij het voorkómen en bestrijden van criminaliteit:
 - regering en parlement stellen met elkaar vast wat strafbaar is; ze komen met wetten of wetswijzigingen waarin nieuwe overtredingen/ misdrijven worden opgenomen. Op lokaal niveau kan de gemeenteraad strafbare feiten vaststellen, dit zijn altijd overtredingen.
 - regering en parlement bespreken criminaliteit als beleidsprobleem: het staat op de politieke agenda. Dit kan ook op lokaal niveau gebeuren. Overleg tussen burgemeester, officier van justitie en politiechef over de aanpak van criminaliteit en overlast in een bepaalde wijk. De burgemeester is belast met de handhaving van de openbare orde (zie in 8.2. de taken van de politie).
 - het Openbaar Ministerie/ de officier van justitie en de politie zijn belast met de opsporing van strafbaar gedrag. De officier van Justitie is verantwoordelijk voor de opsporing. Met het vervolgen van strafbare feiten – voor de rechter brengen van een strafzaak – is uitsluitend het OM belast. Het Openbaar Ministerie is een afdeling van het ministerie van Justitie. Bij de rechtbank wordt het OM vertegenwoordigd door de officier van Justitie.

- de rechterlijke macht is belast met rechtspraak. De rechter is onafhankelijk. Deze indeling komt overeen met het principe van de machtenscheiding - Trias Politica. Deze machtenscheiding is van belang in een democratische rechtsstaat.

8.4.2 beleidsmaatregelen:

In overheidsbeleid krijgen verschillende aspecten van criminaliteit en veiligheid de aandacht:

Opsporingsbeleid:

Daarbij gaat het om de vraag welke vormen van criminaliteit speciale aandacht verdienen bijvoorbeeld zware georganiseerde misdaad of veel voorkomende criminaliteit. Hieronder vallen ook beleidsmaatregelen die zijn gericht op het verhogen van de pakkans. De pakkans wordt bepaald door de bereidheid van het publiek om aangifte te doen; de zichtbaarheid van het delict, bijvoorbeeld rijden onder invloed versus frauderen.

- onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen vragen een aantal aspecten van criminaliteit de aandacht van de politiek: zinloos geweld, seksueel geweld, fraude, milieudelicten, computercriminaliteit
- aandacht hebben ook georganiseerde (internationale) misdaad, vooral m.b.t. drugshandel, vrouwenhandel, ontvoeringen, pornografie, heling, verschillende vormen van misbruik en fraude, illegale gokactiviteiten
- veiligheid: de overheid wil de criminaliteit en de overlast – o.a. veel voorkomende criminaliteit, drugsverslaafden, voetbalsupporters, jeugdcriminaliteit – in de publieke ruimte fors terugdringen (in de periode tot 2011 met 20% tot 25%) (zie onderstaande paragraaf over maatregelen die de overheid kan nemen ter preventie van criminaliteit)

Met betrekking tot de handhaving van de openbare orde is het nu mogelijk om preventief te fouilleren. Het gebruik van DNA is inmiddels een gewone zaak. Met ingang van 1 januari 2005 is de identificatieplicht ingevoerd. Omdat met de identificatieplicht eenvoudig kan worden gecontroleerd of de gegevens die iemand opgeeft juist zijn, kan de politie makkelijker en sneller haar werk doen. Critici van deze maatregel wijzen op het gevaar van willekeurig optreden van de politie (zie toelichting van de eindtermen 8.2.1 en 8.2.3).

- bestrijding terreur/ terrorisme: de overheid heeft verschillende maatregelen genomen om terreur te bestrijden (2005). Zo richt de overheid zich niet alleen meer op daders, maar houdt ook mensen aan die terroristische aanslagen toejuichen of die zich volgens opsporingsdiensten verdacht gedragen zonder dat ze zijn te betrappen op iets strafbaars. Er is wetgeving die door de opsporingsdienst verkregen materiaal als bewijsmateriaal toelaat in rechtszaken. De strafbaarstelling is verruimd. Men kan ook wegens lidmaatschap van een terroristische organisatie dan wel het beramen van een aanslag worden bestraft. Deze maatregelen hebben tot de discussie geleid of de rechten van de burgers wel worden beschermd (zie toelichting van eindterm 8.2.1).

Vervolgingsbeleid:

Afspraken tussen minister van Justitie en officieren van justitie bijvoorbeeld: hoe kan worden bevorderd dat zaken zo effectief mogelijk worden afgehandeld door b.v. transacties en snelrecht.

Gevangenisbeleid:

Bijvoorbeeld: bouw van extra cellen; nieuw is het meerpersoonsgebruik van de cel in huizen van bewaring en gevangenen.

Jeugdbeleid/ beleid t.a.v. de aanpak van jeugdcriminaliteit:

Specifieke maatregelen kunnen worden onderscheiden zoals het vergroten van de controle; het nemen van diverse maatschappelijke maatregelen zoals onderwijs, welzijnsvoorzieningen, scheppen van werkgelegenheid en het nemen van snelle en effectieve strafmaatregelen zoals werkprojecten, taakstraffen. HALT-afdoening (zie in onderstaande paragraaf 'Maatregelen overheid ter preventie van criminaliteit').

Preventief beleid en beleid gericht op repressie:

Bij de aanpak van veel voorkomende criminaliteit ligt de nadruk op preventie, zie onderstaande paragraaf 'Maatregelen ... overheid ter preventie van criminaliteit.' Bij de bestrijding van zware, georganiseerde misdaad en van terrorisme ligt de nadruk op strafrechtelijk optreden dat wil zeggen repressie. Kenmerken van repressief beleid: de zware criminaliteit en georganiseerde misdaad zijn primair een taak voor politie en justitie. Dit komt tot uitdrukking in o.a. de versterking van politie en justitie, uitbreiding van cellen, uitbreiding van bevoegdheden van politie en justitie, strengere straffen.

Maatregelen die door de lokale of landelijke overheid (kunnen) zijn/ worden genomen ter preventie van criminaliteit:

- voor strafrechtelijk minderjarigen bestaat het HALT project (Het ALternatief)/ de HALT-afdoening. Bestaat uit lichte werk- of leerstraf. Dit is bedoeld voor gedragingen van een te geringe ernst om aan justitie voor te leggen, maar die wel vragen om een gepaste reactie.
- aanpassing van de gebouwde omgeving bijvoorbeeld kleinschalige woningbouw, geen dichte begroeiing langs fietspaden, andere bushokjes
- vergroten van sociale controle bijvoorbeeld controleurs in tram en bus, bewakingsdiensten in winkelcentra, door de gemeente benoemde stadswachten of hulppolitie, plaatsen van camera's
- verbeteren van de omstandigheden van mensen bijvoorbeeld werkgelegenheid, huisvesting, mogelijkheden voor recreatie
- voorlichting b.v. inbraakpreventie rondom vakantieperiodes en onderwijs o.a. antispijbelbeleid

Het gaat bij deze maatregelen meestal om de veel voorkomende of 'kleine' criminaliteit. Ook van veranderingen in de wetgeving of het vervolgingsbeleid kan een preventief effect uitgaan. - bijvoorbeeld: Snelrecht, Lik-op-stukbeleid

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat de verantwoordelijkheid voor het criminaliteitsprobleem zowel ligt bij de overheid als bij de individuele burger en bij samenwerkingsverbanden bijvoorbeeld verenigingen, scholen, wijkcomités en bedrijven. De laatste jaren is bij criminaliteitspreventie het accent verlegd van politie en justitie naar burgers en maatschappelijke organisaties.

In het algemeen wordt de preventieve waarde van zware of zwaardere straffen te hoog ingeschat. Uit onderzoek blijkt deze afschrikwekkende en daarmee preventieve functie niet.

8.4.3 visies en standpunten politieke partijen en stromingen:

- voorbeelden van accenten die politieke stromingen of partijen leggen bij criminaliteitsbestrijding:
 - 'linkse' partijen leggen meer de nadruk op de maatschappelijke oorzaken van criminaliteit, pleiten voor preventieve maatregelen, uitbreiding van taakstraffen en leggen meer de nadruk op bescherming van rechten van de burger, dit is een kenmerk van de rechtsstaat
 - CDA en VVD benadrukken meer het handhaven van rechtsregels/ de wet en het belang van waarden en normen; willen vaak meer bevoegdheden voor politie en justitie voor opsporing
 - het CDA benadrukt het belang van gezin, de school, en het maatschappelijke middenveld bij het voorkomen van criminaliteit(n.b. de feitelijke verschillen tussen politieke partijen over criminaliteitsbestrijding zijn vaak gering) (zie voor uitgangspunten van politieke stromingen ook eindterm 4.4 uit Politiek en beleid)

Onder invloed van de gestegen criminaliteit is steun voor de preventieve benadering verminderd. De opvattingen van bijvoorbeeld de VVD en de Partij voor de Vrijheid over hoe de criminaliteit aan te pakken – harde aanpak, strenge straffen – zijn een goede illustratie van het veranderde klimaat.

8.4.4 maatregelen beoordelen op effectiviteit en wenselijkheid:

- mogelijke criteria voor effectiviteit van beleidsmaatregelen:
 - feitelijke daling van bepaalde vorm van criminaliteit op grond van cijfers en statistieken
 - feitelijke daling van bepaalde vorm van criminaliteit op grond van overheidsbeleid b.v. doelstelling van overheid om de criminaliteit en overlast in de publieke ruimte in de periode tot 2011 met 20% tot 25% terug te dringen
 - daling van criminaliteit/ verminderen van onveiligheidsgevoelens door het nemen van preventieve of repressieve maatregelen
 - vermindering van de gevolgen van criminaliteit op het materiële en immateriële vlak (zie eindterm 8.1.1)

wenselijkheid van beleidsmaatregelen:

- of bepaalde maatregelen wenselijk worden geacht, hangt onder andere af van:
 - welk uitgangspunt van de rechtsstaat men benadrukt: noodzaak van rechtshandhaving door de overheid versus aantasting van de rechten van de burger (zie 8.2.1)
 - visies/ waarden en normen van politieke stromingen/ partijen en burgers op de aanpak van criminaliteit
 - de gevolgen van criminaliteit voor burger en samenleving op materieel (financiële kosten voor overheid, burgers en bedrijven) en immaterieel vlak (gevoelens van angst en onveiligheid)
 - visies op oorzaken van criminaliteit (zie toelichting bij eindterm 8.3.1)

8.5 De kandidaat kan de doelen van straffen en maatregelen onderscheiden.

Doelen van sancties/ straffen:

Een sanctie of straf wordt opgelegd:

- uit het oogpunt van wraak - wens van slachtoffers en/ of publiek - of uit het oogpunt van vergelding - opzettelijke, gerechtvaardigde leedtoevoeging -
- uit het oogpunt van afschrikking/ preventie: voorkomen van herhaling en door een voorbeeld te stellen, worden anderen afgeschrikt
- met het doel beveiliging van de maatschappij en burgers
- met het doel handhaving van de rechtsorde en het voorkomen van eigenrichting
- met het doel heropvoeding/ resocialisatie: voorbereiden van de gedetineerde op terugkeer in de maatschappij
- met het doel genoegdoening aan het slachtoffer

In vroegere tijden lag meer de nadruk op de functies wraak, vergelding en afschrikking.

Soorten straffen en maatregelen:

Straffen zijn bedoeld om de dader te laten boeten voor een gepleegd delict. Straffen kunnen verder worden onderscheiden in hoofdstraffen en bijkomende straffen. Hoofdstraffen die het Wetboek van Strafrecht onderscheidt zijn: gevangenisstraf, taakstraf, hechtenis en geldboete. Een taakstraf – vroeger alternatieve straf genoemd – omvat de werkstraf en de leerstraf. Bij de werkstraf gaat het om het verrichten van onbetaalde arbeid 'ten algemene nutte'. **Sinds 1 april 2012 is er geen leerstraf meer voor volwassenen. De leerstraf bestaat nog wel voor jongeren tot 18 jaar. De rechter mag alleen een taakstraf opleggen bij lichte strafbare feiten. Sinds begin 2012 is bij ernstige zeden- en geweldsmisdrijven geen taakstraf meer mogelijk.**¹²

Taakstraf legt de nadruk op heropvoeding.

Bijkomende straffen worden alleen in combinatie met hoofdstraffen opgelegd. Zij hebben altijd een relatie met het gepleegde delict, bijvoorbeeld rijbewijs intrekken na rijden onder invloed. Maatregelen zijn niet in de eerste plaats bedoeld om iemand te bestraffen, maar om de samenleving tegen de dader of de dader tegen zichzelf te beschermen. Voorbeelden van maatregelen zijn: terbeschikkingstelling – TBS – het in een kliniek laten opnemen van een dader en ondertoezichtstelling. Maatregelen worden vooral opgelegd in geval van ontoerekeningsvatbaarheid. Maatregelen kunnen worden genomen in combinatie met een straf. De rechter kan iemand ook voorwaardelijk veroordelen tot geldboete of een vrijheidsstraf. De veroordeelde krijgt dan een proeftijd, waarin hij geen strafbaar feit mag plegen.

¹² In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

3. Syllabus Maatschappijleer II GT

3a. Verdeling examinering CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof maatschappijleer II GT over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		GT	CE	moet op SE	mag op SE
ML2/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X		GT	
ML2/K/2	Basisvaardigheden	X		GT	
ML2/K/3	Leervaardigheden in het vak maatschappijleer	X	GT	GT	
ML2/K/4	Politiek en beleid	X	GT		GT
ML2/K/5	Mens en werk	X		GT	
ML2/K/6	De multiculturele samenleving	X		GT	
ML2/K/7	Massamedia	X		GT	
ML2/K/8	Criminaliteit en rechtsstaat	X	GT		GT
ML2/V/1	Analyse maatschappelijk vraagstuk	X	GT		GT
ML2/V/2	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	X		GT	
ML2/V/3	Vaardigheden in samenhang	X	GT		GT

3b. Specificatie van de globale eindtermen voor het CE

ML2/K/3 Leervaardigheden in het vak maatschappijleer

De kandidaat kan

- 1 ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken verschillende typen vragen herkennen en zo zelfstandig mogelijk formuleren:
 - onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen
- 2 bij gegeven of zelf geformuleerde vragen informatie verwerven en daarbij gebruik maken van verschillende informatiebronnen
- 3 aangereikte informatie over maatschappelijke verschijnselen/ vraagstukken verwerken en interpreteren op basis van vakinhoudelijke kennis:
 - relevante gegevens selecteren uit informatiebronnen
 - aangereikte informatie interpreteren op grond van vakinhoudelijke kennis
 - uit aangereikte informatie een beredeneerde conclusie formuleren
 - de mate van betrouwbaarheid en objectiviteit van informatie vaststellen
 - het begrip betrouwbaarheid heeft betrekking op de vraag of de informatiebron gegevens bevat die als feitelijk juist kunnen worden beschouwd
 - gegevens ordenen, vergelijken en zo nodig bewerken

Er wordt uitgegaan van verschillende informatiebronnen zoals teksten, afbeeldingen, beelden, cijfers, eenvoudig statistisch materiaal
- 4 principes en procedures die horen bij de benaderingswijze van het vak maatschappijleer herkennen in informatiebronnen over een maatschappelijk vraagstuk, of toepassen op een maatschappelijk vraagstuk:
 - politiek-juridische benaderingswijze: o.a. welk beleid en welke regelgeving bestaat er voor dit maatschappelijk vraagstuk? Wat zijn de politieke aspecten van dit vraagstuk? Waarom is het vraagstuk een sociaal en politiek probleem? Wat zijn de machtsmiddelen van de overheid en de verschillende maatschappelijke groeperingen? Welke mogelijkheden hebben groeperingen om het beleid te beïnvloeden?
 - sociaal-economische benaderingswijze: o.a. wat zijn de belangen van de betrokken maatschappelijke groepen? Wat is de maatschappelijke positie van betrokken groeperingen? Wat is de relatie tussen het vraagstuk en maatschappelijke ongelijk?
 - sociaal-culturele: o.a. Wat zijn de opvattingen, waarden, normen van betrokken maatschappelijke groepen? Wat is de rol van (sub) cultuur van groeperingen/ de samenleving?
 - veranderings- en vergelijkende benaderingswijze: o.a. hoe keek men in het verleden tegen het vraagstuk aan? Welke sociale/ culturele veranderingen zijn van invloed geweest? Hoe kijkt men in andere samenlevingen tegen het vraagstuk aan?
(zie ook eindterm 1.2 uit V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk)
- 5 een standpunt innemen met betrekking tot een concreet maatschappelijk vraagstuk en hier argumenten voor geven

ML2/K/4 Politiek en beleid

4.1 De kandidaat kan Nederland typeren als een parlementaire democratie in een rechtsstaat en als een constitutionele monarchie

4.1.1 kenmerken van een parlementaire democratie:

- de politieke macht ligt namens de burgers bij het parlement, de volksvertegenwoordiging. Het kabinet/ de regering kan ter verantwoording worden geroepen door de volksvertegenwoordiging. Het parlement – Tweede Kamer en Eerste Kamer – neemt uiteindelijk de beslissing over wetsvoorstellen
- er zijn vrije en geheime verkiezingen en algemeen kiesrecht. De burgers hebben het recht om vertegenwoordigers in het parlement te kiezen en hebben het recht en de mogelijkheid om op andere wijze invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming
- de bevoegdheden en macht van bestuurders en bestuursorganen zijn vastgelegd in de Grondwet
- vertegenwoordigende organen beslissen met meerderheid van stemmen anders gezegd een besluit is democratisch tot stand gekomen, maar er wordt in het algemeen rekening gehouden met minderheidsstandpunten
- er is sprake van machtenscheiding: de wetgevende macht - wetgeving is een gezamenlijke activiteit van regering en parlement - , de uitvoerende macht (regering) en de rechterlijke macht. Ideaal is als de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht optimaal gescheiden zijn, Trias Politica. In Nederland zijn de wetgevende en uitvoerende macht niet zuiver gescheiden
- er zijn grondrechten onder andere vrijheid van meningsuiting, persvrijheid, vrijheid van vergadering, van het oprichten van verenigingen en politieke partijen, godsdienstvrijheid, vrijheid van onderwijs, scheiding kerk en staat, recht op privacy
- alle burgers zijn voor de wet gelijk; respect voor minderheden. Artikel 1 van de Grondwet: allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan

4.1.2 kenmerken van een rechtsstaat:

(zie eindterm 8.2.1 uit exameneenheid Criminaliteit & rechtsstaat)

4.1.3 functioneren van een parlementaire democratie:

Voor inzicht in het functioneren van een parlementaire democratie zijn kandidaten naast bovengenoemde kenmerken van een parlementaire democratie op de hoogte van de volgende zaken:

- verkiezingen voor de Tweede Kamer in de regel om de vier jaar; kabinetsformatie, coalitievorming, regeerakkoord, parlementair jaar: begroting, Miljoenennota, Troonrede, Prinsjesdag, behandeling van de begroting door het parlement; de Tweede Kamer als medewetgever – hoe komt een wet tot stand - nadat de Tweede Kamer een wetsvoorstel heeft goedgekeurd, moet de Eerste Kamer het wetsvoorstel goed- of afkeuren; de Tweede Kamer controleert de regering; de ministeriële verantwoordelijkheid en kabinetscrisis (zie verder de paragrafen 4.1.5, 4.1.6 en 4.2)

4.1.4 verschillen tussen een democratische rechtsstaat en een dictatoriaal politiek systeem:

- in een dictatoriaal politiek systeem heeft een persoon, een aantal personen of één partij de hoogste macht. Er is geen sprake van een parlementaire democratie en rechtsstaat. Er zijn geen politieke grondrechten meer. Als er verkiezingen worden gehouden mag er maar één partij - die van de dictator - meedoen aan de verkiezingen en alleen die partij krijgt toegang tot de massamedia en de middelen om een verkiezingscampagne te voeren. Andere partijen en kranten en tv-zenders worden verboden en vervolgd door een veiligheidspolitie of leger
- voorbeelden:
 - rechts-extremistische of fascistische dictatuur van Hitler in Duitsland en Mussolini in Italië in de vorige eeuw. Communistische regimes in China, Cuba en Noord-Korea. (Gedeeltelijke) dictatoriaal regimes in verscheidene Afrikaanse, Aziatische en Arabische/ islamitische landen, b.v. islamitisch regime in Iran.

4.1.5 taken van regering en parlement:

- het parlement bestaat uit de Tweede en Eerste Kamer (zie ook 4.2.4). De Tweede Kamer heeft 150 zetels en de Eerste Kamer 75. De leden van de Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen door de burgers. De Kamer bestaat uit fracties: persoon/ personen van een politieke partij die in de Kamer zit(ten). In het parlement zitten regerings- of

coalitiepartijen en oppositiepartijen. Leden van de Eerste en Tweede Kamer zijn volksvertegenwoordigers.

Taken van de regering: voorbereiding of bepaling van en uitvoering van overheidsbeleid. De regering komt met wetsvoorstellen, begrotingen, nota's.

Parlement heeft twee taken waarmee het overheidsbeleid wordt bijgestuurd:

- (mede)wetgevende taak. Dat wil zeggen wetten goed- of afkeuren en zelf voorstellen van wetten indienen: recht van initiatief en recht om wijzigingen op een wetsvoorstel in de te dienen: recht van amendement. De genoemde rechten gelden alleen voor de Tweede Kamer. De Eerste Kamer kan wetsvoorstellen alleen goed- of afkeuren.
- controlerende taak. Om haar controlerende taak te kunnen uitoefenen beschikt het parlement over de volgende instrumenten: de ministers en staatssecretarissen ter verantwoording roepen in een debat: recht van interpellatie; het recht om mondelinge en schriftelijke vragen te stellen; onderzoek instellen: recht van enquête; moties indienen; begroting goed- of afkeuren of wijzigen: budget of begrotingsrecht - (deze laatste behoort ook tot de wetgevende taak)

Verhouding tussen regering en parlement:

Wetsvoorstellen komen meestal van het kabinet en worden door de Tweede Kamer gewijzigd, verworpen of aangenomen. De regering kan niet regeren tegen de wensen van de meerderheid van volksvertegenwoordiging in. De ministers kunnen voortdurend ter verantwoording worden geroepen door de volksvertegenwoordigers. De ministers hebben een verantwoordingsplicht. Deze ministeriële verantwoordelijkheid betekent dat de ministers en niet de **Koning**¹³ of de ambtenaren in het parlement verschijnen om informatie te geven en het beleid te verdedigen. Het parlement heeft het laatste woord: niet alleen bij wel of niet aannemen van wetsvoorstellen maar het parlement kan ook het vertrouwen in de minister opzeggen. Als de regering zich niets aantrekt van de kritiek van de volksvertegenwoordiging dan kunnen de ministers tot aftreden worden gedwongen.

In de praktijk heeft het kabinet vaak meer macht dan het parlement. Machtsmiddelen van het kabinet: het steunt op de meerderheid van het parlement, de beschikbaarheid van deskundige ambtenaren, het regeerakkoord (zie eerste margestreepje in paragraaf 'knelpunten'), dreigen met kabinetscrisis/ dreigen met aftreden van een minister of kabinet.

Regeringspartijen hebben meer invloed dan de oppositiepartijen.

4.1.6 de rol die de overheid speelt op de verschillende terreinen:

- tot de overheid behoren ondermeer het bestuur van het land, de provincie en de gemeente.
Nederland kent dus drie bestuurslagen. Het bestuur van het land – ook wel nationaal bestuur genoemd – bestaat onder andere uit het gekozen parlement, de regering en de ministeries. Het bestuur van de provincie bestaat onder andere uit de gekozen Provinciale Staten en het College van Gedeputeerden. De Commissaris van de **Koning**¹³ is de voorzitter van het College van Gedeputeerde Staten. De Commissaris van de **Koning**¹³ wordt benoemd door de regering. Het bestuur van de gemeente (zie verder 4.2.6.) bestaat onder andere uit de gekozen gemeenteraad en het College van Burgemeester en Wethouders (B&W). Het bestuur van de provincie en de gemeente is gebonden aan wetten en besluiten van de landelijke overheid. Zie voor het bestuur van de gemeente paragraaf 4.2.6.
De overheid zorgt voor een aantal zaken, dat van algemeen belang geacht worden. Voorbeelden hiervan zijn: het garanderen van openbare orde en veiligheid, zorgen voor verkeer- en waterwegen, garanderen van een minimumniveau van bestaanszekerheid van alle burgers. de bestaanszekerheid. Verder maakt de overheid beleid voor alle maatschappelijke problemen die op de politieke agenda komen (zie ook paragraaf 4.2.2 over politieke problemen en politieke agenda). Uitbreiding van 4.1.6 staat in de toelichting van eindterm 1.5 van exameneenheid V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk.

4.1.7 Nederland is een constitutionele monarchie:

- de **Koning**¹³ is staatshoofd en lid van de regering. De bevoegdheden/ macht van de **Koning**¹³ is beperkt door de Grondwet (constitutie). Formeel heeft de **Koning**¹³ geen politieke macht. In een parlementaire democratie zijn de ministers verantwoordelijk voor het beleid en daarom zijn de ministers verantwoordelijk voor wat de **Koning**¹³ zegt en doet in het openbaar. Dit wordt ministeriële verantwoordelijkheid genoemd.

¹³ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

Het staatshoofd overlegt regelmatig met de minister-president en de ministers. De inhoud van al deze gesprekken is geheim. Dit wordt het geheim van het Paleis/ het geheim van Noordeinde genoemd.

Een zeer kleine minderheid van de bevolking heeft bezwaren tegen de monarchie en wil een republiek als staatsvorm. In een republiek wordt het staatshoofd b.v. de president gekozen door de burgers.

De **Koning**¹⁴ heeft vooral een ceremoniële, symbolische en representatieve functie. Als hoofd van de regering spreekt de **Koning**¹⁴ op Prinsjesdag de troonrede uit. Daarin staan de plannen van de regering voor het komende jaar.

4.2 De kandidaat kan uitleggen op welke wijze overheidsbeleid tot stand komt, de invloed van de Europese Unie daarin aangeven/herkennen en noemen/herkennen hoe Europese besluiten tot stand komen

4.2.1 fasen in het politieke besluitvorming (uitbreiding van 4.2.1 staat in de toelichting van eindterm 1.5 van exameneenheid V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk):

- fase 1: uiten van wensen en erkennen van wensen als politieke problemen (tevens agendavorming)
 - toelichting: het politieke besluitvormingsproces begint vaak met het ontstaan van wensen en verlangens in de maatschappij of het constateren van problemen. Wensen van burgers of organisaties worden politieke eisen als de wens of het probleem de aandacht heeft van politici. Ook politieke partijen en politici kunnen met wensen komen in deze fase (zie rol van politieke partijen in 4.2.9). We zeggen dan dat het probleem op de politieke agenda is gekomen (zie 4.2.2). Om zaken op de politieke agenda te krijgen, proberen pressie- en belangengroepen, burgers e.a. de publieke opinie te mobiliseren. De massamedia spelen een belangrijke rol om problemen en wensen onder de aandacht van politici te krijgen (zie 4.2.7). Vaak ook zetten politici of ambtenaren zelf punten op de politieke agenda. Sommige pressie- en belangengroepen of media slagen er beter in hun opvattingen, opinies, belangen onder de aandacht te krijgen van politici dan andere. Zij hebben dan een sterkere invloed op het besluitvormingsproces dan andere. Deze wensen moeten leiden tot het nemen van maatregelen door het kabinet of de gemeente.
 - fase 2: vergelijken of afwegen van politieke problemen; bedenken van oplossingen voor politieke problemen/ een bepaald politiek probleem (tevens beleidsvoorbereiding)
 - toelichting: bestuurders en politici bepalen welke problemen worden aangepakt/ welk probleem prioriteit krijgt. Zij komen met voorstellen voor oplossingen van een bepaald probleem. Als het kabinet of college van B&W met oplossingen voor een bepaald probleem komt dan is er sprake van beleidsvoorbereiding. Daarbij spelen ambtenaren een belangrijke rol. De lobby van pressie- en belangengroepen richt zich in deze fase vaak op de ambtenaren.
 - fase 3: beslissen over problemen of de besluitvormingsfase
 - toelichting: eerst nemen bewindslieden of bestuurders (ministers, wethouders) een (voorlopig) besluit. Vervolgens komt de volksvertegenwoordiging (het parlement, de gemeenteraad) aan bod. De Tweede Kamer heeft daarnaast ook het recht wetsvoorstellen in te dienen. Voordat de volksvertegenwoordiging een definitief besluit neemt, proberen allerlei belangengroepen nog invloed uit te oefenen. Fase 3 is afgerond als de volksvertegenwoordiging de uiteindelijke beslissing heeft genomen.
 - fase 4: besluiten uitvoeren
 - toelichting: de vierde fase is afgerond als het besluit is uitgevoerd. Ambtenaren onder verantwoordelijkheid van de minister/ de wethouder zijn belast met de uitvoer van wetten en maatregelen. Daarbij kan het voorkomen dat besluiten soms anders geïnterpreteerd worden door de verschillende groepen, politici, ambtenaren.
- 4.2.2 politiek probleem en politieke agenda:
- politieke problemen zijn situaties die veel mensen als ongewenst beschouwen en waarvoor zij een oplossing wensen van de overheid of waarbij de overheid en politieke partijen betrokken zijn.

¹⁴ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

Dus als een probleem van het samenleven van mensen onderwerp is van overheidsbeleid, m.a.w. op de politieke agenda staat, dan is het een politiek probleem. Veel problemen die het samenleven van mensen oproept, zijn politieke problemen, omdat ze niet door individuen of groepen opgelost kunnen worden. Ze vereisen actie van de overheid en staan of komen op de politieke agenda.

4.2.3 compromissen:

- politieke besluiten zijn vaak het gevolg van het sluiten van compromissen. Compromissen zijn overeenkomsten tussen partijen waarbij ieder wat toegeeft. Het sluiten van compromissen is vaak noodzakelijk om tot meerderheidsbesluiten te komen. - bijvoorbeeld:
 - geen enkele partij heeft in de Tweede Kamer een meerderheid en kan dus alleen regeren. Partijen die in de Tweede Kamer een meerderheid hebben, vormen na de verkiezingen van de Tweede Kamer een coalitie. Het kabinetsbeleid is het resultaat van het sluiten van compromissen.

4.2.4 rol van regering en parlement:

- de regering en parlement maken wetten en nemen maatregelen die in het hele land algemeen geldig zijn. Regering bestuurt het land en het parlement controleert dit bestuur. De minister-president wordt naar voren geschoven door de grootste politieke partij. De regering bestaat uit ministers en de **Koning**¹⁵. Het kabinet bestaat uit de ministers en staatssecretarissen.

4.2.5 **Koning**¹⁵:

(over de rol van de **Koning**¹⁵ zie 4.1.7 'Nederland is een constitutionele monarchie').
Uitbreiding van 4.2.5 staat in de toelichting van eindterm 1.5 van exameneenheid V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk.

4.2.6 de gemeente en het gemeentebestuur:

- de gemeente is de overheid die voor de burger in zijn directe leefomgeving het meest van belang is. De burger heeft op de volgende manieren te maken met de gemeente: de burger kiest de gemeenteraad, is betrokken bij beleidsvorming b.v. inspraak, is belastingbetaler b.v. rioolbelasting en is klant van de gemeente bijvoorbeeld paspoort. Het bestuur van de gemeente/gemeentebestuur bestaat uit de gemeenteraad, het college van burgemeester en wethouders (college van B en W) en de burgemeester. Het college van B en W vormt het dagelijks bestuur van de gemeente. Het zorgt voor de voorbereiding van zaken waarover de raad moet beslissen en het zorgt ook voor de uitvoering van de raadsbesluiten. De gemeenteraad heeft het laatste woord en controleert het college van B en W. Het feit dat de wethouders geen lid meer zijn van de gemeenteraad versterkt de controlerende taak van de gemeenteraad. De wethouders worden benoemd door de gemeenteraad. De burgemeester is voorzitter van de raad en van het college. Daarnaast vervult de burgemeester een representatieve functie. Als een nieuwe burgemeester benoemd moet worden komt de gemeenteraad met een voorstel voor een kandidaat. Meestal neemt de minister van Binnenlandse Zaken deze aanbeveling over. Na instemming van de ministerraad en een handtekening van de **Koning**¹⁵ is de benoeming van een burgemeester een feit. Er is al jaren een discussie over het voorstel de burgemeester te laten kiezen door de burgers van de gemeente of door de gemeenteraad (zie paragraaf 'Voorstellen van verbetering politieke besluitvorming').
De burgemeester is verantwoordelijk voor handhaving van de openbare orde en voor veiligheid (o.a. bestrijden van rampen) in de gemeente. Uitbreiding van 4.2.6 staat in de toelichting van eindterm 1.5 van exameneenheid V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk.

4.2.7 massamedia:

- functies van de massamedia voor democratische besluitvorming:
 - aandragen van onderwerpen voor de politieke agenda
 - controleren van politici, massamedia als waakhond van de democratie
 - burgers informeren over het overheidsbeleid
 - meningsvorming

4.2.8 ambtenaren:

¹⁵ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

- de besluiten van de landelijke en lokale overheid worden voorbereid en uitgevoerd door ambtenaren. De ministers en wethouders zijn verantwoordelijk voor het handelen van de ambtenaren. Ambtenaren vormen een schakel tussen politiek en burgers. De meeste contacten van burgers met hun gemeente (verzoek om informatie, paspoort afhalen e.d.) zijn contacten tussen burgers en ambtenaren. Ambtenaren hebben macht vanwege hun specialistische kennis en de grote rol die zij hebben bij het formuleren van (wets)voorstellen. Verder ontlenen ambtenaren ook invloed aan het feit, dat zij kunnen blijven zitten als politieke organen van samenstelling veranderen. Ambtenaren kunnen invloed uitoefenen op de uitleg van besluiten en de werking ervan.

4.2.9 kenmerken en rol van politieke partijen:

- politieke partijen proberen via verkiezingen politieke macht te verwerven om hun doelen te bereiken
- politieke partijen houden zich bezig met de inrichting van de samenleving als geheel en moeten daarbij verschillende belangen/ wensen afwegen
- zij formuleren partij- en verkiezingsprogramma's waarin ze aangeven welk beleid zij op grond van hun ideeën voorstaan. Zij brengen hun ideeën onder de aandacht van de burgers
- zij leveren mensen voor politieke functies - kamerleden, ministers, leden gemeenteraad, burgemeesters, wethouders - en beslissen wie er op de verkiezingslijsten komen.
- zij oefenen invloed uit op mensen in politieke functies. Politieke partijen onderhouden contacten met de eigen Kamerleden en gemeenteraadsleden, de eigen leden van het Europees Parlement en bestuurders
- soms nemen politieke partijen bepaalde standpunten van maatschappelijke groeperingen over, b.v. van werkgevers, werknemers, mensen met hetzelfde geloof, milieuorganisaties, consumentenorganisaties, boerenorganisaties, enz. Zo vertegenwoordigen zij op dat moment gedeeltelijk de belangen van betreffende organisaties
- de rol die partijen spelen in de politieke besluitvorming is afhankelijk van de vraag of zij regerings-/ collegepartij of oppositiepartij is. Als regerings-/ collegepartij zijn zij mede verantwoordelijk voor de opstelling van het regeerakkoord of collegeakkoord

4.2.10 Nederland en de Europese Unie (EU):

- het buitenland oefent op allerlei manieren invloed uit op de besluitvorming en beleid in Nederland. Meest duidelijk is dat bij de EU. Algemeen: EU is in 1992 tot stand gebracht; anno 2012 27 lidstaten¹⁶; voorloper van de EU is de Europese gemeenschap. Oorspronkelijke bedoeling: Europa veiliger ('nooit meer oorlog') en welvarender maken door economische samenwerking. Deze doelen zijn grotendeels gehaald voor de huidige EU-landen. De doelen - verbetering van stabiliteit en veiligheid en verhogen van de welvaart in Europa - worden ook gesteld ter rechtvaardiging van de uitbreiding van de EU. Uitbreiding van 4.2.10 staat in de toelichting van eindterm 1.5 van exameneenheid V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk.

Europese economische samenwerking:

Economische samenwerking is de belangrijkste pijler van de EU. Belangrijke kenmerken: Binnen EU creëren van gemeenschappelijke markt: vrij verkeer van goederen, diensten, kapitaal en mensen; garanderen van eerlijke concurrentie; gemeenschappelijk landbouwbeleid (o.a. subsidiëring van agrarische producten)

voorbeelden van andere vormen van samenwerking:

- op het gebied van buitenlands beleid (asiel- en integratiebeleid) en justitie (b.v. misdaad- en terreurbestrijding); beleid en regelgeving op het gebied van milieu

Invloed van EU op het Nederlandse beleid en daarmee op het leven van alledag:

Veel van de nationale wet- en regelgeving is van de EU afkomstig of is in hoge mate door de EU beïnvloed. Als lid van de EU dient Nederland de Europese regels (Europese richtlijnen) om te zetten in Nederlandse wetgeving.

voorbeelden van invloed op sociaal-economisch terrein:

¹⁶ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

- algemeen: toename van de welvaart
- gemeenschappelijke Europese munt, de Euro (**anno 2012** in **zeventien** landen¹⁷). Voordelen: b.v. omwisselen van geld op vakantie is niet meer nodig; kopen van producten over de grens is gemakkelijker; bevordert de handel. Mede vanwege de Euro dienen de lidstaten zich te houden aan strenge afspraken over de begroting
- rechten van de consument worden beschermd (b.v. koper van een product heeft het recht op de teruggave, het herstel of de vervanging van goederen met gebreken tot twee jaar na levering)
- in de supermarkt koopt de burger (buitenlandse) producten met de zekerheid dat deze aan uniforme gezondheids- en veiligheidsregels voldoen
- gelijke rechten mannen en vrouwen: EU regels bepalen dat vrouwen en mannen evenveel loon moeten krijgen voor hetzelfde werk
- bescherming van milieu (b.v. voorkomen en of verminderen van verontreiniging van water, bodem en lucht; bescherming van dieren)
- in 2009 moeten dierproeven om cosmeticaproducten en -ingrediënten te testen tot het verleden behoren. De EU heeft dit in 2003 in een richtlijn bepaald
- commissie komt met verordening om mobiel bellen in het buitenland goedkoper maken

voorbeelden van invloed op sociaal cultureel gebied:

- algemeen: bevordering/ garantie van internationale stabiliteit en veiligheid
- eerbiedigen van de mensenrechten (onder meer de gelijke rechten van vrouwen) en voldoen aan de voorwaarden van de democratische rechtsstaat. Dit zijn voorwaarden voor de lidstaten en voor de landen die lid willen worden
- europees burgerschap: de burgers in de lidstaten hebben speciale rechten (b.v. het recht om vrij te reizen, wonen en werken binnen de grenzen van de EU); Europees burger mag stemmen voor de gemeenteraadsverkiezingen in zijn woonplaats ongeacht zijn nationaliteit
- de EU stimuleert dat jongeren makkelijk in het buitenland kunnen studeren en stage kunnen lopen

Bovenstaande voorbeelden worden in het algemeen (maar niet door iedereen) als voordelen gezien van de EU.

Politiek - hoe komen de Europese besluiten tot stand? - invloed van de burger:

Elke vijf jaar worden door de inwoners van de lidstaten de leden van het Europees Parlement gekozen. Het EP vertegenwoordigt de burgers. De Nederlandse kiezers stemmen op Nederlandse kandidaten voor het EP. Het Europees parlement is te vergelijken met de Tweede Kamer; het parlement beslist (mee) bij wetgeving en controleert de Europese Commissie. De leden van het EP zijn niet de enigen die meebeslissen over de wetgeving. De nieuwe wetten moeten ook goedgekeurd worden door de betreffende ministers van regeringen van alle EU-landen (b.v. de ministers van Economische zaken of van Financiën of van Landbouw en Visserij).

De Europese Commissie is het dagelijks bestuur van de EU, te vergelijken met het kabinet in Nederland. Europese commissie komt met voorstellen voor nieuwe wetten en maatregelen, voert wetten en maatregelen uit en controleert of de lidstaten de wetten en maatregelen uitvoeren.

De burger heeft invloed op de Europese Besluitvorming door te stemmen; via het Nederlandse parlement; d.m.v. lobbyen (zie ook paragraaf 4.3).

Kritiek op/ problemen met de Europese samenwerking:

- bepaalde groepen en mensen vinden dat de EU te veel de zelfstandigheid van de afzonderlijke lidstaten beperkt: hoe meer zaken Europees geregeld wordt, hoe minder vrijheid er is voor de landen die lid zijn; afzonderlijke landen hebben zich te houden aan de wetgeving op EU-niveau
- voor een aantal mensen is een nadelig punt dat arbeidskrachten uit goedkopere lonenlanden naar Nederland komen en daarmee werklozen of jeugdigen verdringen op de arbeidsmarkt.
- de EU wordt door velen gezien als log en bureaucratisch
- de moeilijke bestuurbaarheid van een alsmaar groeiende EU (discussiepunt: is de grens van het aantal lidstaten bereikt?)
- er zijn mensen die vinden dat Nederland te veel moet betalen aan de EU
- er is sprake van onvoldoende democratische controle door de burgers, het Nederlandse parlement en het Europees parlement
- door de uitbreiding van het aantal lidstaten neemt de invloed van Nederland op de EU af

¹⁷ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

4.2.11 knelpunten in het functioneren van het politieke besluitvormingsproces en voorstellen voor verbeteringen (uitbreiding van 4.1.6 staat in de toelichting van eindterm 1.5 van exameneenheid V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk):

- de politieke besluitvorming in Nederland wordt in toenemende mate bepaald door Europese besluitvorming en regelgeving (zie paragraaf 4.2.10 Nederland en de Europese Unie)
- afstand tussen kiezers en politici, dit blijkt bijvoorbeeld uit:
 - geen interesse bij de burgers in de politiek; mensen begrijpen de politiek niet goed; burgers vinden dat politici niet goed luisteren naar de wensen van de burgers of vinden dat politici hun werk niet goed doen, politici weten niet wat er speelt onder de burgers
 - geringe invloed van burgers op de politieke besluitvorming; zij hebben b.v. geen rechtstreekse invloed op het kabinetsbeleid en geen rechtstreekse invloed op de vorming van een kabinet of keuze van een burgemeester

voorstellen van verbetering, voorbeelden:

- gekozen minister-president, gekozen burgemeesters, regionale kandidaatstelling parlementariërs
- referenda houden: kiezers kunnen zich rechtstreeks uitspreken over bepaalde kwesties
- opnieuw instellen van de stemplicht

voor- en nadelen van een referendum:

- voordelen:
 - kiezers hebben direct invloed op het politieke proces
 - verkleining van de kloof tussen kiezers en politici: de burger daadwerkelijk invloed te geven zal het vertrouwen van de burgers in de politiek toenemen.
 - van de zijde van de burgers kan de belangstelling voor politieke besluitvormingsprocessen/ een bepaald vraagstuk toenemen
 - maatschappelijke groeperingen of burgers die in het parlement/ gemeenteraad een minderheid hebben, kunnen door een referendum een meerderheid van de burgers achter hun standpunt krijgen
 - door een referendum ontstaat een groter draagvlak voor een politiek besluit
- nadelen:
 - de positie van de volksvertegenwoordiging wordt aangetast. In het Nederlands parlementair stelsel nemen de leden van de Tweede Kamer namens de kiezers beslissingen. Als de kiezers zich direct kunnen uitspreken over bepaalde politieke kwesties dan wordt de beslissingsbevoegdheid van het parlement ondergraven
 - de politieke besluitvorming wordt vertraagd: het organiseren van een referendum kost veel tijd
 - tegenstanders wijzen erop dat politieke kwesties vaak te ingewikkeld zijn om door kiezers beoordeeld te kunnen worden
 - er bestaat gevaar voor manipulatie door bijvoorbeeld eenzijdige berichtgeving van de media
 - het leidt tot versnippering van de politieke besluitvorming
 - kiezers stemmen tegen een voorliggend onderwerp of strijdpunt uit ongenoegen over andere zaken: andere zaken die er niet direct betrekking op hebben (denk aan het referendum over de EU-grondwet op 1 juni 2005)
 - burgers moeten kiezen uit 'ja' of 'nee', men kan niet kiezen uit allerlei variaties

4.3 De kandidaat kan mogelijkheden beschrijven die individuele burgers en belangen- of pressiegroepen hebben om de politieke besluitvorming te beïnvloeden

4.3.1 mogelijkheden individuele burgers:

- stemrecht bij verkiezingen voor de gemeenteraad, provinciale staten, Tweede Kamer, Europees parlement
- oprichten van politieke partijen
- lidmaatschap van politieke partij en meedoen in een politieke partij
- inschakelen van politieke partijen
- oprichten van actie- of belangengroepen
- beïnvloeding via lidmaatschap van en deelname aan actie- of pressiegroepen
- indienen van klacht of bezwaarschrift bij regering, parlement, college van B en W, gemeenteraad
- handtekeningenactie
- allerlei vormen van buitenparlementaire actie

- persoonlijk contact opnemen met politici - minister, lid Tweede Kamer, lid B en W, raadslid- en ambtenaren
- inschakelen van de media, de openbaarheid zoeken
- klachten over het gedrag van bestuursorganen, van ambtenaren van de rijksoverheid en van de politie deponeren bij de Nationale Ombudsman
- gebruik maken van officiële inspraakmogelijkheden tijdens het besluitvormingsproces, b.v. tijdens hoorzittingen in de Tweede Kamer en gebruik maken van spreekrecht tijdens vergadering van de gemeenteraad
- verzoek indienen om een referendum te houden in de gemeente
- bij onenigheid met de overheid/gemeente de rechter inschakelen

4.3.2 kenmerken van belangen- of pressiegroepen:

- die groepen streven bepaalde belangen na
- ten behoeve van die belangen proberen ze druk uit te oefenen op de politieke besluitvorming mogelijkheden van belangen- of pressiegroepen om invloed uit te oefenen op de politiek:
 - openlijke actie, zoals een demonstratie, blokkades, vastketenen, consumentenstaking:
 - deze acties zijn belangrijk vanwege beïnvloeding van de publieke opinie;
 - overleg in adviesorganen
 - lobbyen. Men spreekt van lobbyen als vertegenwoordigers van pressie- of belangengroepen proberen op een informele manier via direct contact met de politieke besluitvormers beleid in een voor hen gunstige richting te beïnvloeden. (zie ook de diverse mogelijkheden die burgers hebben, 4.3.1)

4.3.3 verschillen in machtsmiddelen die maatschappelijke groepen of organisaties hebben om de politieke besluitvorming te beïnvloeden:

- de beschikking over kennis/ deskundigheid
- de omvang van de groep die zij vertegenwoordigen/ het aantal leden
- de financiële middelen
- formele/ wettelijke bevoegdheden hebben
- gezag/ charisma van personen/leidinggevende personen
- de toegang tot de media
- de toegang tot belangrijke politici/ invloedrijke personen in het bestuur van het land/ gemeente
- zitting hebben of deel uitmaken van adviesorganen van het bestuur/ de regering

4.4 De kandidaat kan van politieke partijen en stromingen standpunten en de uitgangspunten herkennen, noemen en verklaren.

Het gaat hierbij om standpunten van politieke partijen die in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn.

Politieke partijen en politieke opvattingen zijn te verdelen met de begrippen links – midden – rechts en met de begrippen progressief en conservatief.

- kenmerken van links/ progressief:
 - nadruk op sterke rol overheid om ongelijkheid/ inkomensverschillen te verkleinen; meer oog voor de belangen van lagere inkomensgroepen
 - meer vrijheid van het individu op het gebied van waarden, normen en moraal
- kenmerken van rechts/ conservatief:
 - meer ruimte voor het bedrijfsleven en een kleinere rol van de overheid in de economie; komen meer op voor de belangen van hogere inkomensgroepen
 - normen en goede zeden van de samenleving gaan boven de vrijheid van het individu (b.v. geen homohuwelijk, verbod euthanasie, geen gedoogbeleid drugsgebruik)

Een mogelijke indeling van de politieke partijen in de Tweede Kamer van links naar rechts is: Socialistische Partij –SP-, GroenLinks, PvdA,D66, Partij voor de Dieren, ChristenUnie, CDA, SGP, VVD, Partij voor de Vrijheid.

Bij de verkiezingen in 2012 is de partij 50plus in de Tweede Kamer gekozen. Deze partij komt op voor de belangen van 50-plussers.¹⁸

Populisme

¹⁸ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

Populisme is een stijl van politiek bedrijven en een manier van communiceren in eenvoudig en vaak overdreven taalgebruik. Populisme betekent: neiging zich te richten naar de massa van de bevolking (Van Dale).

4.4.1 de liberale stroming en partijen:

- uitgangspunten bij het liberalisme:
 - individuele vrijheid en individuele rechten – politieke grondrechten – staan centraal
 - andere belangrijke kenmerken van het liberalisme zijn: economische vrijheid, vrijheid om te ondernemen, ruimte voor de markt/ vrije ondernemingsgewijze productie
 - overige trefwoorden:
 - particulier initiatief: ruimte voor elk individu om een bedrijf te starten of de mogelijkheid van burgers om verenigingen/ stichtingen op te richten die gemeenschappelijke taken verrichten (b.v. op het gebied van de gezondheidszorg, onderwijs, media); relatief kleine rol voor de overheid – *deregulering* –; uitgaan van de mens als iemand die individuele belangen nastreeft; belangrijke taak overheid bij handhaving van openbare orde en defensie.
Bescherming van de rechtsstaat en handhaven van een democratisch staatsbestel vormen de onmisbare voorwaarde voor de vrijheidsbeleving van de burgers.
In morele kwesties als abortus en euthanasie leggen de liberalen de nadruk op individuele vrijheid en eigen verantwoordelijkheid. Haar standpunten in deze kwesties komen overeen met die van de progressieve partijen.
- liberale partijen:
 - de VVD, de Partij voor de Vrijheid en D66:
 - D66 ziet zichzelf als een sociaalliberale partij. Belangrijke uitgangspunten van D66 zijn ook democratisering van politiek en samenleving, bestuurlijke vernieuwing bijvoorbeeld gekozen burgemeester, invoeren referendum.

4.4.2 de sociaaldemocratische/ socialistische stroming en partijen:

- uitgangspunten: streven naar gelijkheid, dus streven naar vermindering van bestaande ongelijkheid in de wereld; relatief grote rol van de overheid om nadelen van de vrijemarkteconomie te verminderen om ongelijkheid te verkleinen en om gemeenschapsgoederen zoals onderwijs, sociale voorzieningen e.d. te scheppen
- andere trefwoorden: mensen zijn gelijkwaardig aan elkaar; internationale solidariteit, verkleinen van verschillen in inkomen, welvaart, macht; opkomen voor de zwakken in onze samenleving, positie van laagste inkomensgroepen verbeteren
- Sociaaldemocratische partij: PvdA
- andere partijen die zich baseren op sociaaldemocratische/ socialistische uitgangspunten zijn GroenLinks en de Socialistische Partij

4.4.3 de christendemocratische stroming en partijen:

- uitgangspunten: bijbelse waarden als naastenliefde en verantwoordelijkheid, christelijke geloof als inspiratiebron; harmonie en samenwerking tussen diverse organen binnen de overheid en samenleving
- overige kenmerken: gespreide verantwoordelijkheid bij de inrichting van de samenleving. Wat betreft de rol van de overheid wordt een tussenpositie ingenomen tussen liberalen en socialisten. De overheid verricht vooral taken die niet door andere instituties in de samenleving kunnen worden vervuld. Dus wel overheidszorg voor kwetsbare groepen. Daarnaast zoveel mogelijk overlaten aan maatschappelijke organisaties.
Verantwoordelijke samenleving: verantwoordelijkheden waar mogelijk in handen van burgers zelf en hun organisaties. Rentmeesterschap: goed beheer voeren over goederen/ grond, die niet aan de beheerder toebehoort. De mens heeft de opdracht om rentmeester te zijn over de schepping, die niet het eigendom van de mensen is. De christendemocraten gebruiken dit argument vooral voor behoud en bescherming van het milieu.
- voorbeeld van een christendemocratische partij is het CDA
- ChristenUnie en SGP zijn christelijke partijen. Voor deze laatste twee partijen is de bijbel richtsnoer voor het politiek handelen. De overige kenmerken van de christendemocratische stroming gelden ook voor deze partijen.

4.4.4 de rechtsextremistische stroming:

- uitgangspunten: ongelijkwaardigheid met betrekking tot ras - racisme - , nationaliteit - nationalistisch - , seksuele geaardheid of sekse; centraal leiderschap; gerichtheid op geweld; vaak sympathie voor (leiders van) fascisme van Nazi-Duitsland.
- het opduiken van rechtsextremistische denkbeelden en rechtsextremistische geweld zijn vooral waar te nemen in perioden van crisis en werkloosheid. Rechts-extremistische denkbeelden spelen in dergelijke perioden in op angst- en onzekerheidsgevoelens. Als alternatief benadrukken deze groepen een vermeende superioriteit van de eigen groep/eigen volk/ natie tegenover andere groepen/ volkeren/ naties.

4.4.5 de ecologische stroming:

Trefwoorden van de ecologische stroming zijn: geen aantasting van natuur en milieu; milieuvriendelijk en duurzaam produceren en consumeren via mentaliteitsverandering en via overheidsmaatregelen. GroenLinks ziet zichzelf ook als een milieupartij; behoort daarmee tot de ecologische stroming. Tot de ecologische stroming behoort ook de Partij voor de Dieren. De Partij voor de Dieren weigert een positie in te nemen op de links-rechtsschaal, maar wordt vaak tot centrumlinks gerekend.

ML2/K/8 Criminaliteit en rechtsstaat

8.1 De kandidaat kan aard, ontwikkeling en omvang van criminaliteit als maatschappelijk probleem herkennen en beschrijven.

8.1.1 criminaliteit als sociaal en politiek probleem:

- criminaliteit als sociaal probleem: het betreft een situatie die mensen onwenselijk vinden, die in strijd is met en bedreigend voor bestaande waarden en normen. Men vindt dat actie moet worden ondernomen om die situatie te veranderen en er bestaan vaak uiteenlopende visies op de aanpak ervan. De schade die de samenleving ondervindt van criminaliteit is zeer groot.
- criminaliteit als politiek probleem: de burgers vinden dat de overheid actie moet ondernemen om de criminaliteit aan te pakken. Politieke partijen en overheid hebben die wensen opgepakt m.a.w. bestrijding van criminaliteit staat op de politieke agenda. Criminaliteit is ook een politiek probleem omdat het 'handhaven van de openbare orde' en het verschaffen van veiligheid voor de burgers tot de basisfuncties van de staat behoren. (zie verder beleidsmaatregelen in eindterm 8.4)

Gevolgen van criminaliteit:

Criminaliteit als maatschappelijk probleem blijkt ook uit de gevolgen van criminaliteit voor burgers en samenleving.

- gevolgen op materieel vlak:
 - criminaliteit berokkent schade aan burgers, bedrijven en de overheid
 - de bestrijding van criminaliteit kost de overheid geld; burgers merken dit via hun belastingen
 - de kosten die voortvloeien uit particuliere beveiliging
 - bedrijven rekenen schade als gevolg van criminaliteit vaak door in de prijzen voor hun producten of diensten. De burger merkt dit als consument
 - verzekeringsbedrijven berekenen hogere premies
 - burgers en bedrijven nemen maatregelen om criminaliteit te voorkomen: woningbeveiliging, camera's in winkels, particuliere bewakingsdiensten
- gevolgen op immaterieel vlak:
 - gevoelens van angst en onveiligheid
 - burgers voelen zich in hun bewegingsvrijheid beperkt
 - optreden van emotionele en geestelijk schade vooral bij gewelddadige delicten
 - aantasting van het rechtsgevoel, morele verontwaardiging
 - verandering van opvattingen over goed en kwaad – normvervaging
 - verlies aan vertrouwen in politiek en overheid
 - bedreiging van de rechtsstaat: gevaar voor eigenrichting

Begrip criminaliteit, bronnen van strafbaar gedrag:

Criminaliteit is (formeel) het geheel van gedragingen dat door de wet strafbaar gesteld wordt. De juridische omschrijving van strafbaar gedrag is een delict of een strafbaar feit (zie eindterm 8.1.2 criminaliteit als tijd- en plaatsgebonden begrip).

Bepalingen m.b.t. strafbaar gedrag zijn opgenomen in het Wetboek van Strafrecht, waarin achtereenvolgens uitgangspunten, misdrijven en overtredingen aan de orde komen. Misdrijven die in het Wetboek van Strafrecht staan, zijn o.a. moord, doodslag, mishandeling, verkrachting, inbraak, vernieling, diefstal en heling. Overtredingen zijn bijvoorbeeld wildplassen, overtreding van het bekende bordje 'Verboden toegang' artikel 461 Wetboek van Strafrecht' en openbare dronkenschap. Voor het onderscheid tussen overtredingen en misdrijven (zie verder eindterm 8.2.2).

Naast het Wetboek van Strafrecht bestaan andere wetten, waarin gedrag door de overheid strafbaar wordt gesteld zoals de Wegenverkeerswet, de Wet Economische Delicten en de Opiumwet. Misdrijven uit de Wegenverkeerswet zijn bijvoorbeeld rijden onder invloed, doorrijden na een ongeval, joyriding. Overtredingen zijn bijvoorbeeld zonder helm op een bromfiets rijden of door het rode licht rijden.

De jurisprudentie van de Hoge Raad, waarin wettelijke bepalingen zijn geïnterpreteerd en toegepast, heeft in feite ook het karakter van wetgeving.

De overheid en burgers in Nederland dienen zich ook te houden aan rechtsregels van de Europese Unie en internationale verdragen bijvoorbeeld het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens.

8.1.2 veranderingen in opvattingen over rechtsregels:

- regels of normen zijn afspraken over hoe mensen zich ten opzichte van elkaar behoren te gedragen
- rechtsregels zijn geschreven regels, die door de overheid gesteld en gehandhaafd worden zoals wetten. Onderdeel van de Nederlandse wetgeving vormt het Wetboek van Strafrecht.
- ongeschreven regels zijn bijvoorbeeld fatsoensnormen of regels die gelden in een bepaalde groep – groepsnormen
- aan regels of normen ligt altijd een waarde ten grondslag. Een waarde is een opvatting over wat mensen goed, waardevol of nastrevenswaardig vinden.

Criminaliteit is een tijd- en plaatsgebonden begrip.

Maatschappelijke opvattingen over wat strafwaardig en misdadig gedrag zijn en hoe dit kan worden voorkomen of bestreden, veranderen in de loop der tijd. Dit leidt tot nieuwe rechtsregels of verandering van de rechtsregels.

Daarnaast is criminaliteit ook een plaatsgebonden begrip: Opvattingen over wat criminaliteit is kunnen van land/cultuur tot land/cultuur verschillen.

voorbeelden van een verandering van een opvatting over rechtsregels en het overtreden daarvan, zijn:

- vroeger was in Nederland godslastering een zwaar misdrijf; nu ook nog in verschillende landen in de wereld
- vroeger was homoseksualiteit misdadig
- het gedoogbeleid ten aanzien van drugsgebruik. Volgens de wet is verkoop en gebruik van softdrugs verboden; in de praktijk worden deze gedoogd. De handel en teelt van softdrugs blijven verboden.
- het opheffen van het verbod op prostitutie
- abortuswet en euthanasiewet. Vroeger verboden nu onder bepaalde voorwaarden toegestaan. In veel landen van de wereld verboden.

Deze voorbeelden van veranderingen in opvattingen over rechtsregels zijn ook voorbeelden van criminaliteit als een plaatsgebonden begrip.

8.1.3 omvang van criminaliteit: cijfers/statistieken rond criminaliteit en beeldvorming

Cijfers en statistieken over criminaliteit:

Om een beeld van de aard, omvang en ontwikkeling van diverse vormen van criminaliteit te krijgen, wordt gebruik gemaakt van politiestatistieken, slachtofferonderzoek en daderonderzoek:

- de politiestatistieken bevatten cijfers over ter kennis van de politie gekomen strafbare feiten
 - kanttekeningen bij politiestatistieken:
 - veel misdrijven en overtredingen komen niet ter kennis van de politie
 - zichtbare vormen van criminaliteit bijvoorbeeld geweld, verkeersdelicten komen gemakkelijker ter kennis van de politie dan minder zichtbare bijvoorbeeld fraude
 - de aangiftebereidheid kan per misdrijf verschillen; van sommige misdrijven bijvoorbeeld diefstal en inbraak wordt meer aangifte gedaan dan van andere bijvoorbeeld seksueel geweld of vandalisme waardoor het kan lijken of bepaalde misdrijven vaker worden gepleegd dan andere
 - de cijfers moeten worden gekoppeld aan de ontwikkeling van de bevolking bijvoorbeeld bevolkingsopbouw en -groei
 - selectief opsporingsbeleid beïnvloedt de cijfers voor bepaalde vormen van criminaliteit; criminaliteit waar de politie veel aandacht aan besteedt zal ook eerder worden geconstateerd bijvoorbeeld alcoholcontroles. Ook kan de politie meer aandacht hebben voor bepaalde groepen in de samenleving.
- slachtofferonderzoek: enquêtes onder willekeurige burgers die kunnen aangeven of ze het slachtoffer zijn geweest van bepaalde misdrijven in het afgelopen jaar
 - voordeel: ook niet-aangegeven misdrijven komen zo in de cijfers naar voren
 - kanttekeningen: er kan een emotionele drempel bestaan voor het beantwoorden van vragenlijsten; voor sommige vormen van criminaliteit zijn niet altijd aanwijsbare slachtoffers b.v. vernielingen van openbaar bezit

Het op basis van deze enquêtes geschatte aantal delicten per jaar per hoofd van de bevolking blijkt veel hoger te zijn dan het aantal misdrijven volgens de politiecijfers.

(De Politiemonitor Bevolking is een tweejaarlijks onderzoek naar veiligheid en criminaliteit. Dit is het grootste enquêteonderzoek in Nederland dat op het terrein van veiligheid wordt

gehouden. Dit onderzoek bevat een groot aantal vragen over verschillende aspecten van veiligheid onder andere naar slachtofferschap en het functioneren van de politie.)

- daderonderzoek: dit is onderzoek waarin de onderzochte personen zelf kunnen aangeven of ze al of niet een delict hebben gepleegd
- voordeel is dat ook niet-ontdekte delicten bijvoorbeeld fraudezaken in de cijfers komen
- kanttekening: het is mogelijk dat personen niet altijd een eerlijk antwoord geven, zeker bij daders van zware misdrijven

Beeldvorming:

Massamedia berichten relatief vaak over criminaliteit. De massamedia bepalen voor een belangrijk deel de beeldvorming over de aard, omvang en de ontwikkeling van de criminaliteit. Deze beeldvorming komt niet altijd overeen met de werkelijkheid. Het beeld bestaat bijvoorbeeld dat het aandeel van de agressieve criminaliteit in het totaal van de criminaliteit hoger is dan het werkelijke aandeel. Bij het begrip criminaliteit wordt in eerste instantie aan de zware - agressieve - criminaliteit gedacht en in veel mindere mate aan bijvoorbeeld vermogenscriminaliteit, terwijl dit laatste in werkelijkheid veel meer voorkomt.

Berichten over criminaliteit zijn voor de massamedia belangrijk nieuws. Niet alle massamedia schenken op dezelfde wijze en in dezelfde mate aandacht aan criminaliteit: sensationele versus zakelijk berichtgeving, veel versus weinig aandacht. Uit onderzoek blijkt dat er een samenhang bestaat tussen de beleving van criminaliteit - mate van bezorgdheid - en het lezen van kranten met meer of minder - sensationeel - nieuws over misdaad.

Voor de media heeft criminaliteit veel nieuwswaarde. Belang van de media: Berichtgeving over criminaliteit is goed voor de oplagecijfers en kijkcijfers.

Media kunnen ook bepaalde opvattingen over de oorzaken van criminaliteit en kenmerken van criminelen versterken. Het stereotype beeld kan bijvoorbeeld ontstaan dat criminaliteit alleen voorkomt onder jongeren of vooral wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van bepaalde allochtone groepen.

Media spelen bovendien een belangrijke rol in het tot stand komen van de publieke opinie. Met betrekking tot criminaliteit kan hierbij worden gedacht aan opvattingen van het publiek over de wijze waarop bepaalde misdrijven voorkómen c.q. bestraft moeten worden.

Volgens sommigen kunnen massamedia ook van invloed zijn op het ontstaan van crimineel gedrag bijvoorbeeld de invloed van geweldsbeelden op t.v.

8.2 De kandidaat kan principes van de rechtsstaat herkennen in het straf- en procesrecht.

8.2.1 kenmerken van de rechtsstaat:

A. bescherming van burgers tegen te grote overheidsmacht en tegen willekeur van de overheid. Deze rechtsbescherming blijkt uit:

- de overheid is gebonden aan de wet. Welk gedrag strafbaar is en hoe crimineel gedrag wordt opgespoord en vervolgd, moet in de wet zijn geregeld. In straf- en procesrecht zijn regels opgenomen, die de burger beschermen tegen willekeur van de overheid. De burger moet weten wat hem te wachten staat bij het plegen van een delict en hij moet erop kunnen rekenen dat hij niet anders zal worden behandeld/ bestraft dan iemand anders. Er is sprake van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid.
- machtenscheiding; de rechter is onafhankelijk van de uitvoerende en wetgevende macht (zie 4.1.1 uit Politiek en beleid)
- grondrechten van de burgers: wezenlijk is het beschermen van de individuele vrijheid van de burger; o.a. rechten van een verdachte (zie 4.1.1 uit Politiek en beleid)
- parlementaire democratie (zie 4.1.1 uit Politiek en beleid)

B. de overheid dient de rechtsorde te handhaven met wettelijke middelen en daarbij dient de overheid de rechten van de burger te waarborgen.

De taak van de overheid om de rechtsorde te handhaven kan op gespannen voet staan met het waarborgen van de rechten/ vrijheid van de burgers.

voorbeeld:

- de overheid heeft verschillende maatregelen genomen om terreur te bestrijden (in 2005) (zie toelichting bij eindterm 8.4). Verschillende van deze maatregelen hebben geleid tot inperking of aantasting van de rechten van de burgers.

In de strafrechtelijke praktijk is het beginsel van rechtsgelijkheid niet altijd verzekerd (zie 8.2.4).

8.2.2 uitgangspunten in het strafrecht en in het strafproces:

- bij strafbaar gedrag moet het gaan om menselijk gedrag, dat valt onder een delictsomschrijving. Dat wil zeggen dat men alleen kan worden veroordeeld en bestraft

voor handelingen, die in de wet strafbaar zijn gesteld; de wet bepaalt bovendien welke straf maximaal mag worden gegeven.

- iedereen wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld door de rechter is bewezen; bij gebrek aan bewijs volgt vrijspraak
 - iedereen heeft recht op een eerlijk proces voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter
 - er wordt rekening gehouden met de achtergronden en persoonlijke eigenschappen van de dader. Het feit moet aan de schuld van de dader te wijten zijn; dit is bijvoorbeeld niet het geval bij ontoerekenbaarheid. Voor jongeren geldt het jeugdstrafrecht.
 - er wordt rekening gehouden met de situatie waarin het delict plaats vond. De wet biedt de mogelijkheid om rekening te houden met omstandigheden, waaronder een overtreding of misdrijf is begaan, bijvoorbeeld noodweer en overmacht. Het gedrag is dan niet strafbaar.
 - taken en bevoegdheden van de officier van justitie, politie en rechter zijn in ons recht vastgelegd. Hetzelfde geldt voor rechten en plichten van advocaat, verdachte, reclassering en slachtoffers (zie 8.2.3).
 - in het strafrecht wordt rekening gehouden met de ernst van het gepleegde delict. Het Wetboek van Strafrecht maakt een onderscheid tussen overtredingen en misdrijven. Het verschil hiertussen komt tot uitdrukking in de volgende factoren:
 - een overtreding is meestal een lichte, misdrijf meestal een zware schending van de wet
 - voor overtredingen gelden lagere (maximum)straffen dan voor misdrijven. De vrijheidsstraf bij overtreding heet hechtenis - maximaal 1 jaar - en wordt uitgezeten in een Huis van Bewaring; bij een misdrijf wordt gesproken van gevangenisstraf (van max. levenslang). Voor overtredingen krijg je meestal geen strafblad, bij misdrijven wel. Hoe ernstiger het delict, hoe zwaarder de maximumstraf die er op staat.
- Of er sprake is van een misdrijf of een overtreding is bepalend voor de vraag welke rechter een zaak moet behandelen. Overtredingen worden behandeld door de kantonrechter; misdrijven worden door de strafrechter – strafsector van de rechtbank behandeld.
- Dat de wet rekening houdt met de ernst van het gepleegde delict blijkt ook uit de verschillende soorten sancties/ straffen en maatregelen (zie hoofdstuk 8.5).

8.2.3 de rechtspraak in de Nederlandse rechtsstaat:

De verdachte:

In de wet zijn de rechten van de verdachte vastgelegd. Iemand is een verdachte indien uit de omstandigheden of feiten blijkt dat er een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit bestaat.

- de verdachte heeft het recht te weten waarvan hij verdacht wordt
- de verdachte heeft vanaf het moment van in verzekeringstelling recht op hulp van een advocaat/raadsman. Ook als de verdachte die niet zelf kan betalen. De politie moet de verdachte op dit recht wijzen.
- de verdachte heeft het recht om te zwijgen; hij heeft wel de plicht om een identiteitsbewijs te tonen of mee te werken aan het vaststellen van zijn identiteit - het nemen van foto's en van vingerafdrukken - en de verdachte moet ook meedoen aan DNA-onderzoek
- de verdachte mag voor maar een beperkte tijd worden vastgehouden. Hoelang dat voor welke strafbare feiten mag, staat precies in de wet.
- in een rechtszaak heeft de verdachte het recht om in hoger beroep te gaan
- iedereen heeft recht op een eerlijk proces voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter
- iemand is onschuldig totdat hij door de rechter schuldig is bevonden. Men kan niet onbeperkt in voorlopige hechtenis worden gehouden.
- de wet beperkt de mogelijkheden van de overheid om te straffen bijvoorbeeld niemand mag tweemaal voor hetzelfde vergrijp vervolgd worden; misdrijven en overtredingen kunnen verjaren; elk delict kent een maximumstraf
- de wet biedt de mogelijkheid om rekening te houden met bijzondere kenmerken van een verdachte bijv. leeftijd, toerekenbaarheid

De rechten van de verdachte kan het opsporen en vervolgen van strafbare feiten bemoeilijken. De rechten van de verdachte staan soms ook op gespannen voet met de belangen van het slachtoffer.

Jeugdstrafrecht:

Jongeren onder de 12 jaar kunnen niet strafrechtelijk worden vervolgd. Voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar gelden bijzondere bepalingen, zoals:

- zij staan voor de kinderrechter
- de rechtszittingen zijn niet openbaar
- er gelden andere straffen en maatregelen:
 - zo kunnen jeugdigen in geval van een misdrijf geen gevangenisstraf krijgen, maar wel in een tuchtschool worden geplaatst. (Kinderen tot zestien jaar kunnen maximaal een jaar krijgen en jongeren vanaf zestien maximaal twee jaar.) Een maatregel die de kinderrechter kan opleggen is de ondertoezichtstelling (waarbij een gezinsvoogd wordt aangewezen).

In sommige gevallen geldt ook voor 16 tot 18-jarigen het volwassenenstrafrecht en voor 18 tot 21-jarigen het minderjarigenstrafrecht.

Taken van de officier van justitie:

- leiding van opsporingsonderzoek; hij zorgt ervoor dat de politie strafbare feiten opspoor
- vervolgen van strafbare feiten dus: voor de rechter brengen van verdachten; De officier van justitie is de openbare aanklager (zie paragraaf 'De rechtszitting').
De officier van justitie kan besluiten het plegen van strafbare feiten om bepaalde redenen niet te vervolgen; dit heet een zaak seponeren. Redenen kunnen zijn: de schade die verdachten kunnen ondervinden van een rechtszaak en veroordeling weegt niet op tegen de noodzaak tot straffen; er bestaat in de ogen van de officier onvoldoende bewijs voor het strafbare feit. De officier van justitie kan aan de verdachte ook een transactie of schikkingsvoorstel aanbieden d.w.z. de verdachte wordt aangeboden een bepaald bedrag te betalen. Als de verdachte daarop ingaat, hoeft hij niet terecht te staan.
- doen uitvoeren van opgelegde vonnissen

De officier van justitie vertegenwoordigt bij de rechtbank het Openbaar Ministerie.

Taken van de politie:

- zorgen voor daadwerkelijke handhaving van de openbare orde - valt onder gezag van de burgemeester -; o.a. bij voetbalwedstrijden
- verlenen van hulp
- opsporing van strafbare feiten (strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde), onder verantwoordelijkheid van de officier van Justitie
- preventie
- dienstverlening en geven van service en advies

Met het uitvoeren van haar taken levert de politie een bijdrage aan een veilige en leefbare samenleving.

De politie mag een verdachte staande houden, fouilleren, een bekeuring geven, vragen naar persoonlijke gegevens, identiteitsbewijs en/of meenemen naar het bureau voor verhoor. Een verdachte mag maximaal 6 uur worden vastgehouden voor verhoor (excl. nacht), tenzij de officier van justitie toestemming geeft om hem langer vast te houden. De officier van justitie doet dat in geval van zware misdrijven of als er meer tijd nodig is voor onderzoek, max. vier dagen in verzekerde bewaring. Als de officier van justitie een verdachte langer dan vier dagen wil vasthouden moet de rechtbank dit goedkeuren (voorlopige hechtenis van max. 102 dagen). De politie stelt het proces-verbaal op. Het is een verslag waarin de persoonsgegevens van het slachtoffer worden vermeld, maar ook het tijdstip, de plaats, de toedracht en andere bijzonderheden van het strafbare feit. In andere zaken vormt het eindresultaat van het opsporingsonderzoek van de politie ook het proces-verbaal. Het OM en de rechter nemen op grond van de feiten in het proces-verbaal belangrijke beslissingen.

De bevoegdheden van de politie zijn nauw omschreven om willekeurig optreden van de politie te voorkomen. Dit is in het belang van rechtsbescherming van de burger - kenmerk van de rechtsstaat.

Dat de bevoegdheden van politie nauwkeurig zijn omschreven in de wet kan wel eens op gespannen voet staan met het belang van de handhaving van de rechtsorde waartoe de bestrijding van de criminaliteit behoort - tweede kenmerk van de rechtsstaat.

Sinds 1 januari 2005 moet iedereen in Nederland van 14 jaar en ouder een geldig identiteitsbewijs kunnen tonen als politie of andere toezichthouders daar om vragen. Het verzoek om identificatie door politie of andere toezichthouder mag niet willekeurig gebeuren. Zij moeten daar een geldige reden voor hebben. Het moet nodig zijn voor de uitvoering van hun taken, bijvoorbeeld voor verkeerstoezicht, hulpverlening, opsporing van strafbare feiten of handhaven van de openbare orde. Er mogen geen afzonderlijke controles plaatsvinden op het bezit van identiteitsbewijzen (zie ook toelichting bij 8.4).

Organisatie strafrechtspraak:

Er zijn drie rechterlijke instanties: de rechtbanken (in totaal 19), de gerechtshoven (in totaal vijf) en de Hoge Raad. Een rechtbank is ingedeeld in verschillende sectoren: sector kanton, civiele sector, strafsector en sector bestuursrecht. (De namen arrondissementsrechtbank en kantongerecht zijn komen te vervallen.) De term 'kantonrechter' is blijven bestaan.

De organisatie van de strafrechtspraak is als volgt:

- overtredingen worden behandeld door de sector kanton van de rechtbank - de kantonrechter
- misdrijven worden door de strafsector van de rechtbank behandeld - de strafrechter
- het gerechtshof behandelt het hoger beroep tegen vonnissen van de strafrechter
- het hoogste rechtsorgaan is de Hoge Raad. Haar taak is het toetsen van vonnissen van lagere rechtbanken en niet meer of de verdachte schuldig is van een delict.
- overtredingen en misdrijven door jongeren onder de 18 jaar vallen onder de kinderrechter. Bij zware delicten geldt ook voor 16 tot 18 jarigen het volwassenenstrafrecht.

De verdachten en de officier van justitie hebben de mogelijkheid om in hoger beroep te gaan. De zaak wordt dan voorgelegd aan een hogere rechter.

De rechtszitting:

Volgorde van een rechtszitting: opening, aanklacht/ tenlastelegging, verhoor van getuigen en deskundigen, verhoor van verdachte, requisitoir, pleidooi, laatste woord, uitspraak.

De wettelijk vastgelegde rolverdeling tussen de onderstaande functionarissen en de rechten van de verdachte bevorderen een eerlijk en rechtvaardig proces. Ook het feit dat een strafzaak in de openbaarheid plaatsvindt, bevordert een eerlijk proces.

- officier van justitie: is de aanklager; leest de tenlastelegging voor: deel van de schriftelijke oproep aan de verdachte - dagvaarding - waarin staat waar het OM de verdachte van beschuldigt; ondervraging van getuigen/ deskundigen en verdachte, requisitoir: toespraak waarin de officier van justitie de feiten op een rij zet, zijn mening geeft over het bewijs en op grond daarvan een bepaalde straf eist
- advocaat/ raadsman: ondervragen getuigen/ deskundigen en verdachte, pleidooi. De advocaat komt op voor de belangen van de verdachte.
- rechter: zit het proces voor, ondervragen getuigen/ deskundigen, ondervragen van verdachte, komt tot een uitspraak/ spreekt het vonnis uit
- verdachte: eventueel getuigen/ deskundigen ondervragen, heeft het laatste woord. Als een verdachte niet komt opdagen, kan hij ondanks zijn afwezigheid (bij verstek) worden veroordeeld.

In een aantal gevallen mag de verdachte zijn eigen verdediging voeren.

Nederland kent geen juryrechtspraak.

Slachtoffers:

Een slachtoffer van een ernstig misdrijf heeft het recht om op de zitting te kunnen spreken.

Het slachtoffer kan via de officier van justitie vragen om schadevergoeding. De rechter kan de dader verplichten de schade te vergoeden. (Schadevergoeding is iets anders dan een boete.)

Slachtofferhulp wordt standaard aangeboden. Voor hulp aan slachtoffers bestaan Bureaus voor slachtofferhulp.

Reclassering:

Reclassering werkt met mensen die in aanraking zijn gekomen met politie en justitie. Zij zet zich in om herhaling van strafbaar gedrag te voorkomen. Zij speelt een rol voor, tijdens en na het strafproces. Zij begeleidt en houdt toezicht op mensen, geeft voorlichting over de verdachte en de omstandigheden van het delictgedrag aan de officier van justitie en ontwikkelt en voert taakstraffen uit.

8.2.4 klassenjustitie:

Politie, justitie en rechter kunnen mensen uit verschillende sociale klassen en uit verschillende etnische groepen verschillend behandelen. Dit verschijnsel heet klassenjustitie of discriminatie door politie en justitie. In vergelijking met vroeger komt dit verschijnsel veel minder voor. Toch wijst onderzoek uit dat er ook heden ten dage sprake is van ongelijkheid in de kans op aanhouding, vervolging en veroordeling.

Bij deze vormen van ongelijke behandeling - rechtsongelijkheid - spelen verschillende oorzaken een rol:

- door verschillen in inkomen, opleiding, scholing en cultuur hebben niet alle verdachten gelijke mogelijkheden om hun belangen te verdedigen
- voorbeeld: mensen uit hoge sociale milieus zijn beter in staat om voor hun belangen op te komen en kunnen zich ook gemakkelijker juridische bijstand veroorloven. Echter voor mensen met een laag inkomen bestaat er rechtsbijstand.

- politie, officieren van justitie en rechters verwachten dat bepaald crimineel gedrag voorkomt bij mensen uit bepaalde sociale milieus of specifieke groepen zoals etnische minderheden. Er kan sprake zijn van vooroordelen.
- mensen uit lage sociale milieus en bepaalde etnische groepen lopen een grotere kans om bestraft te worden dan mensen uit hogere milieus of autochtonen
 - voorbeeld: winkeldiefstal is veel gemakkelijker op te sporen en te berechten dan fraude. Omdat winkeldiefstal vaker gepleegd wordt door mensen uit lage sociale milieus zullen mensen uit sociaal lage milieus vaker gestraft worden dan mensen uit hoge sociale milieus.
- allochtone criminele jongeren worden zwaarder gestraft dan autochtone jongeren. Dat komt vooral doordat deskundigen die verslag uitbrengen aan de rechters over het gedrag van de verdachten, negatief oordelen over het gedrag van de verdachte allochtonen of dit gedrag verkeerd interpreteren.
- oververtegenwoordiging van specifieke etnische groepen in de geregistreerde criminaliteit wordt gedeeltelijk verklaard door selectiviteit in aangifte en opsporing en door het feit dat zij een zichtbare groep vormen die vaak met wantrouwen wordt bejegend en blootstaat aan discriminatie en racisme.

8.3 De kandidaat kan oorzaken van criminaliteit herkennen en beschrijven.

8.3.1 oorzaken veel voorkomende criminaliteit:

- factoren die van invloed zijn op ontstaan van veel voorkomende criminaliteit - kleine criminaliteit - bijvoorbeeld (winkel)diefstal en vandalisme zijn:
 - (winkel)diefstal: geringe controle, gelegenheidsmotief, spanning/ avontuur (m.n. bij jongeren), normvervaging, gebrekkige opvoeding, geringe pakkans, drugsgebruik
 - vandalisme: verveling, spel/ vermaak, actie/ spanning, frustratie, prestige in een groep, groepsgedrag

De harde kern bestaat uit jongens met een problematische achtergrond bijv. gebroken gezinnen, spijbelgedrag.

Kenmerken van veel voorkomende criminaliteit zijn: het gaat om massaal voorkomende strafbare gestelde gedragingen; die veel schade veroorzaken; hinderlijk zijn en gevoelens van onveiligheid bevorderen; die in het algemeen licht worden bestraft zeker bij een eerste overtreding.

Uit onderzoek blijkt dat een groot deel van de jeugd zich schuldig maakt aan het plegen van in het algemeen lichte vergrijpen. De meeste jeugdige delinquenten ontwikkelen zich niet tot volwassen criminelen, maar stoppen met het plegen van misdrijven zodra zij 'volwassen' worden en verantwoordelijkheid gaan dragen in een baan en een gezin. Slechts een kleine minderheid van de jongens blijft doorgaan met het plegen van misdrijven. Van alle opgroeiende jongens vertoont ruwweg vijf procent blijvend ernstig delinquent of gewelddadig gedrag - recidivist.

8.3.2 verklaringen van crimineel gedrag en van criminaliteit:

Om criminaliteit te verklaren wordt onderscheid gemaakt tussen individueel crimineel gedrag en criminaliteit als een maatschappelijk verschijnsel:

A. individueel crimineel gedrag/ de persoon van de dader:

- centrale vraag: Hoe komt het dat sommige individuen zich schuldig maken aan het plegen van misdrijven en anderen niet? De oorzaken van crimineel gedrag worden allereerst gezocht in de eigenschappen van het individu. De kans op het ontwikkelen van ernstig delinquent en gewelddadig gedrag neemt toe als kinderen te kampen hebben met een opeenstapeling van elkaar versterkende risicofactoren zoals hieronder weergegeven.
 - criminaliteit is een aangeboren eigenschap van de persoon. Deze visie dat mensen als misdadigers worden geboren, is achterhaald. Wel wordt in de wetenschap erkend dat bepaalde vormen van crimineel gedrag (mede) verklaard kunnen worden door erfelijke factoren.
 - het belang van leerprocessen. Crimineel gedrag wordt aangeleerd in gezin of jeugdgroep. Crimineel gedrag leidt in jeugdgroepen tot status.
 - gebrekkige opvoeding: door willekeurige toediening van beloningen en straffen en het gebruik van lichamelijke straffen neemt de kans op antisociaal gedrag en agressief gedrag toe
 - gedrags- en psychische problemen in gezin en school

- in groepsverband. Bij het plegen van criminaliteit stellen jongens en meisjes hun gevoelens van schuld (tijdelijk) buiten werking doordat zij elkaar voor of tijdens het plegen van strafbare feiten elkaar wijs maken dat er niets mis is met hun gedrag. Zij doen dit door ontkenning van de eigen verantwoordelijkheid voor crimineel gedrag, ontkenning dat iemand er het slachtoffer van wordt of dat er voor anderen schade ontstaat.
- persoonlijkheidskenmerken: ongevoeligheid voor prikkels, impulsiviteit, gebrek aan zelfdiscipline
- problematisch drugsgebruik

Christelijke visie:

Binnen bepaalde christelijke kringen (o.a. het Landelijk Verband van Gereformeerde Schoolverenigingen) bestaat de volgende visie op verklaring van crimineel gedrag: door de zondeval in de Bijbel is de mens van nature slecht. "De diepste oorzaak van crimineel gedrag is gelegen in de zondige aard van de mens"(Genesis 6:5; 8:2; Rom.8:7; Ef.2:3).

B. criminaliteit als maatschappelijk verschijnsel:

- centrale vragen: Welke maatschappelijke verklaringen zijn er voor crimineel gedrag en toename van criminaliteit? Hoe komt het dat de criminaliteitsniveaus van verschillende landen en steden zo sterk uiteenlopen?
 - slechte levensomstandigheden bevorderen crimineel gedrag. Maatschappelijke achtergronden en sociale ongelijkheid lijken inderdaad een rol te spelen. Armoede en werkloosheid belemmeren groepen mensen om maatschappelijk vooruit te komen en succesvol te zijn. Vooral bij mensen uit de lagere sociale lagen van de bevolking kan dit leiden tot het op zoek gaan naar alternatieve, desnoods illegale middelen en mogelijkheden.
 - de samenleving wordt steeds anoniemer. Er zullen meer delicten plaatsvinden op locaties die moeilijk controleerbaar zijn of waar weinig sociale controle wordt uitgeoefend doordat er door mensen nauwelijks op elkaar wordt gelet of omdat men bang is om in te grijpen of zich schaamt om andere aan te spreken op crimineel of asociaal gedrag.
 - door o.a. het gebrek aan maatschappelijke bindingen – mensen hebben geen relatie, slechte band met familie, school, geen werk etc. – worden regels en normen in de samenleving niet meer door iedereen geaccepteerd. Er is sprake van normloosheid. Sommige groepen grijpen dan naar crimineel gedrag om aan geld of bezittingen te komen. Hierbij kan ook de opvoeding een rol spelen.
 - de gelegenheid maakt de dief. Het plegen van een bepaald misdrijf is het gevolg van een afweging van kosten – pakkans, beveiliging, sociale controle e.d. – en baten – geld, goederen, e.d. – , waarbij de baten hoger worden ingeschat. Door toename van het aantal goederen bijvoorbeeld auto's en fietsen, de omvang en inrichting van zelfbedieningszaken en de inrichting van de bebouwde omgeving is er meer gelegenheid tot crimineel gedrag.
 - iemand die eenmaal een misdaad heeft begaan krijgt van de omgeving het etiket 'crimineel' opgeplakt. Vaak gaan mensen zich volgens een dergelijk etiket gedragen.
- veranderend norm- en waardenbesef als gevolg van de verminderde betekenis van levensbeschouwing/ontzuiling. In de discussie over misdaad en straf wordt vaak de kwestie van waarden en normen aan de orde gesteld. Een deel van de opgroeiende generatie zou niet meer weten welke normen gelden en aan welke regels men zich dient te houden. De stelling van het kabinet (2004) is dat meer nadruk op het belang van gemeenschappelijke waarden en de naleving van de daaruit voortvloeiende normen een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan het terugdringen van de criminaliteit.
- er bestaat een sterk verband tussen het ongestraft laten van overtredingen van regels en de toename van criminaliteit. De toename van het aantal overtredingen wordt onder andere ook veroorzaakt door de enorme hoeveelheid (fraudegevoelige) regelingen en regels en de beperkte omvang van het justitiële apparaat, waardoor de pak- en straffkans betrekkelijk gering is.

8.3.3 vertegenwoordiging van maatschappelijke groepen bij bepaalde vormen van criminaliteit:

- criminaliteit wordt vooral gepleegd door jongens en mannen. Meisjes en vrouwen zijn bij alle vormen sterk ondervertegenwoordigd.
 - mogelijke verklaringen: verschillen in socialisatie, aangeboren verschillen tussen mannen en vrouwen, ongelijke macht tussen mannen en vrouwen
- de categorie jongeren tussen de 16 en 23 jaar is sterk oververtegenwoordigd. Zij zijn vooral verantwoordelijk voor de groei van de criminaliteit vooral bij de veel voorkomende/kleine criminaliteit, zoals vandalisme en winkeldiefstal. Jongeren maken

- zich in toenemende mate schuldig aan geweldsdelicten.
- verklaringen: (zie eindterm 8.3.1) en ook drankmisbruik
- personen uit de onderste sociale lagen zijn volgens de meeste onderzoeken oververtegenwoordigd in vooral agressieve delicten en inbraak/ diefstal. Hier kan tegenin worden gebracht dat het selectieve optreden van politie en justitie in het nadeel van de lagere sociale milieus blijkt te werken (zie eindterm 8.2.4).
- verklaringen: sociale ongelijkheid, minder sociale controle, meer gelegenheid tot crimineel gedrag (zie eindterm 8.3.1)
- andere vormen van criminaliteit zoals belastingontduiking, verduistering en fraude blijken vooral in de midden- en hogere milieus voor te komen. Men spreekt in dit verband wel van witteboordencriminaliteit. Deze vormen van criminaliteit zijn slecht 'zichtbaar' en daardoor niet eenvoudig op te sporen. Bovendien worden ze vaak niet-strafrechtelijk afgedaan bijvoorbeeld d.m.v. boetes van de belastinginspectie.
- verklaringen: normloosheid en geringe pakkans
- allochtone/ etnische groepen blijken relatief ondervertegenwoordigd te zijn in sommige delicten zoals witteboordencriminaliteit en discriminerend gedrag, maar oververtegenwoordigd in andere delicten zoals diefstal en drugscriminaliteit
- verklaringen: sociale ongelijkheid. In onderzoeksrapporten wordt met nadruk gewezen op de slechte maatschappelijke positie waarin veel allochtone jongeren zich bevinden. Hun situatie met geringe maatschappelijke kansen vormt een voedingsbodem voor criminaliteit (zie ook eindterm 8.2.4).

8.4 De kandidaat kan de rol van overheidsorganen ter bestrijding van criminaliteit aangeven, verschillende beleidsmaatregelen en kenmerkende visies van politieke stromingen onderscheiden en effectiviteit en wenselijkheid van beleidsmaatregelen beoordelen.

8.4.1 overheidsorganen:

- de volgende overheidsorganen zijn betrokken bij het voorkómen en bestrijden van criminaliteit:
 - regering en parlement stellen met elkaar vast wat strafbaar is; ze komen met wetten of wetswijzigingen waarin nieuwe overtredingen/ misdrijven worden opgenomen. Op lokaal niveau kan de gemeenteraad strafbare feiten vaststellen, dit zijn altijd overtredingen.
 - regering en parlement bespreken criminaliteit als beleidsprobleem: het staat op de politieke agenda. Dit kan ook op lokaal niveau gebeuren. Overleg tussen burgemeester, officier van justitie en politiechef over de aanpak van criminaliteit en overlast in een bepaalde wijk. De burgemeester is belast met de handhaving van de openbare orde (zie in 8.2. de taken van de politie).
 - het Openbaar Ministerie/ de officier van justitie en de politie zijn belast met de opsporing van strafbaar gedrag. De officier van Justitie is verantwoordelijk voor de opsporing. Met het vervolgen van strafbare feiten - voor de rechter brengen van een strafzaak - is uitsluitend het OM belast. Het Openbaar Ministerie is een afdeling van het ministerie van Justitie. Bij de rechtbank wordt het OM vertegenwoordigd door de officier van Justitie.
 - de rechterlijke macht is belast met rechtspraak. De rechter is onafhankelijk. Deze indeling komt overeen met het principe van de machtscheiding - Trias Politica - . Deze machtscheiding is van belang in een democratische rechtsstaat.

8.4.2 beleidsmaatregelen:

In overheidsbeleid krijgen verschillende aspecten van criminaliteit en veiligheid de aandacht:

Opsporingsbeleid:

Daarbij gaat het om de vraag welke vormen van criminaliteit speciale aandacht verdienen bijvoorbeeld zware georganiseerde misdaad of veel voorkomende criminaliteit. Hieronder vallen ook beleidsmaatregelen die zijn gericht op het verhogen van de pakkans. De pakkans wordt bepaald door de bereidheid van het publiek om aangifte te doen; de zichtbaarheid van het delict, bijvoorbeeld rijden onder invloed versus frauderen.

- onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen vragen een aantal aspecten van criminaliteit de aandacht van de politiek: zinloos geweld, seksueel geweld, fraude, milieudelicten, computercriminaliteit
- aandacht hebben ook georganiseerde (internationale) misdaad, vooral m.b.t. drugshandel, vrouwenhandel, ontvoeringen, pornografie, heling, verschillende vormen van misbruik en fraude, illegale gokactiviteiten
- veiligheid: de overheid wil de criminaliteit en de overlast - o.a. veel voorkomende criminaliteit, drugsverslaafden, voetbalsupporters, jeugdcriminaliteit - in de publieke ruimte

fors terugdringen (in de periode tot 2011 met 20% tot 25%) (zie onderstaande paragraaf over maatregelen die de overheid kan nemen ter preventie van criminaliteit)
Met betrekking tot de handhaving van de openbare orde is het nu mogelijk om preventief te fouilleren. Het gebruik van DNA is inmiddels een gewone zaak. Met ingang van 1 januari 2005 is de identificatieplicht ingevoerd. Omdat met de identificatieplicht eenvoudig kan worden gecontroleerd of de gegevens die iemand opgeeft juist zijn, kan de politie makkelijker en sneller haar werk doen. Critici van deze maatregel wijzen op het gevaar van willekeurig optreden van de politie (zie toelichting van de eindtermen 8.2.1 en 8.2.3).

- bestrijding terreur/ terrorisme: de overheid heeft verschillende maatregelen genomen om terreur te bestrijden (2005). Zo richt de overheid zich niet alleen meer op daders, maar houdt ook mensen aan die terroristische aanslagen toejuichen of die zich volgens opsporingsdiensten verdacht gedragen zonder dat ze zijn te betrappen op iets strafbaars. Er is wetgeving die door de opsporingsdienst verkregen materiaal als bewijsmateriaal toelaat in rechtszaken. De strafbaarstelling is verruimd. Men kan ook wegens lidmaatschap van een terroristische organisatie dan wel het beramen van een aanslag worden bestraft. Deze maatregelen hebben tot de discussie geleid of de rechten van de burgers wel worden beschermd (zie toelichting van eindterm 8.2.1).

Vervolgingsbeleid:

Afspraken tussen minister van Justitie en officieren van justitie bijvoorbeeld: hoe kan worden bevorderd dat zaken zo effectief mogelijk worden afgehandeld door b.v. transacties en snelrecht.

Gevangenisbeleid:

Bijvoorbeeld bouw van extra cellen; nieuw is het meerpersoonsgebruik van de cel in huizen van bewaring en gevangenis.

Jeugdbeleid/ beleid t.a.v. de aanpak van jeugdcriminaliteit:

Specifieke maatregelen kunnen worden onderscheiden zoals het vergroten van de controle; het nemen van diverse maatschappelijke maatregelen zoals onderwijs, welzijnsvoorzieningen, scheppen van werkgelegenheid en het nemen van snelle en effectieve strafmaatregelen zoals werkprojecten, taakstraffen. HALT-afdoening (zie in onderstaande paragraaf 'Maatregelen overheid ter preventie van criminaliteit').

Preventief beleid en beleid gericht op repressie:

Bij de aanpak van veel voorkomende criminaliteit ligt de nadruk op preventie, zie onderstaande paragraaf 'Maatregelen ... overheid ter preventie van criminaliteit.' Bij de bestrijding van zware, georganiseerde misdaad en van terrorisme ligt de nadruk op strafrechtelijk optreden dat wil zeggen repressie. Kenmerken van repressief beleid: de zware criminaliteit en georganiseerde misdaad zijn primair een taak voor politie en justitie. Dit komt tot uitdrukking in o.a. de versterking van politie en justitie, uitbreiding van cellen, uitbreiding van bevoegdheden van politie en justitie, strengere straffen.

Maatregelen die door de lokale of landelijke overheid (kunnen) zijn/worden genomen ter preventie van criminaliteit:

- voor strafrechtelijk minderjarigen bestaat het HALT project (Het ALTERNatief)/ de HALT-afdoening. Bestaat uit lichte werk- of leerstraf. Dit is bedoeld voor gedragingen van een te geringe ernst om aan justitie voor te leggen, maar die wel vragen om een gepaste reactie.
- aanpassing van de gebouwde omgeving bijvoorbeeld kleinschalige woningbouw, geen dichte begroeiing langs fietspaden, andere bushokjes
- vergroten van sociale controle bijvoorbeeld controleurs in tram en bus, bewakingsdiensten in winkelcentra, door de gemeente benoemde stadswachten of hulppolitie, plaatsen van camera's
- verbeteren van de omstandigheden van mensen bijvoorbeeld werkgelegenheid, huisvesting, mogelijkheden voor recreatie
- voorlichting b.v. inbraakpreventie rondom vakantieperiodes en onderwijs o.a. antispijbelbeleid

Het gaat bij deze maatregelen meestal om de veel voorkomende of 'kleine' criminaliteit. Ook van veranderingen in de wetgeving of het vervolgingsbeleid kan een preventief effect uitgaan. - bijvoorbeeld: Snelrecht, Lik-op-stukbeleid

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat de verantwoordelijkheid voor het criminaliteitsprobleem zowel ligt bij de overheid als bij de individuele burger en bij samenwerkingsverbanden bijvoorbeeld verenigingen, scholen, wijkcomités en bedrijven. De laatste jaren is bij criminaliteitspreventie het accent verlegd van politie en justitie naar burgers en

maatschappelijke organisaties.

In het algemeen wordt de preventieve waarde van zware of zwaardere straffen te hoog ingeschat. Uit onderzoek blijkt deze afschrikwekkende en daarmee preventieve functie niet.

8.4.3 visies en standpunten politieke partijen en stromingen:

- voorbeelden van accenten die politieke stromingen of partijen leggen bij criminaliteitsbestrijding:
 - 'linkse' partijen leggen meer de nadruk op de maatschappelijke oorzaken van criminaliteit, pleiten voor preventieve maatregelen, uitbreiding van taakstraffen en leggen meer de nadruk op bescherming van rechten van de burger, dit is een kenmerk van de rechtsstaat
 - CDA en VVD benadrukken meer het handhaven van rechtsregels/ de wet en het belang van waarden en normen; willen vaak meer bevoegdheden voor politie en justitie voor opsporing
 - het CDA benadrukt het belang van gezin, de school, en het maatschappelijke middenveld bij het voorkomen van criminaliteit
- (n.b. de feitelijke verschillen tussen politieke partijen over criminaliteitsbestrijding zijn vaak gering) (zie voor uitgangspunten van politieke stromingen ook eindterm 4.4 uit Politiek en beleid)

Onder invloed van de gestegen criminaliteit is steun voor de preventieve benadering verminderd. De opvattingen van bijvoorbeeld de VVD en de Partij voor de Vrijheid over hoe de criminaliteit aan te pakken – harde aanpak, strenge straffen – zijn een goede illustratie van het veranderde klimaat.

8.4.4 maatregelen beoordelen op effectiviteit en wenselijkheid:

mogelijke criteria voor effectiviteit van beleidsmaatregelen:

- feitelijke daling van bepaalde vorm van criminaliteit op grond van cijfers en statistieken
 - feitelijke daling van bepaalde vorm van criminaliteit op grond van overheidsbeleid b.v. doelstelling van overheid om de criminaliteit en overlast in de publieke ruimte in de periode tot 2011 met 20% tot 25% terug te dringen
 - daling van criminaliteit/ verminderen van onveiligheidsgevoelens door het nemen van preventieve of repressieve maatregelen
 - vermindering van de gevolgen van criminaliteit op het materiële en immateriële vlak (zie eindterm 8.1.1)

wenselijkheid van beleidsmaatregelen:

- of bepaalde maatregelen wenselijk worden geacht, hangt onder andere af van:
 - welk uitgangspunt van de rechtsstaat men benadrukt: noodzaak van rechtshandhaving door de overheid versus aantasting van de rechten van de burger (zie 8.2.1)
 - visies/ waarden en normen van politieke stromingen/partijen en burgers op de aanpak van criminaliteit
 - de gevolgen van criminaliteit voor burger en samenleving op materieel (financiële kosten voor overheid, burgers en bedrijven) en immaterieel vlak (gevoelens van angst en onveiligheid)
 - visies op oorzaken van criminaliteit (zie toelichting bij eindterm 8.3.1)

8.5 De kandidaat kan de doelen van straffen en maatregelen onderscheiden.

Doelen van sancties/ straffen:

Een sanctie of straf wordt opgelegd:

- uit het oogpunt van wraak - wens van slachtoffers en/ of publiek - of uit het oogpunt van vergelding - opzettelijke, gerechtvaardigde leedtoevoeging
 - uit het oogpunt van afschrikking/ preventie: voorkomen van herhaling en door een voorbeeld te stellen, worden anderen afgeschrikt
 - met het doel beveiliging van de maatschappij en burgers
 - met het doel handhaving van de rechtsorde en het voorkomen van eigenrichting
 - met het doel heropvoeding/ resocialisatie: voorbereiden van de gedetineerde op terugkeer in de maatschappij
 - met het doel genoegdoening aan het slachtoffer
- In vroegere tijden lag meer de nadruk op de functies wraak, vergelding en afschrikking.

Soorten straffen en maatregelen:

Straffen zijn bedoeld om de dader te laten boeten voor een gepleegd delict. Straffen kunnen

verder worden onderscheiden in hoofdstraffen en bijkomende straffen. Hoofdstraffen die het Wetboek van Strafrecht onderscheidt zijn: gevangenisstraf, taakstraf, hechtenis en geldboete. Een taakstraf – vroeger alternatieve straf genoemd – omvat de werkstraf en de leerstraf. Bij de werkstraf gaat het om het verrichten van onbetaalde arbeid 'ten algemene nutte'. **Sinds 1 april 2012 is er geen leerstraf meer voor volwassenen. De leerstraf bestaat nog wel voor jongeren tot 18 jaar. De rechter mag alleen een taakstraf opleggen bij lichte strafbare feiten. Sinds begin 2012 is bij ernstige zeden- en geweldsmisdrijven geen taakstraf meer mogelijk.**¹⁹

Taakstraf legt de nadruk op heropvoeding.

Bijkomende straffen worden alleen in combinatie met hoofdstraffen opgelegd. Zij hebben altijd een relatie met het gepleegde delict, bijvoorbeeld rijbewijs intrekken na rijden onder invloed.

Maatregelen zijn niet in de eerste plaats bedoeld om iemand te bestraffen, maar om de samenleving tegen de dader of de dader tegen zichzelf te beschermen. Voorbeelden van maatregelen zijn: terbeschikkingstelling – TBS – het in een kliniek laten opnemen van een dader en ondertoezichtstelling. Maatregelen worden vooral opgelegd in geval van ontoerekeningsvatbaarheid. Maatregelen kunnen worden genomen in combinatie met een straf. De rechter kan iemand ook voorwaardelijk veroordelen tot geldboete of een vrijheidsstraf. De veroordeelde krijgt dan een proeftijd, waarin hij geen strafbaar feit mag plegen.

¹⁹: In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

ML2/V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk

1 De kandidaat kan een maatschappelijk vraagstuk gerelateerd aan de exameneenheden analyseren door verbanden tussen de eindtermen te leggen en door de benaderingswijze van maatschappijleer erop toe te passen.

Deze centrale eindterm is uitgewerkt in de eindtermen 1.1. tot en met 1.11 en bijbehorende toelichtingen.

Inleiding:

De voorbeelden van maatschappelijke vraagstukken liggen binnen de domeinen/ exameneenheden Politiek en beleid, Massamedia, Mens en werk, De multiculturele samenleving en Criminaliteit & rechtsstaat. Voorbeelden van maatschappelijke vraagstukken die de laatste jaren aan de orde kwamen in het centrale examen GL-TL zijn het daklozenprobleem, het armoedevraagstuk, werken op zondag, de toekomst van de monarchie, zinloos geweld, het gevaar van roken, verkeersonveiligheid.

De opgave bestaat uit een relatief groot aantal informatiebronnen en bijbehorende vragen. N.a.v. dit materiaal moet de kandidaat kennis van alle exameneenheden kunnen toepassen. In de toelichtingen van de meeste eindtermen staat een specificatie van welke kennis getoetst kan worden. In de examenopgave wordt tevens een beroep gedaan op verschillende vaardigheden: informatievaardigheden, hanteren van de benaderingswijze en standpuntbepaling (zie exameneenheid Leervaardigheden in het vak Maatschappijleer, eindterm 1.2 en 1.11). De vragen in de examenopgave zijn uitwerkingen van onderstaande eindtermen 1.1 tot en met 1.11 met toelichtingen.

1.1 De kandidaat kan aangeven waarom er sprake is van een maatschappelijk vraagstuk.

Er is sprake van een maatschappelijk vraagstuk als voldaan wordt aan (een deel van) de volgende kenmerken:

- er moet sprake zijn van een sociaal probleem d.w.z. het gaat om een situatie die veel mensen onwenselijk vinden; die veel mensen in strijd vinden met bepaalde waarden en/ of normen
- er bestaan meestal verschillende meningen over de oplossing van het probleem; betrokken burgers/ groeperingen hebben vaak verschillende waarden, normen, belangen
- het moet gaan om een probleem dat door middel van gezamenlijke actie of door de politiek kan worden opgelost. De oplossingen van een maatschappelijk probleem kunnen gedaan worden door acties of maatregelen van maatschappelijke organisaties of door gezamenlijk optreden van burgers. Het probleem kan ook worden aangepakt door de overheid (zie paragraaf 4.2.2 over politiek probleem en politieke agenda).
- het vraagstuk krijgt de aandacht van de media en het krijgt daardoor de aandacht van de publieke opinie en de overheid. Een (invloedrijke) groep mensen of organisatie brengt het vraagstuk onder de aandacht van de media.

1.2 De kandidaat kan herkennen/ toepassen welke politiek-juridische, sociaaleconomische, sociaalculturele en veranderings- en vergelijkende invalshoeken/ aspecten aan het vraagstuk verbonden zijn.

De kandidaat kan politiek-juridische, sociaaleconomische en sociaalculturele aspecten van het vraagstuk herkennen in het aangeboden bronnenmateriaal. Ook kan in het examen gevraagd worden om met behulp van de verschillende invalshoeken verklaringen te geven van bepaalde problemen. Tenslotte wordt van de kandidaat verwacht dat hij/ zij de politiek-juridische, sociaaleconomische en sociaalculturele invalshoek kan toepassen.

politiek-juridische invalshoek/ aspecten/ begrippen:

- voorbeelden van vragen:
 - Welk beleid en welke regelgeving bestaat er voor dit maatschappelijk vraagstuk? Zijn er (wettelijke) regels nodig om het probleem op te lossen? Wat zijn de politieke aspecten van dit vraagstuk? Waarom is het vraagstuk een sociaal en politiek probleem? Wat zijn de machtsmiddelen van de overheid en de verschillende maatschappelijke groeperingen? Wie/welke groepering heeft er ten aanzien van het vraagstuk meer macht dan een ander/ andere groepering? Welke functie van politieke partijen vervullen politieke partijen bij de aanpak van het vraagstuk? Welke mogelijkheden hebben groeperingen om het beleid te beïnvloeden?
- bij het toepassen/ herkennen van de politiek-juridische invalshoek de volgende begrippen gebruiken:

- actie- en pressiegroepen; algemeen belang; belangen; belangengroepen; dictatuur, parlementaire democratie; democratisering; gezag, grondrechten; grondwet; lobby; (formele en informele) macht; machtsmiddelen; machtsverhouding; overheid; overheidsbeleid; politieke agenda, politieke besluitvorming/ fasen in de besluitvorming; politiek probleem; politieke grondrechten/ vrijheidsrechten; politieke partijen; politieke stroming; rechtsstaat; (geschreven en ongeschreven) regels, verzorgingsstaat (zie voor de betekenis van deze begrippen exameneenheid Politiek en beleid)

sociaaleconomische invalshoek/ aspecten/ begrippen:

- voorbeelden van vragen:
 - Wat zijn de belangen van de betrokken maatschappelijke groepen? Welke belangentegenstellingen liggen ten grondslag aan conflicten tussen belangenorganisaties? Wat is de maatschappelijke positie van betrokken groeperingen? Welke factoren bepalen de (relatief slechte) positie van bepaalde groepen op de arbeidsmarkt/ in de samenleving? Wat is de relatie tussen belangen en maatschappelijke positie? Wat is de relatie tussen het vraagstuk en maatschappelijke ongelijkheid? Welke financieel-economische belangen of financiële aspecten zijn bij het vraagstuk betrokken?
- bij het toepassen/herkennen van de sociaaleconomische invalshoek de volgende begrippen gebruiken:
 - arbeidsverhoudingen (relatie werkgevers- werknemersorganisaties) belangen (b.v. van werkgevers- en werknemersorganisaties; belangenorganisatie; commercialisering, commerciële belangen (b.v. bij de media); functies van arbeid, maatschappelijke/ sociale ongelijkheid; maatschappelijke arbeidsverdeling, maatschappelijke positie (inclusief factoren die de maatschappelijke positie van bepaalde groepen bepalen); maatschappelijke ladder, marktmechanisme; postindustriële samenleving, sociale mobiliteit; verzorgingsstaat. (zie voor de betekenis van deze begrippen exameneenheid Mens en werk en voor de rol van commercie exameneenheid Massamedia)

sociaalculturele invalshoek/ aspecten/ begrippen:

- voorbeelden van vragen:
 - Wat zijn de opvattingen, waarden, normen van betrokken maatschappelijke groepen over de aard, de oorzaken van het maatschappelijk vraagstuk of oplossingen? Welke opvattingen hebben politieke partijen en stromingen (zie eindterm 1.6)? Wat is de rol van (sub) cultuur van groeperingen/ de samenleving? Wat is de rol van de media bij het ontstaan van meningen/ bij ontstaan van beeldvorming? (zie eindtermen 1.7 en 1.9)
- bij het toepassen/ herkennen van de sociaalculturele invalshoek de volgende begrippen gebruiken:
 - Beeldvorming; censuur, (dominante), (sub) cultuur; discriminatie; integratie (van allochtone groeperingen), identiteit; manipulatie; massamedia; massacommunicatie, mensenrechten/grondrechten; multiculturele samenleving; normen; objectiviteit; pluriformiteit; referentiekader; selectieprocessen (bij het ontstaan berichten in de media) socialisatie; socialisatoren; stereotype(ring); subcultuur; subjectiviteit; vooroordeel; waarde. (zie voor de betekenis van deze begrippen exameneenheid Massamedia en de Multiculturele samenleving)

veranderings- en vergelijkende invalshoek/ aspecten:

- voorbeelden van vragen:
 - Hoe keek men in het verleden tegen het vraagstuk aan? Welke sociale, culturele, politieke en sociaaleconomische veranderingen zijn van invloed geweest? Hoe kijkt men in andere samenlevingen tegen het vraagstuk aan?

1.3 De kandidaat kan noemen/ herkennen welke waarden en normen, (tegengestelde) belangen de bij het vraagstuk betrokken groeperingen of instellingen hebben en welke machtsmiddelen zij hebben om voor hun belangen op te komen.

voorbeelden van machtsmiddelen zijn:

- gebruik maken van je positie en relaties, gebruik van kennis/ deskundigheid, bezit van vaardigheden (b.v. goed kunnen spreken, goed kunnen organiseren van acties), bezit van geld/vermogen, de omvang van de groep die een organisatie vertegenwoordigt, de toegang tot de media, de toegang tot belangrijke politici of invloedrijke personen, zitting hebben of deel uitmaken van adviesorganen van het bestuur/ de regering, personen met gezag of charisma.

Groeperingen verschillen in de mate waarin zij van deze machtsmiddelen gebruik kunnen maken.

1.4 De kandidaat kan aangeven welke relatie er bestaat tussen de belangen van de betrokken groeperingen/ burgers en hun maatschappelijke positie.

1.5 De kandidaat kan de rol onderscheiden van burgers, belangenorganisaties, politieke partijen, de media, regering, parlement/ college van B en W en gemeenteraad, ambtenaren en de EU in het tot stand komen van overheidsbeleid.

(zie 4.1.6 en 4.2.1 tot en met 4.2.11 in Politiek en beleid)

uitbreiding 4.1.6 de rol van de overheid:

Nederland is een verzorgingsstaat:

- de overheid is verantwoordelijk voor een minimumniveau van bestaanszekerheid van alle burgers. De overheid in een verzorgingsstaat dient zorg te dragen voor:
 - bescherming tegen verlies van inkomen vanwege verlies aan werk, door ziekte en ouderdom met name door middel van het stelsel van sociale zekerheid
 - collectieve welzijnsvoorzieningen waaronder gezondheidszorg, onderwijs, huisvesting
 - rechtvaardige inkomensverdeling
 - bevordering van voldoende werkgelegenheid

Verskillende taken van de overheid in een verzorgingsstaat zijn in de grondwet vastgelegd bijvoorbeeld de bestaanszekerheid van de bevolking en de spreiding van welvaart zijn voorwerp van zorg van de overheid enzovoort (Art. 20 van de Grondwet).

uitbreiding 4.2.1 fasen in de politieke besluitvorming:

Beleidsvorming is een doorgaand proces, waarin een aangenomen wet geen definitief eindpunt vormt. Er zijn voortdurend reacties vanuit de samenleving op genomen besluiten. Dit wordt 'terugkoppeling' genoemd. De politieke besluitvorming begint dan weer opnieuw.

uitbreiding 4.2.5 **Koning**²⁰:

Tot 2012 had¹⁹ de **Koning**¹⁹ invloed tijdens het vormen van een kabinet. **De Koning kon**¹⁹ zelfstandig - maar in de praktijk op basis van adviezen - beslissen over de informateur en formateur¹⁹. **In maart 2012 besloot de Tweede Kamer de regels over de formatie aan te passen. Doel van deze wijziging is dat de Tweede Kamer voortaan zelf het initiatief kan nemen bij de kabinetsformatie. Bij de kabinetsformatie na de verkiezingen in september 2012 heeft de Tweede Kamer dan ook het initiatief genomen en de informateur(s) benoemd.**¹⁹

Wanneer besluitvorming leidt tot wetten dan zal de **Koning**¹⁹ deze moeten ondertekenen voordat ze in werking treden.

uitbreiding 4.2.6 de gemeente en het gemeentebestuur:

Enige voorbeelden van taken en bevoegdheden van de gemeente:

- uitvoeren van wetten en maatregelen van de landelijke overheid b.v. de wet Werk en Bijstand, onderhoud van schoolgebouwen
- het verschaffen van paspoorten, bouwvergunningen e.d.
- onderhoud en aanleg van wegen, riolering, regelen huisafval, groenvoorziening e.d.
- bekostigen van welzijn- en sportvoorzieningen
- bevorderen van de openbare veiligheid
- realiseren van woningbouwplannen
- heffen van lokale belastingen zoals b.v. hondenbelasting, rioolbelasting, onroerend zaakbelasting
- verordeningen/ regels bepalen. Deze regels gelden alleen in de betreffende gemeente bijvoorbeeld regels over openingstijden horeca, parkeerregelingen/ verbod, regels op het gebied van openbare veiligheid en orde.

²⁰ In voorjaar 2013 is de syllabus 2014 van maatschappijleer II vmbo nader vastgesteld (zie www.examenblad.nl). De nader vastgestelde onderdelen zijn in de nader vastgestelde syllabus 2014 blauw gemarkeerd. In deze syllabus voor 2015 worden deze onderdelen weergegeven in rode letters.

uitbreiding 4.2.10 Nederland en de Europese Unie:

Bestuursorganen van de EU:

- de Europese Commissie behartigt de belangen van de EU in haar geheel (zie verder bovenstaande)
- de Raad van de Europese Unie (kortweg de Raad): hoogste besluitvormende orgaan; bestaat uit ministers van alle afzonderlijke lidstaten (25); het betreft ministers van een bepaald beleidsterrein. De raad behartigt dus de belangen van de lidstaten
- de Europese Raad; bestaat uit de regeringsleiders van de lidstaten; overlegt bij problemen van de EU en neemt besluiten over belangrijke zaken
- wetgevende functie van het Europees parlement is geringer in vergelijking met het Nederlands parlement: besluiten worden niet alleen door het Europese parlement genomen; ook is het voor het Europees Parlement in de praktijk lastig om besluiten van de Raad van de Europese Unie en de Europese Raad aan te passen
- het Europees Hof van Justitie: de onafhankelijke rechterlijke macht binnen de EU; doet alleen uitspraken over zaken die onder de EU vallen. Als een land de wet niet goed toepast, dan kan de Europese Commissie een klacht indienen bij het Hof. Het Hof zorgt ervoor dat de wetten van de EU worden nageleefd en overal op dezelfde wijze toegepast.

uitbreiding 4.2.11 knelpunten in het functioneren van het politieke besluitvormingsproces en voorstellen voor verbeteringen:

- de beperkte invloed van parlement ten opzichte van regering en ambtelijk apparaat:
 - onder andere door het regeerakkoord, waarin de hoofdlijnen van het beleid vastliggen, heeft het kabinet meer invloed op de besluitvorming dan het parlement. De regeringspartijen hebben samen dit akkoord gemaakt en weten zich er daarom aan gebonden en willen bij de uitvoering ervan niet dwarsliggen. De oppositiepartijen hebben geen invloed op het tot stand komen van het regeerakkoord en krijgen door de gebondenheid van de regeringspartijen nauwelijks kans hun standpunten in het besluitvormingsproces van invloed te laten zijn.
- de mogelijke tegenstelling tussen wat een meerderheid in het parlement voorstaat en wat sterk leeft bij groepen in de samenleving
- de moeilijkheid om politieke beslissingen te nemen over vraagstukken, waarover men in onze samenleving zeer verdeeld is
- de beperkte financiële mogelijkheden om gewenst beleid uit te voeren
- de vertragende werking van de bureaucratie en/ of ambtelijke organisatie
- tegenvallende resultaten van beleid; doelstelling van beleid zijn niet gerealiseerd
- ondoorzichtig worden van besluitvorming door het bestaan van uitgebreide regelgeving

voorstellen van verbetering, voorbeelden:

- het regeerakkoord wordt minder gedetailleerd
- de besluitvorming vindt meer in overleg plaats met het parlement
- streven naar deregulering: streven om minder wetten te maken en om de wetgeving te vereenvoudigen
- regelgeving maken op bestuursniveau dat dicht bij de burgers staat

1.6 De kandidaat kan opvattingen van politieke stromingen en/of politieke partijen over dit vraagstuk noemen/ herkennen.

(zie 4.4 in Politiek en beleid)

1.7 De kandidaat kan beschrijven welke rol media vervullen ten aanzien van het vraagstuk.

Het tot stand komen van nieuws:

De wijze waarop in de media over een bepaald maatschappelijk vraagstuk wordt geschreven of gesproken is afhankelijk van selectieprocessen. De nieuwsvoorziening in de media is het resultaat van selectieprocessen. Het nieuws dat de lezer/ kijker gepresenteerd krijgt, heeft al veel stadia doorlopen. In al deze stadia van gebeurtenis tot bericht is er sprake van een keuzemoment. Selectie is nodig vanwege de beperkte ruimte of zendtijd waarover een medium beschikt. De keuzes over welke gebeurtenissen in de media komen worden in de verschillende stadia genomen door verslaggevers, persbureaus, journalisten en de redactie. Bij de selectie van nieuws/ informatie spelen bewust of onbewust de volgende criteria een rol:

- eigen waarden en normen van de journalisten of referentiekader; actualiteit; uitzonderlijkheid; de nabijheid; de doelgroep, commerciële belangen, de belangstelling van (een groot)/ het publiek; identiteit/ doelstelling van het medium

Deze selectie kan tot gevolg hebben dat er onder het publiek een bepaalde beeldvorming ontstaat (zie eindterm 1.8).

Bij het tot stand komen van nieuws en andere mediaboodschappen spelen selectieve perceptie en het referentiekader van journalisten een rol:

- selectieve perceptie: mensen nemen niet alles waar en wat ze waarnemen, vaak gekleurd; ze stellen zich niet voor alle informatie open, maar kiezen/ selecteren
- referentiekader: mensen nemen waar vanuit hun eigen 'achtergrond': waarden, normen, opvattingen, maatschappelijke positie, ervaringen

Op grond van het bovenstaande zijn er kanttekeningen te plaatsen bij de vraag of 'het' nieuws' een goed/ zo'n objectief mogelijk beeld geeft van de werkelijkheid.

Functies van de media:

Als de media berichten over een bepaald maatschappelijk vraagstuk dan vervullen ze voor personen vooral de volgende functies: de informatieve functie en de opiniërende functie. In toenemende mate wordt informatie via de televisie op een luchtige en speelse wijze gebracht; er is sprake van infotainment: een mengeling van de informatie- en amusementsfunctie van de media.

Rol van media op terrein van democratische besluitvorming:

- (massa)media geven kennis/ informatie over wat er in de maatschappij gaande is en stellen daarbij misstanden aan de kaak; Media volgen kritisch de politieke besluitvorming en beïnvloeden deze; de media vervullen daarmee een controlefunctie of waakhondfunctie.
- in een democratie moeten de burgers kunnen beschikken over goede informatie vanuit meerdere gezichtspunten. De media dienen hiervoor te zorgen. Dit is het belang van de pluriformiteit voor de democratie.
- media oefenen invloed uit op de politieke agenda; bieden mogelijkheden voor het uitwisselen, vergelijken en evalueren van meningen en informatie

(zie ook de paragraaf 4.2.7 over de rol van de media in het politieke besluitvormingsproces in Politiek en beleid)

Overheid en media:

Redenen waarom de overheid zich bemoeit met de massamedia zijn het garanderen van grondwettelijk persvrijheid, pluriformiteit van de media en goede informatievoorziening voor de burgers en de kwaliteit van de media. Deze waarden worden van belang geacht voor een goed functionerende democratische samenleving.

Van belang zijn de grondwetsartikelen die het recht op vrijheid van meningsuiting garanderen. Dit houdt tevens persvrijheid in en een verbod op censuur: er is geen voorafgaand toezicht.

Pluriformiteit:

De overheid heeft regels ten aanzien van radio, televisie en gedrukte media opgesteld (Mediawet) met het doel om een breed en divers aanbod van zenders en kranten/tijdschriften in stand te houden. Door deze veelzijdigheid van het media-aanbod, krijgen allerlei maatschappelijke, religieuze en politieke stromingen een kans in de media. De publieke omroep is een omroep die (deels) wordt betaald uit publieke middelen o.a. belasting; de omroep verzorgt programma's zonder winstoogmerk.

Invloed van commerciële belangen:

De media proberen met hun aanbod rekening te houden met de vraag of interesse van het publiek. Doel is het verkrijgen van zoveel mogelijk kijkers, leden en lezers of abonnees. Dit doel geldt primair voor de commerciële omroepen en uitgeverijen van kranten, bladen. De commerciële omroepen zijn gericht op het maken van winst. Commerciële omroeporganisatie ontvangt grotendeels haar inkomsten door het uitzenden van reclame. Zij richten zich zoveel mogelijk naar de markt: wat willen mensen zien/horen? Welke programma's leveren een hoge kijkdichtheid op? Immers: veel kijkers/luisteraars betekent veel publiek voor reclameboodschappen, dus hogere inkomsten. Door de invloed van commercie en het bedrijfsleven kan de maatschappelijke functie van de media voor de democratische besluitvorming onder druk komen te staan. Mogelijke nadelen van (te veel) commerciële invloed (op televisie): minder betrouwbare en veelzijdige informatie; veel verstrooiing en oppervlakkige programma's.

Ook dagbladen en tijdschriften worden (mede) uitgegeven met een commerciële doelstelling. Deze doelstelling beïnvloedt ook de keuze van berichten en de wijze van weergeven.

- 1.8 De kandidaat kan met voorbeelden uit informatiebronnen over het vraagstuk verduidelijken welke beeldvorming, waarden, normen, vooroordelen en stereotypen overgedragen worden met gebruikmaking van de begrippen selectie, selectieve waarneming en referentiekader.

De media bepalen voor een belangrijk deel wat we weten en hoe we denken over gebeurtenissen in de wereld, over personen en groepen mensen. Deze beeldvorming komt niet altijd overeen met de werkelijkheid. Media-informatie/ nieuws is altijd het resultaat van selectieprocessen. Mensen hebben vaak een beperkt beeld van de werkelijkheid. Het krijgen van een beperkt beeld heeft mede te maken met de selectiecriteria (zie ook toelichting bij eindterm 1.7).

- voorbeeld: het beeld bestaat bijvoorbeeld dat het aandeel van de agressieve criminaliteit in het totaal van de criminaliteit hoger is dan het werkelijk aandeel
- tot de beeldvorming kunnen ook vooroordelen en stereotypen deel uitmaken:
 - ontstaan van vooroordelen: mensen delen anderen in groepen in, bijvoorbeeld in mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, hoger en lager opgeleiden, autochtonen en allochtonen. Door deze indeling proberen mensen meer greep te krijgen op de grote hoeveelheid informatie die op hen afkomt. Stereotypen en vooroordelen maken het makkelijker de wereld te begrijpen.

Het beeld dat we van een dergelijk groep mensen hebben, is vaak onvoldoende op feiten gebaseerd, maar slechts op enkele ervaringen. Er is sprake van een onjuist, vaak negatief en generaliserend beeld van een bepaalde groep. We noemen een dergelijk beeld een stereotype. Op grond van een dergelijk stereotype worden individuen vaak ten onrechte niet als individu beoordeeld, maar krijgen ze de eigenschappen van de beeldvorming van de groep toegedicht. Daarmee wordt een persoon vaak tekort gedaan.

Als mensen een persoon beoordelen op basis van een vaststaand en generaliserend beeld en niet op basis van feiten, eigen waarneming en/ of voldoende ervaring, dan is er sprake van het gebruik van vooroordelen. Vooroordelen zijn vaak star en meestal negatief.

De inhoud van de media is nooit eenzijdig stereotiep. Juist omdat media weergeven wat in een samenleving gebeurt, kom je ook beelden/ informatie tegen die bestaande stereotypen en vooroordelen doorbreekt of afwijkt van gangbare waarden en normen bijvoorbeeld vrouwenprogramma's, series waarin vrouwen een onafhankelijke rol spelen, reclames waarin mannen ook koken en voor kinderen zorgen.

selectieve waarneming:

- mensen selecteren informatie en vervormen deze zo dat ze passen binnen het eigen referentiekader

referentiekader:

- het geheel van persoonlijke waarden, normen, kennis en ervaringen. Het referentiekader van iemand werkt als een filter waarmee de informatie geselecteerd en gekleurd wordt.

Cultuuroverdracht/ socialisatie:

Door het lezen van en kijken naar massamedia/ het gebruik van media vindt er een overdracht plaats van kennis en cultuur dat wil zeggen over onze leefwijze, gewoonten, waarden, normen, meningen, maar ook kunst. In plaats van cultuuroverdracht spreekt men ook over de socialiserende functie van de massamedia. Via de media worden waarden, normen overgedragen, ook vooroordelen en stereotypen.

1.9 De kandidaat kan verschillende (vormen van) berichtgeving/ informatiebronnen vergelijken met betrekking tot de vraag of deze meer of minder objectief (zijn) of meer of minder betrouwbaar is.

Zo objectief mogelijke nieuwsverstrekking moet voldoen aan de volgende criteria:

- hoor en wederhoor toepassen; het controleren van de feiten via andere bron; scheiding van feiten en mening

Het begrip betrouwbaarheid heeft betrekking op de vraag of de informatiebron gegevens bevat die als feitelijk juist kunnen worden beschouwd.

De mate van objectiviteit of subjectiviteit wordt ook bepaald door de keuze van de onderwerpen, de gebruikte woorden en gekozen beelden.

1.10 De kandidaat kan een van de theorieën over de beïnvloeding van mensen door de media toepassen op gegeven informatiebronnen.

Het gaat hier om de volgende beïnvloedingstheorieën:

- injectienaaldtheorie:
 - deze theorie gaat uit van media die het publiek 'volspuiten' met bepaalde ideeën. De mensen worden daarbij als klakkeloze afnemers van deze ideeën gezien. De media zijn volgens deze theorie in staat tot indoctrinatie en manipulatie. De injectienaaldvisie lijkt achterhaald, maar speelt nog steeds een rol in discussies over de invloed van de televisie,

bijvoorbeeld m.b.t. geweld in films. Van tijd tot tijd werkt volgens sommigen de injectienaaldvisie nog bijvoorbeeld bij het ontstaan van rages, het beïnvloeden van de publieke opinie tijdens een crisis.

- multi-step-flow theorie:
 - volgens deze theorie verloopt communicatie en informatie in stappen. Eerst is er een kleine groep gezaghebbende opinieleiders die bepaalde informatie of een bepaalde mening uitdragen; daarna wordt deze overgenomen door een iets grotere groep en tot slot door het grote publiek.
- de visie van de media als betekenisverlener:
 - niet zozeer als middel is een massamedium effectief, maar vooral voor de ontvangers en gebruikers bieden de media betekenis. De media hebben voor mensen diverse betekenissen zoals informatie en amusement. Op langere termijn hebben de media invloed omdat ze via informatie en amusement waarden en normen overdragen.
- theorie van selectieve perceptie:
 - mensen nemen waar op basis van hun referentiekader. Informatie die daar niet bij past, wordt niet waargenomen. Sommige communicatiedeskundigen zijn dan ook van mening dat de media alleen die mensen kan bereiken, die ervoor open staan.
- agendatheorie:
 - massamedia selecteert uit de hoeveelheid beschikbare informatie onderwerpen die veel en andere die weinig aandacht krijgen. Daardoor bepalen zij de onderwerpen die aandacht krijgen van het grote publiek. De agendafunctie van de massamedia houdt in dat media bepalen waarover veel mensen praten. Ze bepalen de gespreksagenda. Ook op de politieke agenda hebben de media veel invloed.

1.11 De kandidaat kan een eigen standpunt ten aanzien van het vraagstuk formuleren en daarbij het eigen standpunt relateren.

Het eigen standpunt relateren aan:

- de verworven kennis en inzichten uit de exameneenheden voor het centraal examen
- de verschillende visies van groeperingen en/ of politieke partijen op oorzaken en aanpak van het vraagstuk
- de principes van democratie en rechtsstaat

ML2/V/3 Vaardigheden in samenhang

1 De kandidaat kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.

